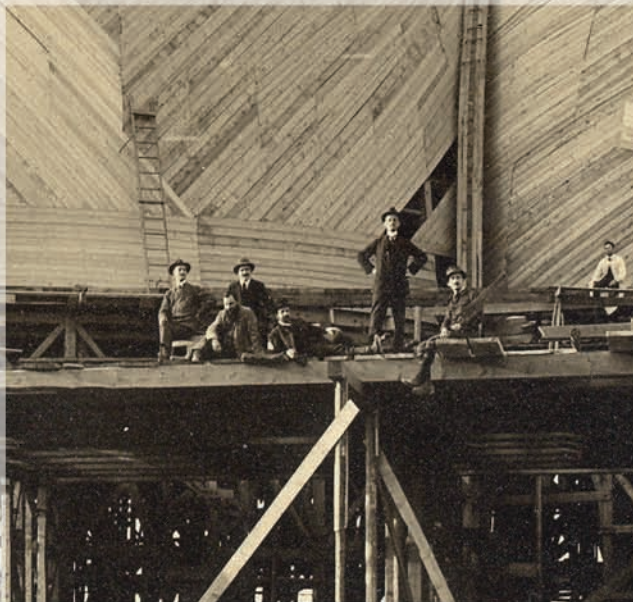

ORSZÁGÉPÍTŐ

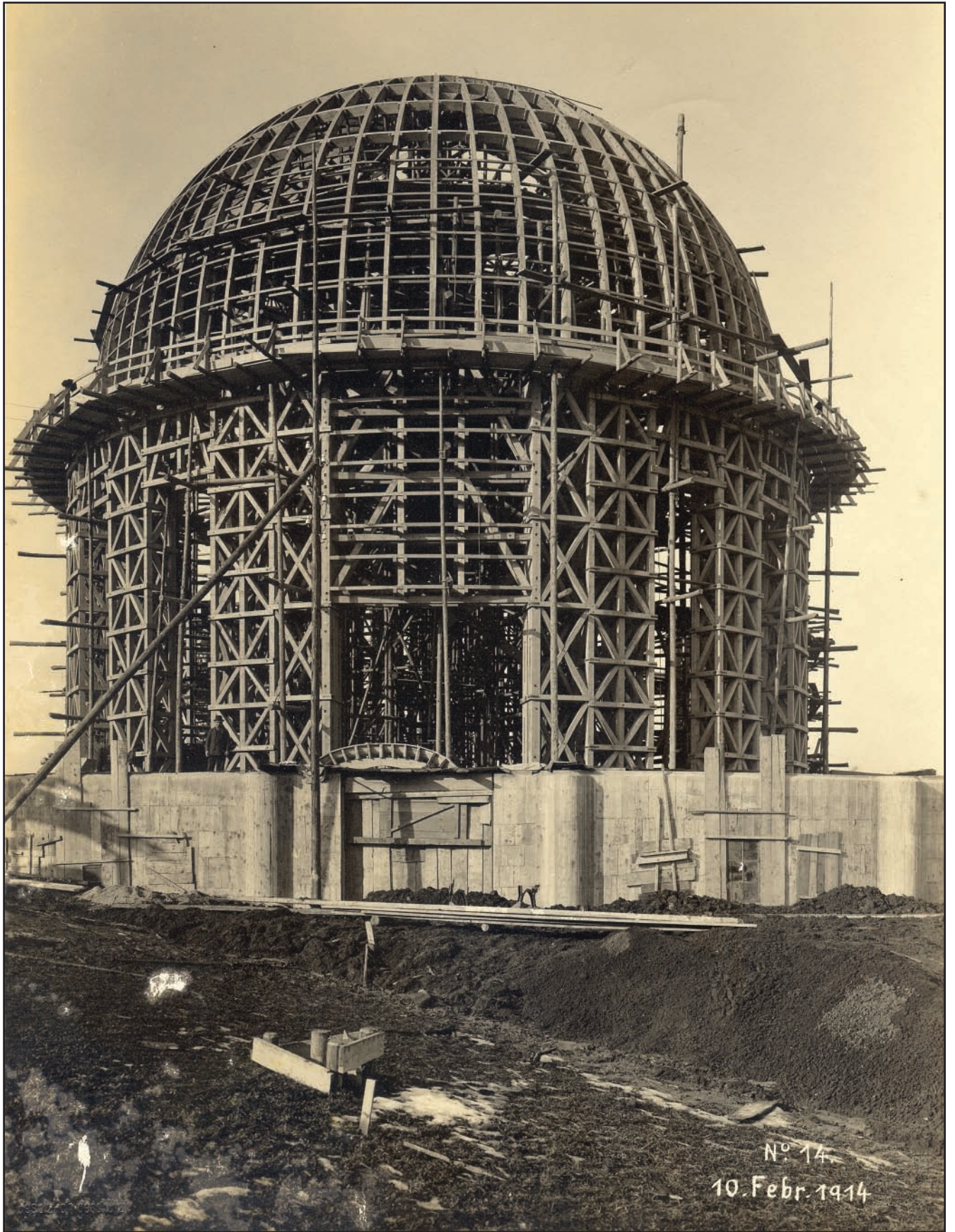
ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM
A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

RUDOLF STEINER: A GOETHEANUM
IDÉZETEK A SZERVES ÉPÍTÉSZETRŐL
MIKLÓSSY ENDRE TANULMÁNYA
NÉMETH ÁGNES: NAPÓRA
IN MEMORIAM THURY LEVENTE
ANDORKA ESZTER TANULMÁNYA
VÁNDORISKOLÁS PÁLYAMUNKÁK
HOCHSTEIN TAMÁS KÉSEI

L. SZABÓ TÜNDE 1944 – 2004
LŐRINCZ FERENC 1942 – 2007

2007/2

Nº 14
10. Febr. 1914

ORSZÁGÉPÍTŐ

TIZENNYOLCADIK ÉVFOLYAM

MÁSODIK SZÁM

nka
Nemzeti Kulturális Alap

LAPUNK EZ ÉVBEN HÁROM;
EGY SZOKÁSOS TERJEDELMŰ (2007/1),
ÉS KÉT BŐVÍTETT SZÁMMAL (2007/2, 2007/3) JELENTKEZIK.

2	A GOETHEANUM ÉS A SZERVES ÉPÍTÉSZET
2	RUDOLF STEINER: A Goetheanum építési gondolata
14	ÉPÍTÉSZEK A SZERVES GONDOLKODÁSRÓL
21	MIKLÓSSY ENDRE: Sárkányfog-vetemény
32	NÉMETH ÁGNES: Napóra – Tatay Erzsébet kiállításmegnyitója
36	THURY LEVENTE 1941–2007 – Wehner Tibor és Szegő György emlékezése
40	ANDORKA ESZTER: Építészet? Festészet? Fotó?
46	VÁNDORISKOLÁS TERVPÁLYÁZAT
53	VALKAY ZOLTÁN: Kiáltvány a Kör hiányáról
54	HOCHSTEIN TAMÁS KÉSEI
56	KÓS KÁROLY KIÁLLÍTÁS ÉS KONFERENCIA
58	L. SZABÓ TÜNDE ÉS LŐRINCZ FERENC EMLÉKÉRE
84	HÍREK

A címlapon és a belső borítón O. Rietmann felvétele a Goetheanum építéséről. Az 1914-es képeket (melyek közül néhányat a Goetheanumról szóló cikkben is közlünk) 1981-ben, a Goetheanumban tartott előadását követően egy ismeretlen úr juttatta el Makovecz Imréhez azzal az üzenettel, hogy ezek a féltve őrzött nagytapasztalatok mindaddig méltó gazdájukra vártak.

E számunk az OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatásával készült.

A folyóirat rendszeres támogatói a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagjai: AXIS Építésziroda Kft., BAUSYSTEM Kft., BEÖTHY és KISS Kft., BIKÖR Kft., BODONYI ÉS Társa Építész Kft., CSIKY és Társa KKT., DÉVÉNYI ÉS Társa Kft., Farkas Miklós, HADAS Múterem Kft., KÖR Építész Stúdió Kft., KVADRUM Építész Kft., Litkei Tamás/PM Design Kft., MAKONA Tervező Kft., MÉRMŰ Építészeti és környezetvédelmi Szövetkezet, Müller Csaba, Opeion Bt., PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., SÁROS és TÁRSA Építésziroda Bt., TRISKELL Kft., UNITEF-83 Zrt, Vándorépítész Kft., valamint: BONEX Építőipari Kft., COMPART Stúdió Kft., Arker's Stúdió Kft., Farkas Építésziroda, Felületkémia Kft., Forma Rt.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1034 Budapest, Kecse utca 25. Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Siklósi József. Felelős szerkesztő: Gerle János; e-mail: gerlej@mail.datanet.hu. Lapterv, tipográfia. Makovecz Benjamin; e-mail: makoveczb@mail.datanet.hu Nyomás: VEL Kft., Budapest. – ISSN 0866-0069 – A lap előfizethető áttutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen. Szerkesztőségi ügyintézés, előfizetés az alábbi címen: Artbureau Kft. 1065 Bp. Nagymező u. 4. I/132. telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabk@freestart.hu. Egy szám ára: 600 Ft. Előfizetési díj a 2007. évre 2200 Ft. Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk. Megvásárolható az alábbi boltokban: Balassi Könyvesbolt (Bp. II. Margit u. 1.), Budapest Galéria (Bp. V. Szabadsajtó út 5.), Emese Álma Könyvesbolt (Bp. X. Fehér út 1.), Fehérlófia Könyvesbolt (Bp. VIII. József u. 8.), Írók Boltja (Bp. VI. Andrássy út 45.), Lira és Lant Rt. Szakkönyvtáruháza (Bp. VI. Nagymező u. 43.), Litea Könyvesbolt (Bp. I. Hess András tér 4.), Lyra Könyvesbolt (Vác, Piac u. 1.), Magyar Építészek Szövetsége Könyvtára (Bp. VIII. Ötpacsi u. 2.), Napkapu Könyvesbolt (Vigadó Galéria, Bp. V. Vigadó tér 2.), Nemzeti Kultúra Boltja (Sopron, Várkerület 13.), Osiris Könyvesház (Bp. V. Veres Pálné u. 4-6.), Püski Kiadó Könyvesboltja (Bp. I. Krisztina krt. 26.), Székia Buda Könyvesbolt (Bp. XI. Ménesi út 1/a.), TERC Építőipari Szakkönyvbolt (Bp. XIV. Pillangó park 7-9.), UR Kiadó Könyvesbolt (Bp. VI. Ó u. 19.), Vince Könyvesbolt (Bp. I. Krisztina krt. 34.) Vince Kiadó Műcsarnok Könyvesboltja (Bp. XIV. Dózsa György út 37.), valamint a LAPKER Rt. budapesti és vidéki árusítóhelyein. Az *Országépítő* honlapjának címe www.orszagepito.hu

A GOETHEANUM ÉS A SZERVES ÉPÍTÉSZET

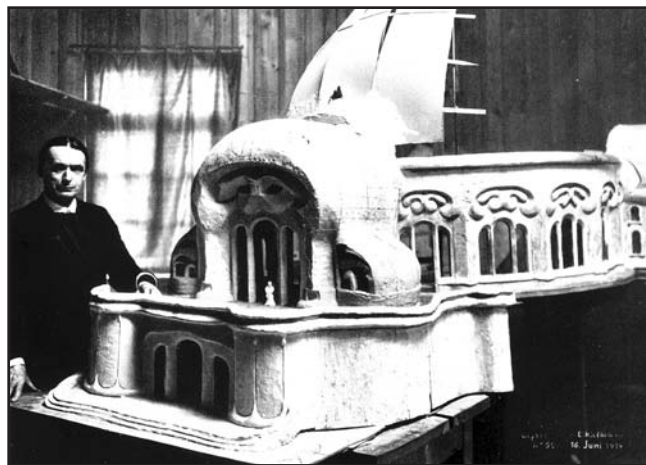
A *Magyar Építőművészet* folyóirat és a Szent István Egyetem Ybl Miklós Műszaki Főiskolája szervezésében megrendezett konferencián (az elhangzott előadások, valamint további, az *Ezotéria és építészet* témaköréhez kötődő írások olvashatók, illetve olvashatók lesznek a *Magyar Építőművészet* idei negyedik és ötödik számának Utóiratában) beszélt Ertsey Attila a Goetheanum Rudolf Steiner tervezte épületéről. Ennek az előadásnak a kapcsán merült fel, hogy az *Ország-építő* is bemutassa olvasóinak az épületet, amire eddig, sok Steinerre való hivatkozás ellenére sem került sor. A konferencia másik előadása a Goethe természetszemléletéből kiinduló, nem utánzó, hanem teremtő, a belső erőket felhasználó alkotó művészeti és építészeti törekvéseket kívánta összefoglalni. Gerle János nagyrészt Pieter van der Ree *Organische Architektur* című, az azonos témájú kiállítást kísérő könyvből vette építészeti példáit. Ennek kapcsán érdemesnek tartottuk van Ree alapos kutatómunkával összegyűjtött idézeteinek egy részét közölni, amelyek a XIX. és XX. század jeles építészeinek a szerves építészeti szemlélet gyökereire, természetére és saját alkotó munkájuk lényegére vonatkozó gondolatait ismertetik olvasóinkkal. Miután többször kerestünk választ hasábjainkon a szerves építészet mibenlétére, ehhez ezt az idézetgyűjteményt különösen érdekes és színes adaléknak tekintjük.

Rudolf Steiner

A GOETHEANUM ÉPÍTÉSI GONDOLATA

Az antropozófiai szellemtudomány Basel mellett, a dornachi dombon építette meg külső központját, a Goetheanum nevet viselő, szabad szellemtudományi főiskolát. Az iskola az antropozófia elterjedésének köszönheti létét, ami a hosszú évek során, különböző államokban és városokban, általam és mások által tartott előadások és más hasonló rendezvények révén történt meg. 1909–10 táján jelentkezett az a belső szükségszerűség, hogy a pusztá gondolaton és szóközlésen túl más megnyilatkozási és közvetítési formákban is embertársaink lelke elé tárjuk azt, amiről ennek a szellemtudománynak az esetében szó van.

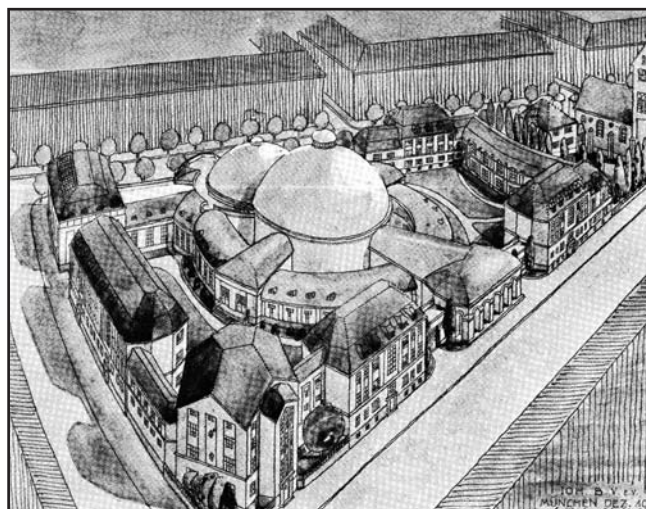
Először Münchenben került sor a misztériumdrámák előadására, amelyeket én írtam, és amelyeknek szemléletes, színpadi formában kellett ugyanazt közvetíteniük, amiről, lényege szerint, az antropozófiai szellemtudománynak kell

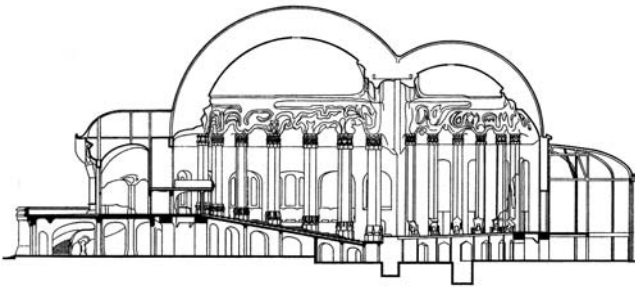
Rudolf Steiner az első Goetheanum modelljével

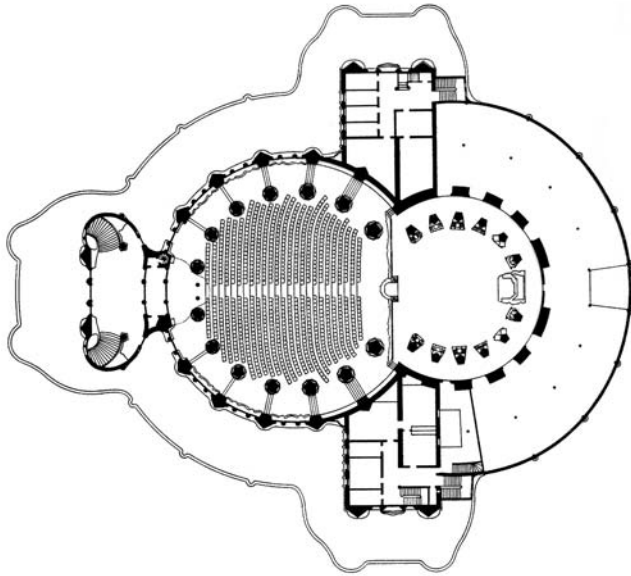
A Goetheanum térszelmének első, Steiner útmutatásai alapján, egy építészhallgató által készített modellje Malschban (1908-tól)

A Münchenbe tervezett, de meg nem valósult, kétkupolás Johannsbau távlati képe (1911)

A dornachi első Goetheanum hosszmetsete és első emeletialaprajza

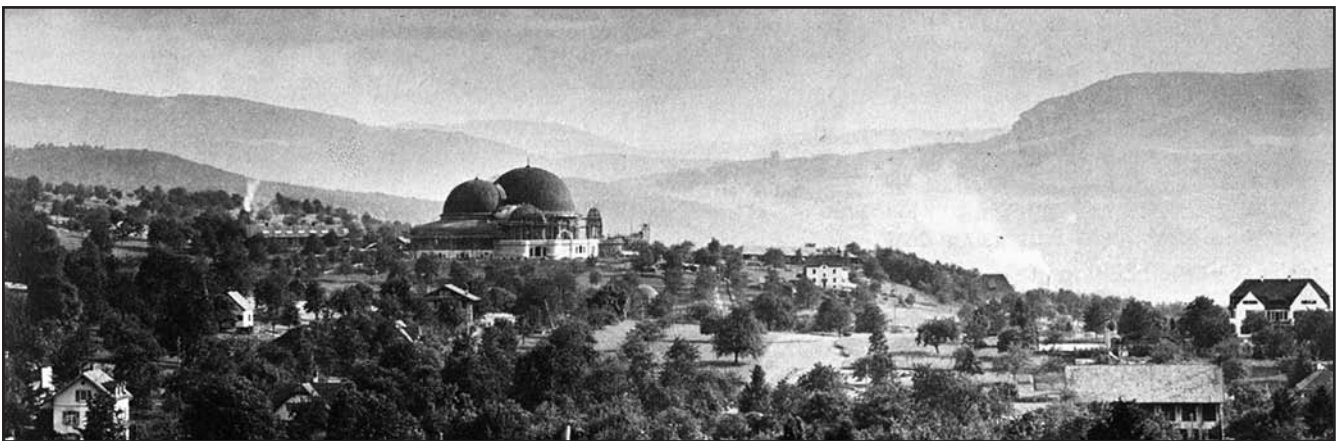

beszélne. A civilizáció utolsó 3–4 évszázada során az emberek hozzászoktak, hogy megismeréshez elsősorban külső érzéki megfigyelés és az emberi értelemnek erre a külső érzéki megfigyelésre történő felhasználása révén jussanak. Alapjában véve az összes újabb tudomány, amelyben egyáltalán még érvényes, az érzéki megfigyelések eredményeinek hatására és azok intellektuális feldolgozása révén jött létre. Manapság végül még a történelemtudományokra is igaz ez.

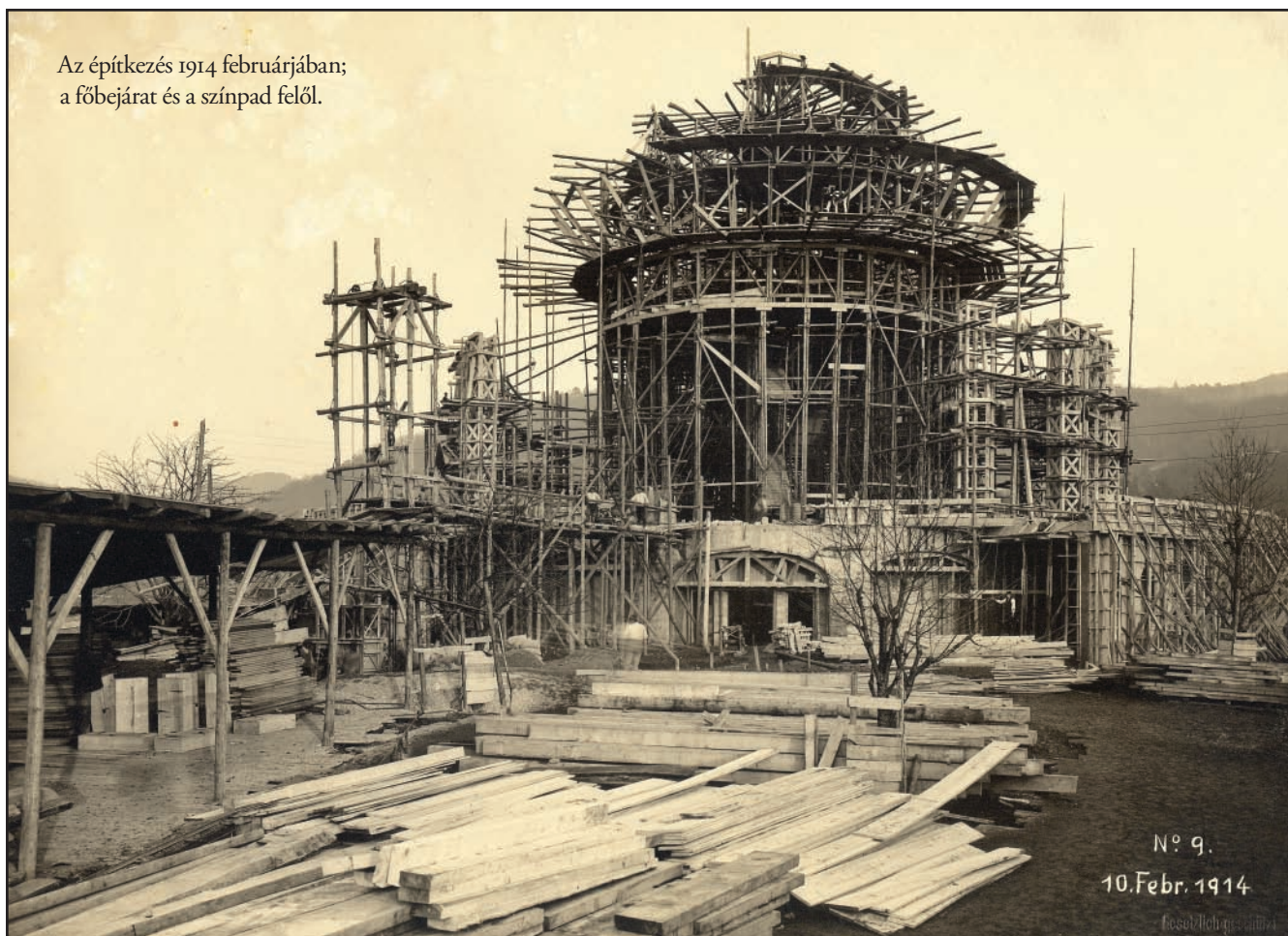

A beton aléptítmény építés közben, 1913 októberében; lent: a kész épület a jurai tájban

A modern világ elsősorban az intellektualizmusban bízik, ha megismerésről van szó. Az emberek ezáltal egyre inkább hozzászoktak az intellektualizmushoz. Így természetesen egyre inkább hisznek benne, hogy minden, ami megismerési eredményként a világon jelentkezik, az maradéktalanul meg tud nyilatkozni az intellektuális közlésekben. Vannak is olyan ismeretelméleti és egyéb tudományos fejtegetések, amelyek látszólag bizonyítják, hogy a jelenkori ember megismeréssel szemben támasztott követelményeinek csak az felelhet meg, ami intellektuálisan igazolja magát. Nem is lehet elfogadni mindazt megismerésként, ami nem öltözik fel logikus-ideális intellektuális formába. A szellemtudománynak, ami nem akar megállni annál a határnál, amit a természettudományok területén joggal nevezhetünk a megismerés határának, ami tehát e mögé a határ mögé akar hatolni, egyre világosabbá kell tennie, hogy a közlés intellektuális módja nem lehet egye-

Az építkezés 1914 februárjában;
a főbejárat és a színpad felől.

dülvő. Hosszú időn keresztül lehet különféle ürüggyekkel bizonyítani, hogy minden ismeretet intellektuális formába kell kényszeríteni ahhoz, hogy az embert kielégítse, de ha a világ úgy van megteremtve, hogy nemcsak fogalmakban és eszmékben fejezhető ki – hiszen ha például az emberi fejlődés törvényeit akarjuk megismerni, akkor azokat képekkel kell kifejeznünk –, akkor tehát valami mást is kell keresnünk az elméleti előadások szavaival történő megjelenítésen kívül, más kifejezési módokban kell továbblépni az intellektuális formáktól.

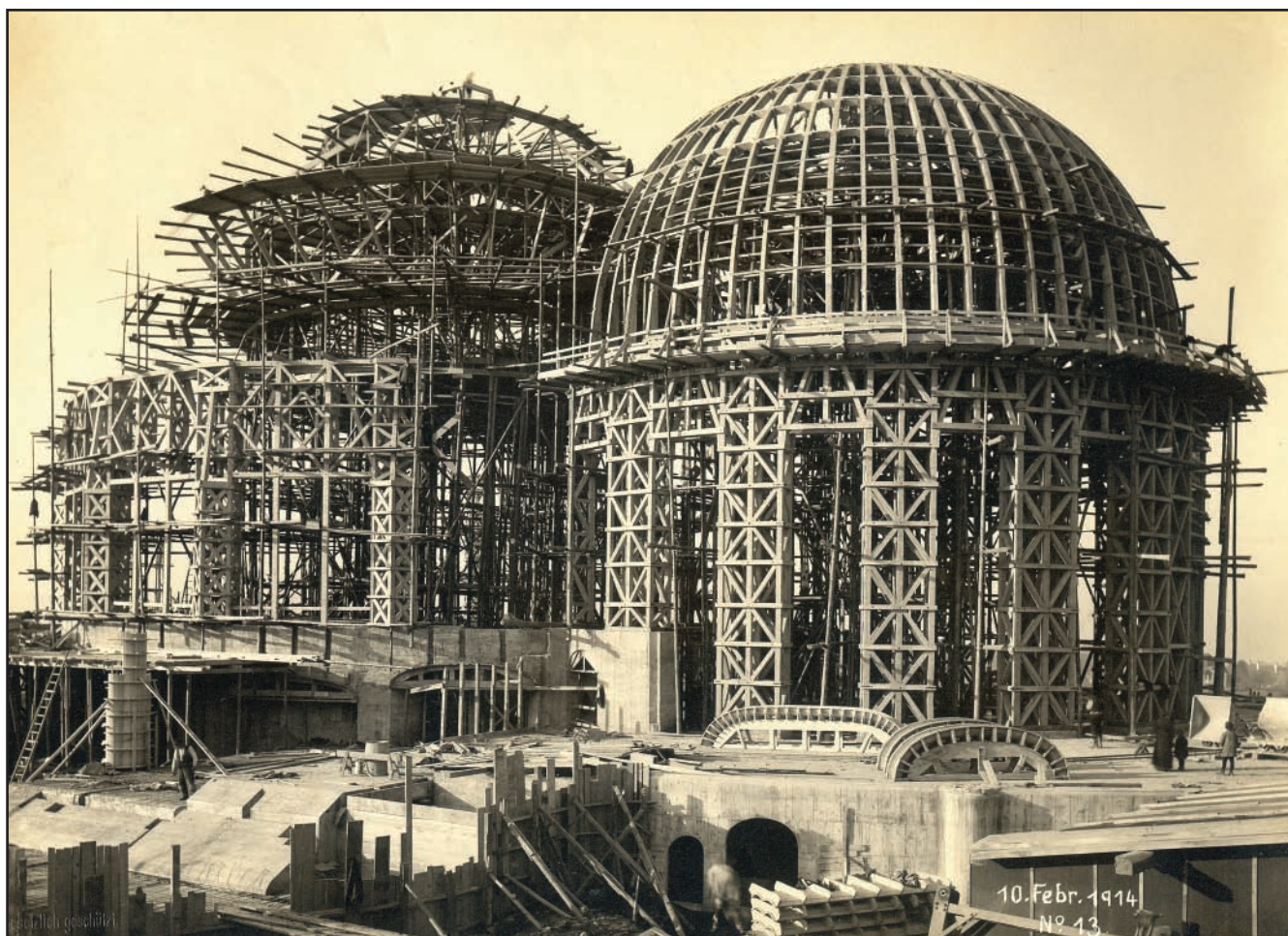
Ezért éreztem a szükségességét, hogy azt, ami az emberiség fejlődésében életteli, ne pusztán szó által, elméleti formában, hanem színpadi kép formájában fejezzem ki. Így keletkezett a négy misztériumdráma, amelyeket először hagyományos színházban adtak elő. Ez volt a szellemtudomány első lépése annak teljesebb megjelenítése felé, ami épp az antropozófia által akar nyilvánosságra jutni. (...)

Tegyük fel, hogy valamilyen egyesület, ilyen vagy olyan programmal hozzáfogna, hogy építészeti környezetet teremtsen magának. Mi történne ilyen esetben? Ehhez vagy ahhoz az építészhez fordulnának, aki esetleg nem különösebben elevenen átérzve, érzékelve, megismerve az érintett

szellemtudomány tartalmát, antik vagy gótikus vagy reneszánsz vagy valamely más stílusban felépítené az épületet. Az emberek így teljesen más kulturális előfeltételek által létrehozott épületben gyakorolnák azt, ami – mint a szellemtudomány tartalma –, egészen más területről származik. Ez kétségtelenül megtörténhetett volna a jelenkor sok más törekvésével, az antropozófiai szellemtudomány esetében azonban nem történhetett meg. (...)

Ez a szellemtudomány nem absztrakt, szimbolikus vagy allegorikus művészetet akar létrehozni; amit szavakba önt, az maga hat a szó által, testet ölt a szóban. Lehet, hogy ha szellemi folyamatokról, az érzékfeletti világ szellemi lényeiről van szó, velük kapcsolatban az eszmék és az eszméket kifejező eszközök, a szavak nyújtanak támasztékot. De ami ezen a módon akar megnyilatkozni, sokkal gazdagabb, mint ami egyetlen szóba vagy eszmébe befér; az formát hoz létre, az magától művészetté válik, igazi művészetté, nem csupán szimbolikus vagy allegorikus kifejezéssé.

Ha a Goetheanum művészetéről van szó, akkor először az eredeti forrására kell utalnunk, ahonnan az ember és a világ kiáradt. Amit az ember az ősforrásban él át, ha elsajátította az odajutás útját, azt lehet ugyan szavakba öltöztet-

ni, eszmékbe formázni, de anélkül, hogy ezeket az eszméket szimbolikusan vagy allegorikusan fejeznék ki – és meg lehet nyilatkoztatni közvetlenül a művészet területén.

Az, ami a művészből vagy a vallásból is eleven tud lenni, az teljesen megfelelő kifejezése lehet ugyanannak, ami eszmei formában élénk állhat. Az antropozófiailag orientált szellemtudomány eredeténél fogva folyamként ömlik ugyanabból a forrásból, ahonnan a művészet és a vallás. Ha Dornachban vallásos érzésekről beszélünk, akkor nem csupán egy vallássá tett tudományra gondolunk, hanem az elementáris vallásos erő kezdetére; és amit művészetben értünk, az újra csak az elementáris és eredeti művészi teremtés. (...)

Biztos, hogy utólag meg lehet húzni egy történelmi szálát, amelyet végigkövetve az ember először az antik formák lényegét jellemzi az ottani terhek és teherhordó szerkezetek viszonyát megfigyelve, aztán folytathatja a többivel, majd a gótikával, azt vizsgálva, hogy az építés ott hogyan indul ki a terhekből és teherhordó szerkezetekből, és végül hogy található meg egyfajta átmenet az elevenséghez.

Dornachban megpróbáltuk ezt az elevenséget teljessé tenni, hogy a tisztán dinamikus, metrikus, szimmetrikus

építészeti formák helyett a valóban organikus jöjjön létre. Nagyon jól tudom, hogy a régi építőművészet szempontjai szerint milyen sok érvet lehet felhozni azellen, hogy a geometrikus, metrikus, szimmetrikus formák organikus formákká alakulnak, olyan formákká, amelyek egyébként a természet organikus lényeinél találhatók meg. De nem valamelyik létező organizmus naturalista utánzásáról van szó, hanem egy kísérletről, hogy az ember beleélje magát a természet organikus teremtő princípiumába. Ahogyan beleélheti magát az ember a terhek és teherhordó szerkezetek erőjátékába akkor, amikor két oszlop tetejére gerendát fektet vagy gótikus keresztboltozatot hoz létre stb., ugyanígy élheti bele magát azokba a belső formákba, a természet formaalkotó erőibe, amelyek az organikus lények keletkezésekor megjelennek. Ha képes ebbe belehelyezkedni, akkor az ember nem szerves képződmények felületi formáinak naturalista utánzataihoz jut, hanem oda, hogy olyan építészeti közvetlenül formált felületeket találjon, amelyek úgy tagozódnak bele az egész építménybe, mint mondjuk egy ujj felületei az egész emberi szervezetbe.

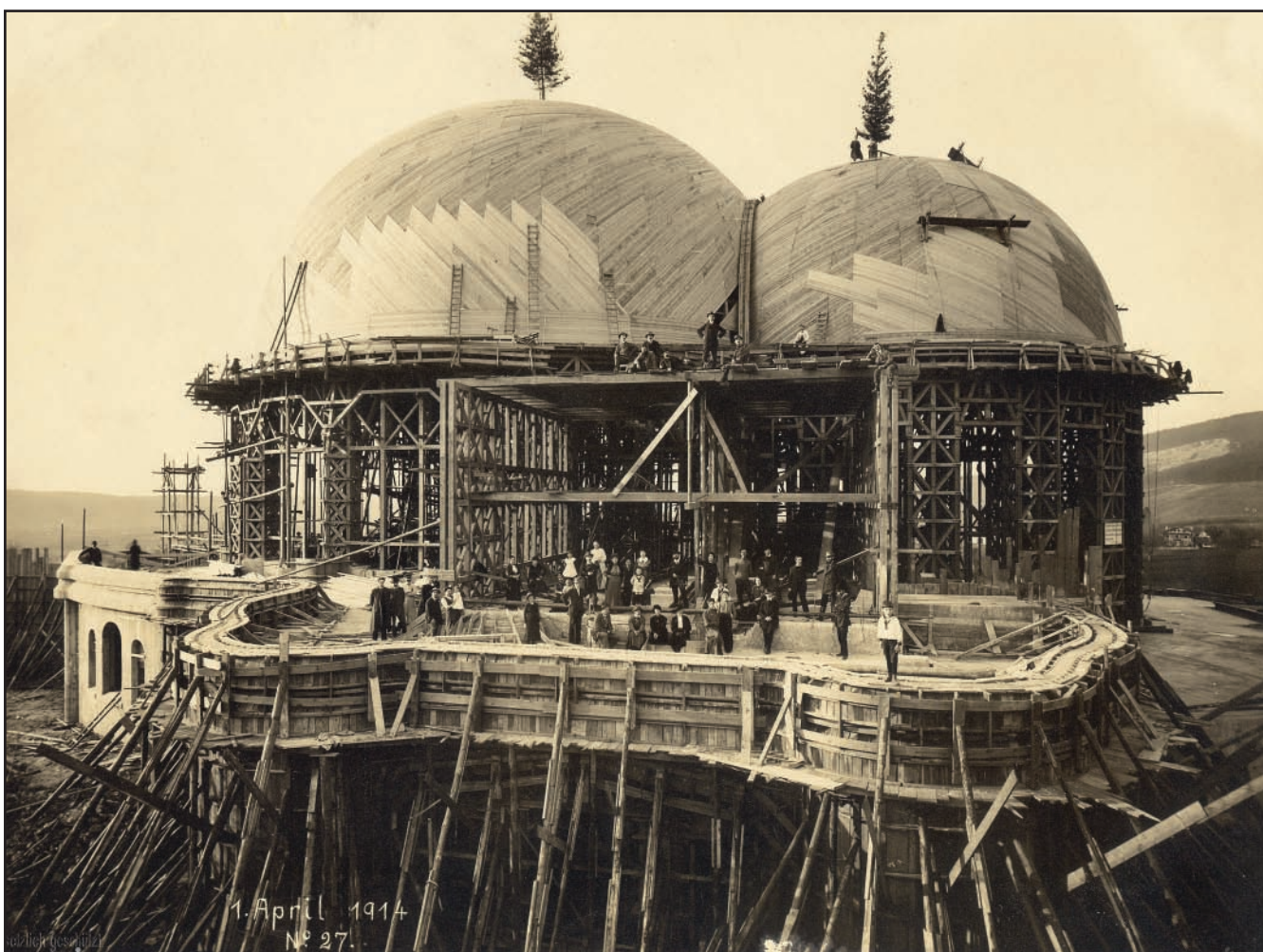
Ez a dornachi épületben az első alapélmény, amennyire ezt az új stílus első példájánál el lehetett érni. Talán így

lehetne érzékeltetni, amire törekedtünk: a legkisebb részlet és a legnagyobb formaösszefüggését egyaránt úgy gondoltuk végig, hogy minden azon a helyen, ahol található, éppen *olyan*, amilyennek ott *lennie kell*. Gondoljanak például saját szervezetükben a fülcimpára. Ez a fülcimpa nagyon kicsi. De ha önök megértik az egész szervezet működését, akkor azt mondhatják: a fülcimpa nem lehet-

ne más, mint amilyen; nem lehetne olyan formájú, mint egy lábujj stb.; a szervezetben minden a maga helyén van, és úgy, ahogy az a szervezet egészéből következik. Dornachban ezt próbáltuk meg: az egész épületet, az egész architektúrát mint teljes egészt gondoltuk át, és minden egyes részlet a maga helyén teljesen individuális formát nyert, ahogy azon a helyen az egész összefüggésében lennie kell.

Fent: a kupolák faszervezetének belső részletei 1914 júliusában; lent: az 1914 áprilisi bokrátaünnepély (dél felől)

(...) Természetesen ezt az építéstílust is be lehetne sorolni más stílusok közé, de ezzel vajmi kevésre lehet jutni. Különösen az alkotó nem jut tovább vele. Az ilyen épületnek egyszerűen az elementárisból kell kiindulnia. Ha tehát megkérdezzük, hogy az egyes forma *hogyan* jön létre az egészből, csak ezt válaszolhatom: Figyeljünk meg egy diót. Ennek a diónak a héja ugyanazon törvények alapján alakult ki a dióbél körül, mint amelyek alapján a dióbél maga létrejött, és a dióhéjat nem gondolhatjuk el másként, mint amilyen, ha egyszer a dióbél olyan, amilyen.

Vegyük a szellemtudományt. A szellemtudományt az ember saját belső impulzusaiból bonthatja ki. Az ember tehát ennek a szellemtudománynak a teljes létében benne él – bocsássanak meg a hasonlatért, de éppen ez a kézenfekvő hasonlat szemlélteti, hogy az embernek az egyszerűből kiindulva kell alkotnia, ha valami olyasmit akar létrehozni, mint a dornachi épület –, szóval benne él és benne áll a dióbélben és megvannak a belső törvényszerűségek őbenne magában, amelyek alapján a héjat, azaz az épületet meg kell formálnia. (...) Éppen emiatt, mert az antropológiai szellemtudomány az egészből, a teljes emberiből terem, nem lehetett benne az a diszkrépancia, hogy a saját épülete számára egy tetszés szerinti építéstílust fogadjon el. Az antropológia sokkal több üres elméletnél, maga az élet. Ezért nemcsak a magot, hanem a héjat is a legegyszerűbb formában kellett megtalálnia. Ugyanazon legfelsőbb törvényszerűségek alapján kellett létrehoznia az épületet, mint amelyek alapján abban beszélni fognak, mint amelyeknek megfelelő misztériumdrámákat ott előadnak, mint amelyek szerint az euritmiát ott bemutatják. Mindezeknek a teremben úgy kell elhangzaniuk és megjeleníteniük, hogy a falak formája, a kupola festményei stb. maguktól értetődően igazolják őket; a formák közvetlenül vegyenek részt mindebben. Minden oszlopnak azon a nyelven kell beszélnie, amelyen az a száj beszél, amely az antropológiailag orientált szellemtudományt hírül adja. Éppen azért, mert egyszerre tudomány, művészet és vallás, az antropológiailag orientált szellemtudománynak saját építészeti stílust kellett létrehoznia. (...)

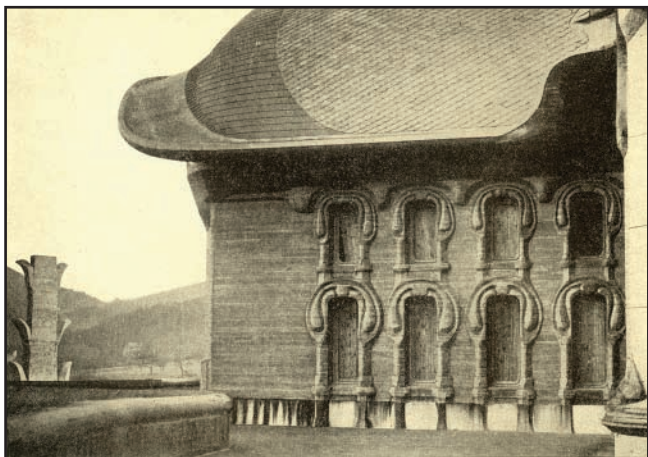
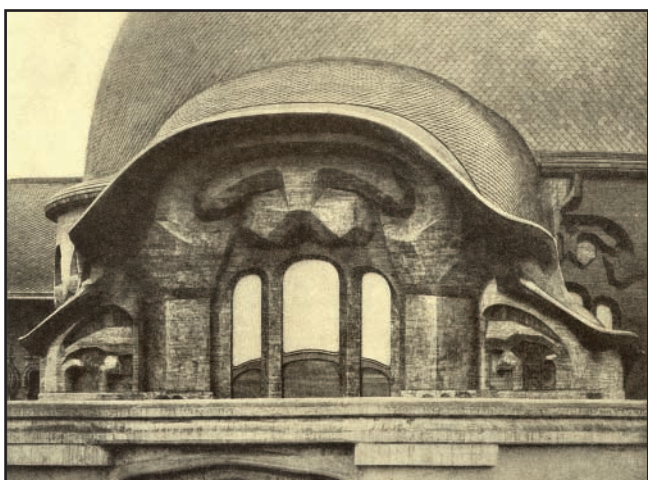
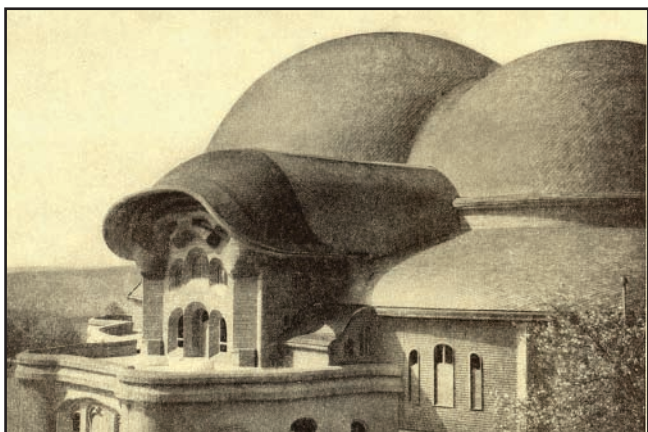
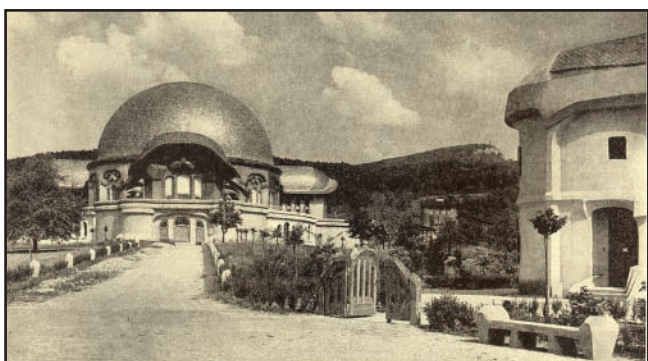
Az építmény most ott emelkedik a dornachi dombon. Először a környező dombokból kiemelkedő alapformát kellett létrehozni, ez az alsó rész, a betonépítmény. Ebből a rideg anyagból megpróbáltam művészi formákat kialakítani, néhányan úgy találták, hogy ezek a környezetben lévő sziklaformákhoz kapcsolódnak, vagyis a természet itt magától értetődően megy át épített formákba.

A horizontális terasz, a betonépítmény tetején emelkedik a fából készült épület. Ez egymásba belemetsző

Az oszlopfelvezetek beépítése és helyszíni megmunkálása

két hengerből áll, ezeket két, nem teljes félgömb fedí le, amelyek szintén belehatolnak egymásba. Így két hengeres belső tér jön létre, a nagyobb, a nézőtér, és a kisebb az előadások, misztériumjátékok bemutatására. A két tér határán van a szónoki pódium. Nem szabad említés nélkül hagynom, hogy az utóbbi időben számos barátunk, a legkülönfélébb tudományterületek képviselői, úgy találta, hogy a természettudományok, matematika, történelem, jogtudomány, szociológia, orvostudomány stb. megtermékenyülhetnek az antropozófiai szellemtudomány által. Így Dornachban az épülethez egy valódi univerzitásnak kell csatlakoznia, amiről még gondoskodnunk kell, mert itt nincs több, mint egy előadóterem, mintegy ezer fő részére, ami a pusztán szó hatásán kívül más eszközökkel történő közlésre is alkalmas.

Hogy az épületnek dualista formája van, két, félgömbbel koronázott hengerből áll, az következik abból a feladattól, amelyet a szellemtudománynak maga elé kell tűznie, ha a belső emberi fejlődésből indul ki. Az antropozófiai szellemtudományhoz nem azáltal jut el az ember, hogy a megszokott, mindennapi ítélőerőt használja, ha erre természetesen építenie kell is, és hogy a szokásos kutatási szabályokat használja, hanem azáltal, hogy a lélekben szunnyadó erőket hívja elő olyan módon, ahogyan azt a könyvemben (*Hogyan jutunk el a felsőbb világok megismeréséhez?*) ábrázoltam, és valóban felemelkedik abba a régióba, ahol az érzékfeletti erők és lények jelenlétüket kinyilvánítják. Az érzékfeletti világ megmutatkozása az érzékek számára – ez a kettősség fejeződik ki abban, hogy az egyik oldalon ezer hallgató vagy néző várja, hogy a másik oldalról éppen az érzékfeletti világ üzenete adassék hírül. Ez a kettősség érzéssé fordítva, ez fejeződik ki a dornachi kettős kupolában. Ez semmiképpen nem szimbolikus gondolat. Azt is mondhatom, hogy ezt az alapgondolatot természetesen más formában is ki lehetett volna fejezni, de éppen akkor, amikor szükséges volt ennek az alapgondolatnak a megformálása, akkor éppen ebben a művészi kifejezésben jelent meg a számomra. Így a faépítmény, a kettős kupola formájában az ember azt láthatja, amit tulajdonképpen az antropozófiai szellemtudomány jelent. Hogy egyáltalán nem absztrakt fogalmakkal számoltunk, azt igazolja a példa, hogy abban az időben, amikor ez még lehetséges volt – a háború előtt –, nagy fáradtsággal norvég palát hoztunk a kupolák befedéséhez. Amikor 1913-ban előadóköriúton voltam Christiania és Bergen között, ott láttam ezt a csodálatos anyagot. Úgy ragyog a napfényben, hogy az ember azt érzi, ez a zöldes-szürkés napfény, ami róla visszaverődik, beletartozik a tájba. Ebben az igyekezetben, hogy magát

a napfényt helyes módon juttassuk érvényre a tájban, ebben megjelent számomra valami, ami azt mutatja, hogy azzal számoltunk, hogy valami létesülőben lévő állítsunk erre a helyre, erre a rendkívüli helyre. A dornachi építőgondolat megvalósulása révén a külső térformáknak a látogatók számára ugyanazt kell jelenteniük, mint ami a hallgatók előtt a szó közvetítésével kitárulkozik, úgy hogy amit az ember Dornachban lát, az ugyanaz, mint amit Dornachban hall. És ennek a dolognak, aminek a szellemi életből kiindulva minden tudomány megújulását kell hoznia, szüksége volt új művészetre is.

Az épület nyugati, főbejárati kapuja felett látható forma annak a kísérletnek az eredménye, hogy az épület egészéből kinövő, valóban organikus formákat hozzunk létre. Ez a forma a szerves világban nem található meg, tehát nem egy természetnek megfelelő leképeződésről van szó, hanem az organikus teremtést magát próbáltuk kinyilvánítani. Megkíséreltük a természetben végbemenő organikus teremtésbe való behelyezkedés által megszerezni a lehetőséget, hogy organikus formákat mi magunk létrehozzunk és az egészet a dinamikai törvények megsértése nélkül egyetlen organikus formává alakítsuk. Nyomatékosan ismétlem: a dinamikai és mechanikai törvények megsértése nélkül.

Aki nálunk, Dornachban a belsőépítészetet tanulmányozza, ám ugyanez vonatkozik a külsőt szemlélőre is (bár ez bizonyos okok miatt, részben művészeti, részben a keletkezéssel kapcsolatos okok miatt bonyolultabb), az mindenütt látni fogja, hogy annak dacára, hogy az oszlopok, pillérek organikus formát kaptak, éppen ezek a szerves formák fejezik ki a terheket és a teherhordást. Az embernek éppen az organikus formák révén keletkezik az az érzése, hogy az épület érzékeli a terhelés és a teherhordás erőjátékát. Ez az átmenet a „tudatosság” látszatához – ahogy ez az organikusban tulajdonképpen benne van –, ez az, ami-re az antropozófiai szellemtudományos akarat indíttatásából ennél az épületnél törekedni kellett. Tehát az építőművészetnek az organikus építésformához kellett eljutnia, ha nem akart véteni a mechanika, a geometria és a szimmetria törvényei ellen.

A nézőtér ezer hallgató székét foglalja magába. A nézőtér körüli körfolyosót két oldalon hét-hét oszlop választja el a belső tértől. Egyetlen szimmetriatengely van az épületben, a kelet-nyugati. Csak erre a tengelyre szimmetrikusan helyezkednek el az épületben azonos motívumok, egyébként nincs semmilyen ismétlődés. Az oszlopfejek és lábzatok ezért nem azonosak, hanem mintegy előrehaladó fejlődésben vannak. A jobb- és baloldalon tehát megegyezik egymással az első fejezet, az első lábzat és az

Fent: a nézőtér a színpad felől; lent: a nézőtér és a színpad közötti nyílás, mögötte a színpadtér festett mennyezete látszik.

architrávmotívum, majd a második stb. Ez szükségszerűen következett az organikus építésből és a goethei metamorfózis elv művészi megformálására épül. Goethe zseniálisan alakította ki a metamorfózis tant, amely szilárd meggyőződés szerint még nagy szerepet fog játszani az élő természettel foglalkozó tudományokban. Aki elolvassa 1790-ből való, nagyon egyszerűen megírt könyvecskéjét (*Kísérlet a növények metamorfózisának vizsgálatára*), egy grandiózus természettudományos tanulmánnyal találkozik, amit éppen a mai előítéletek miatt nem lehet eléggé méltatni. A legegyszerűbben kifejtve Goethe az egész növényt egy bonyolult levélnek látja. Ez a legalsó levéllel kezdődik, ami legközelebb van a talajhoz, ezt követik a levelek fel egészen a csészelevelekig, melyek más formájúak, mint a lomblevelek, aztán következnek a szíromlevelek, amelyeknek a színe is egészen más, aztán jönnek az ismét más formájú porzók és a bibe. Azt mondja Goethe, mindaz, ami e növény leveleinek különféle metamorfózaiban megjelenik, visszavezethető egy eszmeileg azonosra, és csak a külső érzékelés számára lép fel a különféle változatokban. Alapjában véve a növény mindig ugyanazt az alapformát ismétli, csak a külső érzékelés számára az eszmeileg azonos nem jelenik meg közvetlenül a különféle formákban. Minden élő alakjának alapp princípiumát ez a metamorfózis adja. És ezt művészi formákban, művészi alkotásban is fel lehet használni, ahogy az oszlopok példája mutatja.

Először kialakítja az ember a legegyszerűbb fejezetet vagy lábazatot az első oszlop számára. Aztán bizonyos módon átadja magát a természet alkotóerőinek. Ezeket először megpróbálja megfigyelni – nem absztrakt gondolkodással, hanem akarati impulzussal áthatott belső érzéssel –, és akkor megpróbálja, hogy az első motívumból valami bonyolultabbat hozzon létre (ahogyan bonyolultabb egy növény

Feljárát a bejárat felől a nézőtérre

feljebb lévő levele az alatta lévőnél) egy metamorfózis, átváltoztatás által. A hét oszlopfejezet tehát egymásból alakul ki, úgy nőnek ki egymásból, mint a növény egymást követő leveleinek metamorfózisai. Ezáltal a szerves természeti teremtés igazi utánteremtéséről van szó: a fejezetek (és lábazatok) nem egyszerűen utánozzák egymást, hanem az elsőtől a hetedikig folyamatos létesülés és növekedés fejezetei.

Az egész mélyén pedig semmi más nincs, mint művészi érzés. Ha az ember megnézi a hetedik oszlopot, látja, hogy az úgy viszonylik az elsőhöz – feltéve, hogy az ember valóban úgy tudott alkotni, ahogyan alkot a természet –, ahogy a septim a prímhez viszonyul, és egy nyolcadik oszlopnál úgy kellene az első megismételni, ahogy az oktávban ismétlődik a prím.

A két kupola közötti határon áll a szónoki emelvény, amely egyetlen fából faragva készült. Süllyeszthető, mert a színpadi játék idején el kell távolítani. A színpadon körben kétszer hat oszlop áll, ezek határolják a kis kupolateret. A két keresztzárny öltözőknek, irodáknak ad helyet. (...)

A főbejáratról, a betonépítmény nyugati kapujától lépcső vezet fel a terasz szintjére a nézőtérhez. Az íves lépcsőt alátámasztó oszlopon látható annak a kísérletnek az eredménye, hogy a teherhordó oszlop organikus formát kapjon, vagyis olyat, amilyennek az adott helyen lennie kell. A bejárat felé eső oldalon kis terhet kell hordania, a másik irányban a lépcső teljes súlya ránehezedik. Természetesen ezt tiszta geometriával is meg lehet formálni. De meg kellett próbálnunk, hogy az egész erőjátékot elevenként kezeljük, hogy bizonyos értelemben a terhelés és teherhordás „tudatának” látszata jöjjön létre.

Figyeljék meg a lépcsőkorlát indításánál lévő motívumot. Van itt három, egymásra helyezett félköríves csőforma. Hiszik-e vagy sem, én azt érzem, hogy ha valaki itt felmegy és felérkezik a nézőtérre, akkor az az érzés fogja el, hogy ott bent lelkiileg biztonságban, védett helyen van, ott olyan lelki nyugalom van, ami alkalmas arra, hogy a legmagasabb igazságokat felvehesse, amelyek felé ember csak törekedhet. És ebből az érzésből adódott számomra a három, egymásra merőleges térirányban elhelyezkedő félkörös cső megformálása. Ha felmegy az ember ezen a lépcsőn, a megnyugvásnak ezt az érzését valóban átélheti. Nem a belsőfül hallójáratának leképezéséről van szó, én csak utólag fedeztem fel ezt a hasonlóságot. Mindenesetre, ha azok megsérülnek, az ember elveszti az egyensúlyát és összerogy, tehát összefüggésben vannak az egyensúly-törvénnyel. Éppen nem naturalista utánzási vágyból jött létre ez a lépcsőn lévő forma, hanem ugyanabból a dologból, aminek alapján magának a fülnek a belső csatornái is

Részlet a kis kupola festett mennyezetéről az 1920-as évek legelejéről származó színes fényképfelvétel alapján

formába rendeződnek. Felérkezve a lépcsőn, előbb az előcsarnokba jut az ember, mielőtt a nagy kupolatérbe lépne. A nézőtérén hátul, a két első oszlop között az orgona motívuma látható. Innen indulnak az oszlopok a fejezet és lábazat említett metamorfózisaival. Figyeljék meg, hogyan következik az egyik a másikkól. Egy oszlopot önmagában megítélni nem lehet, hanem csak az oszlopok egymásra következő sorát. (...)

Betekintünk a nézőtér felől a kis kupolatérbe. Látható az utolsó, a hetedik oszlop, mögötte a kis kupolatér oszlopai és architrávjai. A keleti végén mindannak a szintézise, amit az oszlopok és architrávok formái tartalmaznak, természetesen a tér lezárása számára egy újabb metamorfózisban. Felette egy ötágú levél. Ebbe belegondolhatja a pentagrammot, aki akarja, de csak úgy, ahogy egy természetes ötágú levélbe is bele tudja gondolni. A szimbolista művészet itt valódi pentagrammot alkalmazott volna, de ha mi is így tennénk, akkor olyan indítékok alapján cselekednénk, amelyek alapján már sokszor cselekedtek. Az embernek mindig újra át kell ezt élnie, és kínosan érinti, hogy művészietlen motívumok juttatják magukat érvényre, ha szimbolikusan akarja magát kifejezni. Éppen akkor, ha az ember

abban a helyzetben van, hogy a szellemit a művészi formákba teljesen beletöltse, akkor éri el azt, amihez itt el kell jutnia: nem kényszerítő szimbólumokhoz, hanem a formákban történő teremtéshez. Olyan teremtéshez, amiben a szellem él. A szellem pedig magát nem szimbolikus formákban nyilvánítja ki, hanem a formáknak maguknak kölcsönöz belső növekedő erőt.

Elérkeztünk a kis kupola festéséhez. (A nagy kupola festése még nincs befejezve.) Azt próbáltuk megvalósítani, amit egyik misztériumdrámám (*A beavatás kapujában*) egyik alakja így fogalmaz meg az új festészetről: a forma a szín műve legyen. (...) Ha az ember a színvilágot áttekintheti, az nyilván egyfajta totalitás, önmagában teljes világ. A színvilágban az ember teljes elevenségre talál, megtanulja a színek világát lényeginek látni. A rajz itt véget ér, a rajzot az ember valami valótlanságnak érzi. A színből kiindulva minden lényegeset létre lehet hozni. Ne tévessze meg a nézőt, hogy a kupolán motívumok, különféle figurák vannak, még kultúrtörténeti alakok is. A festéskor nem az vezetett, hogy ezt vagy azt az alakot ábrázoljam, hanem például, hogy itt van egy narancsszínű folt a narancs különböző árnyalataiban, és ezekből az árnyalatokból adódott

a gyermek alakja. Az vezetett tovább, hogy aq kék itt körülhatárolódjék, ebből adódott a másik alak. A motívumok tehát teljesen a lényegből, a színből jöttek létre. A lebegő gyermekalak a narancs árnyalataiban, ez volt az első, ami a kupola felületére került.

A kupola festményén található az egyetlen szó, amely az épületben látható. Sehol másutt nincs felirat, mindent a művészinak, a formának kell kifejeznie. Itt mégis megjelenik a szó: *Ich* (én). Az említett kékből egy Faust-figura bontakozott ki, azaz a XVI. század embere, és a színérzésből vele együtt a modern ember egész megismerési problémája. Ezt a megismerési problémát csak absztrakt módon lehet érzékelni, ha a ma általános képi ábrázolásból indul ki az ember. Ha nem csupán absztrakt lényekként, iskolás módon szemléljük a dolgokat, hanem egész emberi mi voltunkkal arra törekszünk, hogy elmélyedjünk a világ rejtélyeiben és titkaiban – ahogy azt meg is kell tennünk, hogy teljes emberek legyünk és hogy emberi méltóságunk

tudatosuljon bennünk –, akkor az, ami ma a természeti törvények áttekintéséből adódik, a lelkünkbe hatol. Akkor állítja oda magát a megismerésre törekvő ember a Faust-figura, a misztikus, titokzatos kékből kiáradva a teljesen tudatos ÉN felé, a magát a szóban hordozó ÉN felé törekvő figura mellé. A Faust-figura felett kében az őt inspiráló Génusz alakja. Magukból a színpoltokból, amelyeket e helyen alkalmazni akartam, adódott annak a szükségessége, hogy az utóbbi évszázadok törekvő figuráit ideállítsam. Itt van az előretörő görögség. A barnásnarancs háttérből világos sárgával kiemelkedő Athéné-figura. Ez az a mód, ahogy a görögség magát a megismerésbe, az egész világérzésbe beleélte. Ezt az alakot, ahogy Faustot az ő anygala, egy Apolló-alak inspirálja. Két másik alak is látható itt, akik a megismerő és világot érzékelő egyiptomi beavatottat inspirálják. Ez valamivel sötétebb színben van megfestve, barnásvörösben, ilyen maga az egyiptomi beavatott is alattuk. Az egyiptomi megismerő az ellenképe abból a régi időből annak, ami nálunk a megismerésre törekvő Faust.

A kupolafestményen megjelenik két alak, akiket a szellemtudományban meghatározott nevekkel vagyok kénytelen illetni, mert mindig újra visszatérnek. Nem kell ködös misztikára gondolni, csupán szükség van az egyértelmű terminológiára; ahogyan például északi és déli mágnesésgről beszélünk, úgy beszélek én luciferi és ahrimáni erőről. Az ember, ahogy előttünk áll, nem tekinthető át egyszerre minden lehetséges megismerő erővel együtt sem. Van benne két, egymással ellentétes polaritás, az, ami őt mindig a rajongó, hamis misztikához, hamis eszméhez űzi, ami mindig a feje felettről hajszoja őt a valótlan, a talajtalan, a ködös felé – ez a luciferi; és ami őt filiszterré teszi, ami benne a súlyosság szellemét életre kelti – ez az ahrimáni, amit árnyékával együtt festettem meg. Lucifer a sárgás-pirosból bontakozik ki, Ahrimán a sárgásbarnából. Ez a dualisztikus az emberi természetben. Ezt fizikailag, pszichológiailag is magyarázhatjuk: ahrimáni mindaz az emberben, ami őt öreggé teszi, ami őt a szklerózisba viszi, az elmeszesedésbe, a megcsontosodásba; luciferi mindaz, ami valakit, aki megbetegszik lázba, gyulladásba hozza, ami valakit a hó felé fejlődni készíten. Az ember mindig a kiegyenlítődés a kettő között. Nem fogható fel az ember, ha benne nem a kiegyenlítődést látjuk a luciferi és az ahrimáni között. Különösen a Perzsiából ideérkezett germán–közép-európai kultúra állítódott szembe ezzel a dualitással a megismerési fejlődése során. Így a megismerő közép-európaikat, akit gyermekkel a karján kettőjük alatt helyeztem el, e kettősség inspirálja és neki ezzel belsőleg, tragikus megismerési folyamatában, sorsában szembe kell néznie.

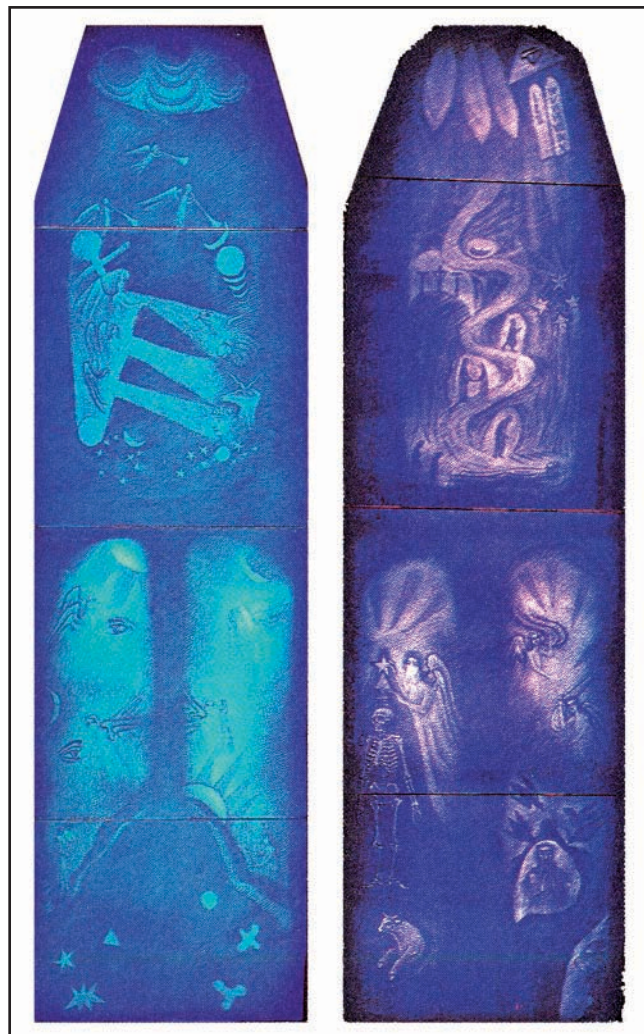
Lelkileg megragadva ahrimáni mindaz, ami az embert a materialishoz, a filiszterhez, a pedantériához űzi, amivé lesz – szélsőségesen kifejezve – ha csak értelme van és szíve nincs, ha minden ereje, lelkieje értelmének befolyása alatt áll. Ha az ember nem volna abban a szerencsés helyzetben, hogy fizikai teste kiegyenlítődsében marad, hanem testét ténylegesen a lelki határozná meg, vagyis az pontos kifejeződése lenne a lelkinek, akkor mindazok az emberek, akik materialista módon éreznek, érzékelnek, teljesen az intellektusban fejeződnek ki és olyan alakot öltenének, amilyenben Ahrimánt ábrázoltam. Természetesen ettől meg vannak védve az emberek, mert testük nem követi mindig a lelkit, akkor viszont a lélek veszi fel ezt a formát.

Lucifer a sárgából bontakozik ki, a sárgából a fénybe: ez az, amit az ember kialakít, ha egyoldalúan a rajongás felé fordul, ha a saját feje fölé akar emelkedni: asztrális fejével mindig fél méterrel a fizikai feje felett járna, hogy minden emberre lenézhessen. Ez tehát a másik szélsőség, az ember másik pólusa. (...)

Tehát a kupolatérben fent Krisztus áll Lucifer és Ahrimán között, és ez alatt a kép alatt fog állni a kilenc és fél méter magas szoborcsoport, közepén ismét Krisztussal, az emberiség-reprezentánssal, aki jobb kezét lefelé nyújtja, bal kezét feltartja, úgy hogy ez a tartás a megtestesült szeretetet fejezi ki a luciferi és az ahrimáni erő közé állítva. Krisztus egyikkel szemben sem támadó, Lucifer azért bukik el, mert ő a Krisztus-közelséget, a szeretetet megtestesítő lény közelségét nem tudja elviselni.

A komponálás nem az egyes figurák összerakásával jött létre, hanem először az egész gondolata született meg, és ebből bontakoznak ki a figurák. Ezért például fent baloldalon más egy arc szimmetriája, mint fent jobboldalon. Ha az építógondolatot magát átérzik, akkor művészi szempontból indokoltnak fogják találni ezt az aszimmetriákban történő merész kifejezési módot is.

Ahrimán arcát megkíséreltem úgy ábrázolni, mintha az emberben csak az öregítő erők volnának jelen, a szklerotizáló, a megmerevítő, vagy pedig lelkiileg az, ami az embert filiszterre, pedánssá, materialistává teszi, ami intellektualizmusa mélyén rejtőzik. Ha a lelki élete számára egyáltalán nem lenne szíve, hanem csak értelme, akkor az embernek ilyen fiziognómiája volna. Az ember lényét a fiziológia és az anatómia leírásából nem ismerhetjük meg. Az embernek a forma művészi megragadásához is el kell jutnia, csak akkor ismerheti meg azt, ami az emberben él és benne testet ölt. Soha nem lehet megismerni az embert akadémikus magyarázatokkal, fel kell emelkedni a művészihez, ahogy ezt Goethe is kifejezi: *Aki előtt feltárulnak a*

természet nyílt titkai, az a legmélyebb vágyakozást fogja érezni azok hivatott kifejezői, a művészetek iránt.

Arról, hogy milyen erők és titkok rejlenek a természetben, az absztrakt szó, az absztrakt eszme vagy gondolat önmagában nem képes valamit közvetíteni, csak a művészi kép. A dornachi épületet teljes joggal nevezhetjük Goetheanumnak, mert a goethei természetfelfogás egyúttal egy világfelfogás kezdete is. *A művészet a természet olyan titkainak leleplezője, melyek a művészet nélkül soha sem nyilatkozhattak volna meg.* (Goethe)

A Goetheanum nagy kupolaterében minden oszloppár között üvegablak van, ami nem hagyományos üvegművészi technikával készült, hanem egy különös, új technikával, amit üvegtárcolásnak nevezhetnék. Anyagában színezett, egyszínű, nagy méretű üvegtáblákra gyémánttűvel úgy karcol a művész, mintha egy hagyományos metszetet készítené. Az üvegből kivált motívummal a motívumnak megfelelő világosságot karcolja bele az üvegbe. Az üvegablakok a színe a teremben előrehaladva változik, hogy harmonikus hatást keltsenek. (...) Az üvegtárc maga tulajdon-

képpen partitúra. Csak akkor válik műalkotássá, amikor a helyére kerül és a nap átsüt rajta. A művész nem a műalkotást, hanem csak a partitúrát fejezi be, az üveglak és a rajta átfénylő napsugárzás együtt hozzák létre a végleges műalkotást. Ezzel újra jelzek valamit, ami a dornachi építőgondolat egészét áthatja és itt fizikai kifejezésre jut. Ezekben az ablakokban az épület és a külvilág nyitott kapcsolata a fizikaiba belevezetve jelenik meg. A napsugárzás teszi teljes művészetté, amit a művész létrehozott. Az ember napsütésben, különösen a délelőtti órákban belépve, mikor a teret a harmonikus, egymásba úszó fénysugarak megvilágítják, megérezheti a belsőben azt, amit igazi, legjobb értelemben vett bensőségeségnek nevezhetünk, ami lenyomata, képe a világ- és az emberlét bensőségeségének.

Éppen úgy, ahogy egy görög templom belsejében egy ház áll, amit csak elképzelni lehet, mert oda nem teheti be ember a lábát, legfeljebb az előcsarnokába, az áldozati csarnokba, ami azonban az Isten lakóhelye; vagy úgy, ahogy a gótikus épület, legyen az profán vagy szakrális rendeltetésű, olyan, mint ami önmagában még nincsen kész, csak akkor válik azzá, ha gyülekezőhellyé válik és a közösség is benne van; nos így az egész dornachi építőgondolatnak, amit én itt részleteiben bemutatam, úgy kell hatnia, hogy

az ember, belépve ebbe a térbe, érezze a vágyat, hogy ebben a térben együtt legyen más emberekkel, akik azt akarják látni, amit itt bemutatnak, azt akarják hallani, ami itt elhangzik. Az ember ösztönzést érez egyfelől arra, hogy rokonszenvet érezzen azok iránt, akik itt összegyülekeztek, a másfelől pedig megjelenik számára a kérdés vagy felszólítás, ami egyidős a nyugati kultúrával: *Ember, ismerd meg önmagad!* Abban, ami mint épület van körülötte, ő valami válaszfélét fog érezni erre a felszólításra.

Meg mertünk tenni tehát valamit, ami mint építőgondolat, egészen szokatlan, de egyszer mégis épületté kellett válnia. Ha különböző időkben nem mernének ilyen kísérletekbe vágni az emberek, akkor az emberiség fejlődése megállna. Az emberi haladás érdekében vállalni kell a mérész kísérleteket. Az első nekifutás talán sok tévedéssel van megterhelve, ezt én tudom a legjobban, mégis azt kell mondanom: ilyen lépéseknek meg kell történniük az emberiség szolgálatában.

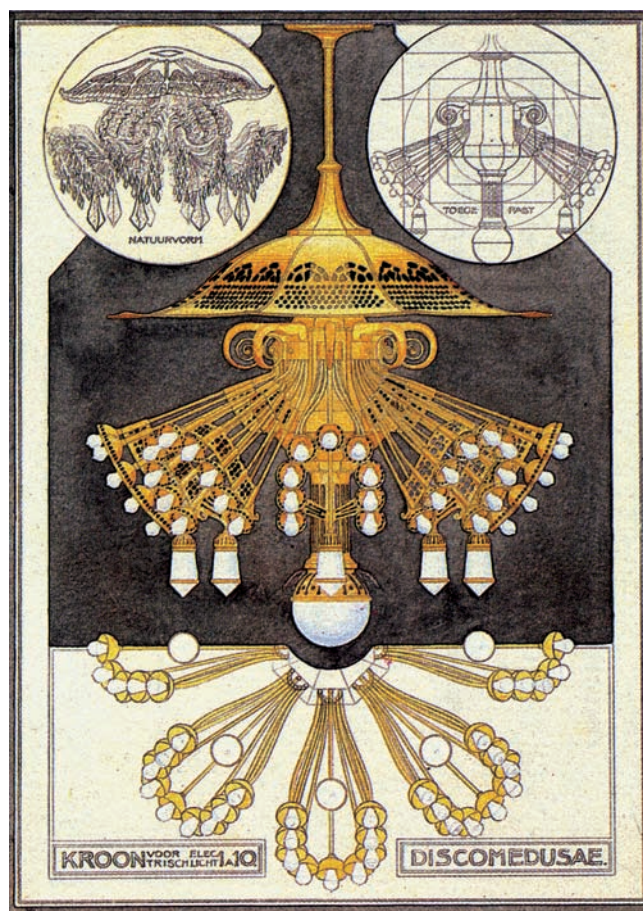
(Részletek Rudolf Steiner 1921. június 29-én Bernben tartott, a Goetheanum épületét vetített képekkel ismertető előadásából, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1958. Megjelent a Műegyetem építésmérnöki karának újságjában, a Kari papírban 1983-ban. Gerle János fordítása)

ÉPÍTÉSZEK A SZERVES GONDOLKODÁSRÓL

Miről is van szó? Arról, hogy újra birtokba vehessünk egy stílust. Nem egy királyságot, hanem az eget az új stílusért – hangzik a kétségbeesett kiáltás a művészek ajkairól; ez az elveszett boldogság. Arról van szó, hogy a „látszatoművészetet”, azaz a hazugságot legyőzzük, és a felszín helyett újra a lényeg felett rendelkezünk.

Hendrik Petrus Berlage
(*Gedanken über den Stil in der Baukunst*)

Hendrik Petrus Berlage: medúzás lámpaterv

Mindent, ami párhuzamos és szimmetrikus, száműznünk kell., a természet a nagy építőmester, mégsem hozott létre semmit a párhuzamos vagy szimmetrikus volna.

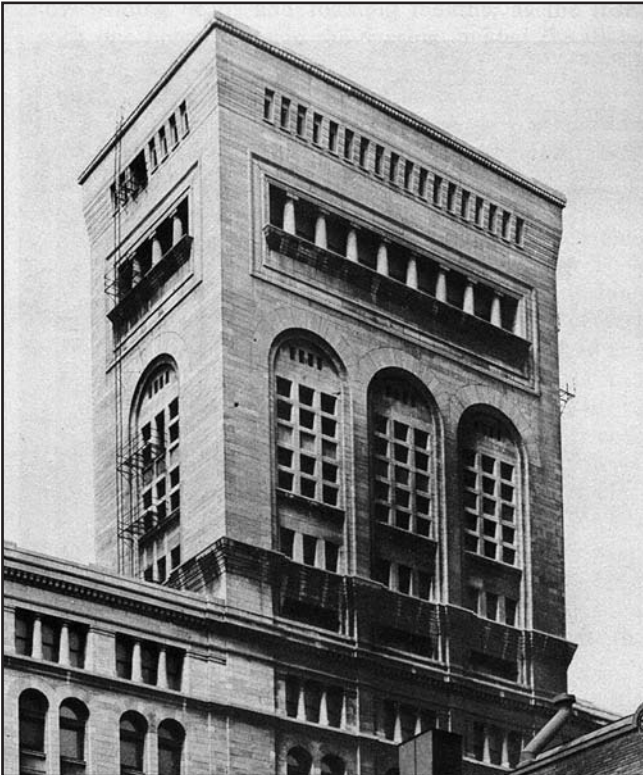
Hector Guimard
(Ludwig Hevesi: *Le Castel Béranger*)

Hector Guimard: a párizsi metró bejárati építménye

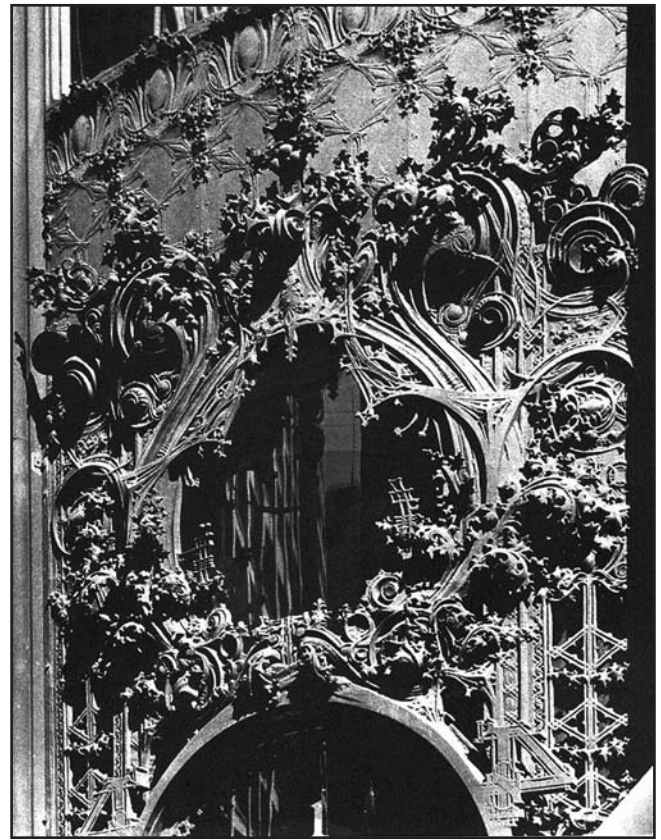
Ez az a törvény, amely minden szerves és szervetlen, minden emberi és emberfeletti jelenséget, a szív és a lélek minden megnyilvánulását áthatja, hogy az élete maga megnyilvánulásaiban felismerhető és a forma a rendeltetést követi. Ez a törvény.

Louis Sullivan
(*The Tall Office Building Artistically Considered*)

És amikor tovább kutatott, felfedezte, hogy a valóságban nemcsak a forma által kifejeződő rendeltetés kérdéséről van szó, hanem hogy a döntő eszme az, hogy a funkció a saját formáját önmaga teremti vagy szervezi. Ezért Louis a természetben minden funkcióra mint előre kezdett tekinteni, amely az élet mindenhatóságának megnyilatkozása, és ezáltal az emberi erő közvetlen kapcsolatba került minden más erővel. Ennek az eszmének az alkalmazása az építőművészetben nyilvánvalóan elegendő is volt: azaz, hogy egy épület rendeltetése eleve meghatározza és szervezi önnön formáját.

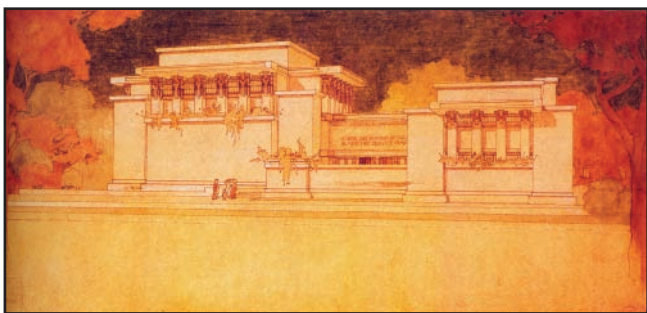
Louis Sullivan
(*The autobiography of an idea*)

Louis Sullivan: balra: az Auditorium Building tornya;
fent: a Carsons Pirie és Scott áruház homlokzati részlete

A tér egy házon belül a ház essenciája. A Unity Temple-nél azt gondoltam, hogy megtaláltam ezt az eszmét, hogy a ház lényegét nem a falak és a lefedés adja. Így jött létre az a szabadságérzés, amely a mai építészetet áthatja és amit mi szerves építészetnek nevezünk.

Frank Lloyd Wright
(*The Destruction of the Box*)

Frank Lloyd Wright: a Unity Temple terve

A természet Isten egyetlen látható kifejezési formája, amelyet valaha is megismerhetünk.

Frank Lloyd Wright
(*Collected Writings*)

Elkezdtem kutatni az anyagok természetét, megtanulni meglátni a mibenlétüket. Megtanultam egy téglát téglának látni, a fát fának, de a betont, üveget, fémet is annak, ami. Úgy látom, hogy nem létezhet olyan organikus építészet, amely az anyagok természetét nem veszi figyelembe, vagy azt félreérti.

Frank Lloyd Wright
(*The nature of Materials*)

Amit organikus építészetnek nevezünk, az nem csupán esztétika, kultusz vagy divat, hanem valódi mozgalom, amely az emberi élet új teljességére vonatkozó mély meggyőződésből fakad; a művészetben, tudományban és vallásban azonos, hogy a formát és rendeltetését egységben kell látni, és ez egybecseng a demokráciával is.

Frank Lloyd Wright
(*An Organic Architecture, the Architecture of Democracy*)

Henry van de Velde: lakóház, Scheveningen

Bevallom, elhatároztam, hogy Ruskin és Morris nyomában fogok járni mindaddig, amíg jóslatuk be nem teljesül: amíg vissza nem tér a földre a szépség és el nem érkezik a társadalmi igazságosság és az emberi méltóság kora.

Henry van de Velde
(*Geschichte meines Lebens*)

A művész a maga legbensőbb lényege szerint izzó individualista, szabad, spontán alkotó, aki önszántából soha nem veti alá magát olyan fegyelemnek, amire őt egy típus, egy kánon kényszerítené; ösztönösen bizalmatlan mindazzal szemben, ami a cselekedeteinek lényegét kilúgozná, ami gondolatainak szabad végiggondolásában őt megakadályozná, ami valamilyen általános érvényű formába, amelyben ő csak álarcot lát, őt bele kívánná kényszeríteni, vagy amely egy képesség hiányából akar erényt kovácsolni.

Henry van de Velde
(*Geschichte meines Lebens*)

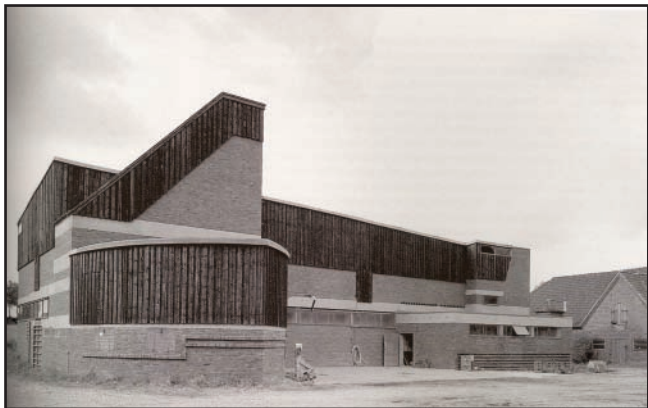
Antoni Gaudí: a Casa Batlló tetőrészlete, Barcelona

Ahelyett, hogy kész tervekkel érkezne épülete megvalósításához, Gaudí folyamatosan dolgozik az építkezéssel párhuzamosan. Ahogy a növények a természetben a növekedés folyamán folytonosan változnak, úgy alakulnak Gaudí épületei is a maguk növekedés közben.

(Rainer Zerbst: *Antoni Gaudí*)

Tudni szeretnék, hogy honnan veszem az előképeket a terveimhez? Nézzenek meg egy felegyenesedett fát, a törzsén az elágazásokat, azokon az ágakat, azokon a leveleket! Minden egyes részlet harmonikusan növekszik, bámulatra méltó nagyszerűséggel, mióta csak Isten, a legnagyobb művész megteremtette.

Antoni Gaudí
(Mark Burry: *Antoni Gaudí*)

Hugo Häring: Gut Garkau, tehénistálló

Az építész „alakot” (Gestalt) teremt, szellemileg eleven és telített művet, olyan tárgyat, amely egy eszméhez, magasabb kultúrához tartozik és azt szolgálja. Ez a munka ott kezdődik, ahol a mérnök a magáét abbahagyja, a mű megelevenítésénél. Ez a megelevenítés nem a tárgy, az építmény neki idegen szempont szerinti átformálása, hanem a benne rejtőző lényeg felébresztése, gondozása és táplálása.

Hugo Häring
(*Das Haus als organhaftes Gebilde*)

A formateremtésre irányuló szükséglet a művészt újra meg újra stíluskísérletek irányába hajtja, abba az irányba, hogy egy kifejezés érdekében a formákat a tárgyon túl kiterjessze. Ezzel szemben magának az alkotásnak a formája ahhoz vezet, hogy minden egyes dolog a maga lényegének megfelelő alakot elnyerje és megőrizze.

Hugo Häring
(*Das Haus als organhaftes Gebilde*)

A szerves építészetnek semmi köze sincs a teremtett világ organikus lényeiének utánzásához. A döntő követelmény, amelyet az embernek az organikus szemlélet álláspontjáról követnie kell, hogy a dolgok alakját ne külsődleges, hanem a tárgy lényegéből fakadó szempontok határozzák meg.

Hugo Häring
(*Das Haus als organhaftes Gebilde*)

Az antropozófia megismerési út, amely az emberben lévő szellemiséget a világmindenség szellemiségéhez kívánja vezetni.

Rudolf Steiner
(*Antroposofische Leitsätze*)

Aki a növények növekedését csak valamennyire is szemügyre veszi, könnyedén észreveheti, hogy annak bizonyos külső részei néha átalakulnak, és hol teljesen, hol többé-kevésbé felveszik a hozzájuk legközelebb eső rész alakját.

Johann Wolfgang Goethe
(*Die Metamorphose der Pflanzen*)

Akinek a természet elkezdti feltárni nyilvánvaló titkait, ellenállhatatlan vágyat fog érezni annak legméltóbb kifejezője, a művészet iránt.

Johann Wolfgang Goethe
(*Maximen und Reflexionen*)

Az ember önmagát az előre vonatkozó metamorfózis-szemlélet révén képes meghódítani. Ezáltal saját gondolkodását teszi elevenné, abból, ami addig halott volt, eleven lesz. Így válik képessé arra is, hogy a szellem életét magába szemlélődően felvegye.

Rudolf Steiner
(*Goethe und Goetheanum*)

Rudolf Steiner: a Goetheanum kazánháza

Az ember talán éppen azáltal érezheti, hogy az épület feladata a formáiban is kifejezésre jut, hogy ezek a formák nem tisztán a régi, közvetlenül a hasznosságot szolgáló építészeti elvek alapján keletkeztek, hanem egy belső esztétikai formaképzés nyomán.

Rudolf Steiner
(*Wege zu einem neuen Baustil*)

Csak akkor vagyunk képesek építészeti módon érzékelni, ha teljesen behelyezzük magunkat a teherbe, a teherhordó elemekbe és a teher és a teherhordó elemek közötti egyensúlyba.

Rudolf Steiner
(*Kunst im Lichte der Mysterienweisheit*)

Hogy az ember tudja, hogy mire van szüksége ezekhez a formákhoz, először pontosan tisztában kell lennie mindannak a rendeltetésével, aminek az épületben meg kell történnie, hogy azoknak pontosan milyen célokat kell szolgálniuk. Továbbá pontosan ismernie kell a helyet, ahová az épület kerül, s hogy az ott helyezkedik el, akkor lesz képes a megfelelő építészeti formákat megtalálni.

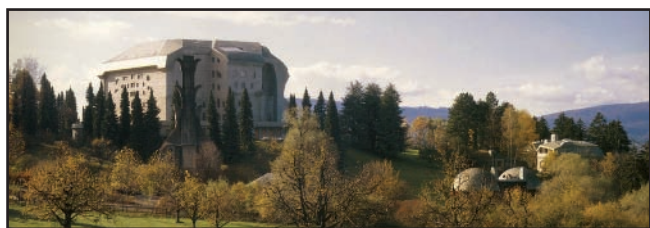
Rudolf Steiner
(*Wege zu einem neuen Baustil*)

Ha a Goetheanum teljesen be volna fejezve, akkor a nyugatról történő belépéskor a látogató első pillantása arra a szoborra esne, melyben azzal a felszólítással szembesül, hogy önmagát olyan kozmikus lénynek tekintse, aki a luciferi és ahrimáni erők közé van beállítva egy belső, isten hordozta, lény szerinti kiegyenlítődéssben.

Rudolf Steiner
(*Wege zu einem neuen Baustil*)

Mindaz, ami a kupolában és általában az épületben található, annak mintegy szintézise, összefoglalása a szoborcsoport, közepén a Krisztusra hasonlító alakkal, felette Lucifer és alatta Ahrimán figurájával, ami aztán a legalul lévő sziklacsoportban találja meg a kiteljesedését.

Rudolf Steiner
(*Die Weihnachtstagung*)

Most olyan korszakban élünk, amelyben az emberiségnek ismét a szellemi világba kell magát behelyeznie, amelyben az utánzó művészetből át kell mennie egy igazi, újat teremtő művészetbe, amelynek minden eleme új.

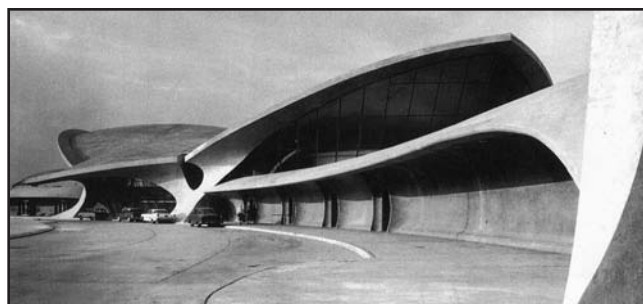
Rudolf Steiner
(*Wege zu einem neuen Baustil*)

Saarinen maga elutasította azt az elképzelést, hogy az épülete közvetlen kifejeződése volna valamilyen formának, bár nem okozott neki semmi problémát, hogy az emberek ennek vagy annak a képét vélték benne felfedezni. Ahhoz ragaszkodott, hogyalkotása tiszta absztrakció, amellyel csupán a repülés eszméjét akarta kifejezni.

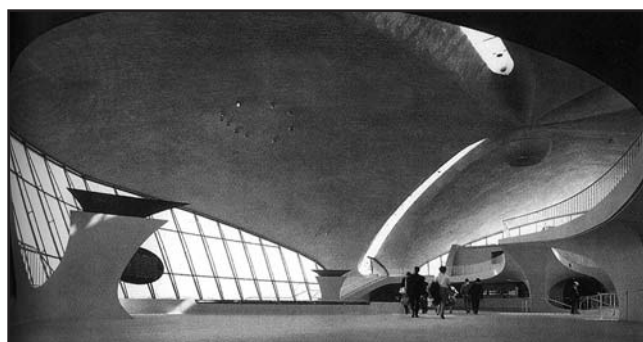
(Mark Lamster: *The TWA Terminal*)

Azt akartuk, hogy amikor az utas áthalad a csarnokon, a környezet olyan teljessége fogadja, amelyben minden részlet egy másiknak a következménye és együtt mind ugyanannak a formavilágnak a képviselői.

Eero Saarinen
(Mark Lamster: *The TWA Terminal*)

Eero Saarinen: TWA fogadócsarnok a J. F. Kennedy repülőtéren

Az építészetnek az épület és természet közötti szerves kapcsolat közvetítőjének kell lennie, azaz az embernél és az emberi életnél semmilyen más szempont nem lehet számára fontosabb.

Alvar Aalto
(*The reconstruction of Europe reveals the central architecture problem of our time*)

Szemben azzal a felfogással, amely a meggyökeresedett formák alkalmazásában és az új formák szabványosításában látja a harmonikus építészet és a sikeresen uralható építés-technológia felé vezető egyetlen utat, szeretném aláhúzni, hogy az építészet legértékesebb sajátja a sokféleség és a növekedési képesség, amelyek a természetes, szerves életre emlékeztetnek. Szeretném kijelenteni, hogy ez az egyetlen igazi építészet, és ha ennek útjába akadályokat gördítenek, akkor építészet lehanyaglik és elsüllyed.

Alvar Aalto
*(The influence of constructions
and materials on modern architecture)*

Alvar Aalto: Finlandia-palota, Helsinki

A forma titok, amely nem hagyja meghatározni magát, amely azonban az embert egészen más módon képes jó-érzéssel eltölteni, mint az egyszerű szociális kielégítés.

Alvar Aalto
(Between humanism and materialism)

Hans Scharoun: a Berliini Filharmónia koncertterme

A zene a középpontban – a legegyszerűbb formában ez a Berliini Filharmónia új koncerttermének meghatározó eszméje. Ebből kiindulva kell az egész építményt, alaprajzait és metszeteit szemlélni. A hagyományos elrendezéssel

szemben ezért került a zenekar a karmesterrel együtt térben, optikailag az épület középpontjába.

Hans Scharoun
(Heinrich Lauterbach: *Hans Scharoun*)

Az építés alapja az akarat, amellyel a tárgy lényegét a maga tisztaságában ragadjuk meg. A tisztaság a feladat „lényeg-nek megfelelő” megoldását jelenti.

Hans Scharoun
(Heinrich Lauterbach: *Hans Scharoun*)

Természet, művészet és teremtés azonos fogalmak: mi mégis szétválasztottuk őket. Ha megerőszkoljuk a természet általi teremtést, akkor saját magunkat pusztítjuk el, mint teremtett lényeket. Csak a természet taníthat meg minket, hogyan teremthetünk és hogyan alkothatunk. Igazi analfabetizmusunk a képtelenség, hogy teremtő módon legyünk tevékenyek.

Friedensreich Hundertwasser
(Angelika Muthesius: *Hundertwasser Architektur*)

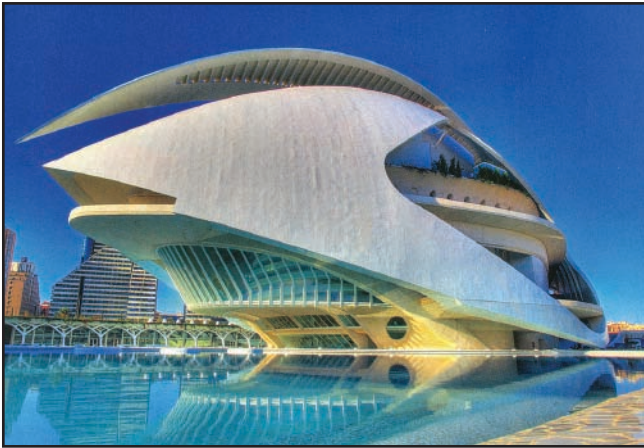
Friedensreich Hundertwasser: lakóház, Bécs

Ami engem különösen érdekel, az a kinematika. Az erő az építészetben és a mechanikában megfelel a tömeg és gyorsulás szorzatának. A tömeg elvonatkoztatott egyetemes egység. Ez tehát azt jelenti, hogy a mobilitás eleve bele van rejtve az erőjátékba. Egyszerűbben úgy fejezhetem ki, hogy a statikus erő nem más, mint a megmerevedett mozgás.

Santiago Calatrava
(Sutherland Lyall: *Dynamische Gleichgewichte*)

Az állatok, különösen a madarak természetes testfelépítésének tanulmányozása mindig inspirációim fő forrása volt.

Santiago Calatrava
(Dennis Sharp: *Architectural monographs No 46.*)

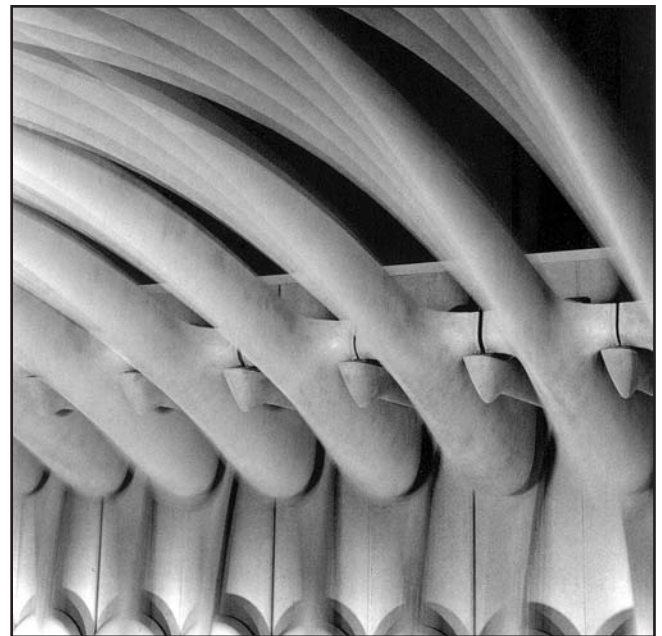
Santiago Calatrava: tudományos központ részlete, Valencia

Biztos vagyok abban, hogy a beton és az acél a huszonegyedik század építőanyaga lesz. Az érdeklődésem arra irányul, hogy bevezessem a formák új szótárát, olyan szurrealista formákét, amelyek a mi korunkkal állnak összhangban.

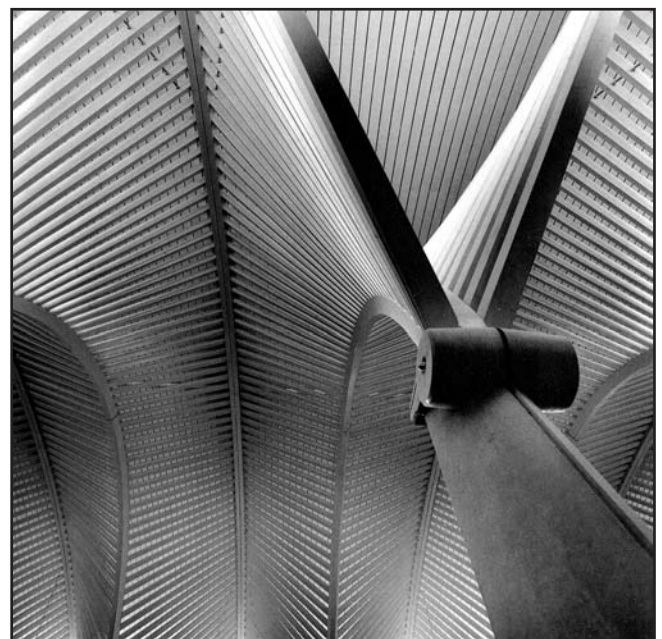
Santiago Calatrava
(Sutherland Lyall: *Dynamische Gleichgewichte*)

Mindeddig az építőművészeti gondolat a nyugodt, élettelen mechanikus gondolata volt, most az építőművészeti gondolat a „beszélő” gondolatává válik, annak a belső elevenségnek a gondolatává, amely minket magával ragad.

Rudolf Steiner
(*Weg zu einem neuen Baustil*)

Santiago Calatrava – fent: Swissbau pavilon; lent: a Wohlen főiskola szerkezeti részletei

SÁRKÁNYFOG-VETEMÉNY

A Filozófiai Vitakör *Egy éllhető jövő felé* c. konferenciáján 2007. márc. 2-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

Az eredet mítosza

Nem a világ teremtéséről, még csak nem is az ember teremtéséről szól ez a mítosz. Azért olyan fontos ezt leszögeznünk, mert ez a történet nem a világtörvényt és nem az emberi létezés ontológiai alapjait mondja el – vagyis mindez lehetne másként is. Arról van itt szó, amit a Biblia bűnbeesésnek nevez, és ami létre hozta a Karmant, vagyis a tettek egymással szükségszerűen összefüggő láncolatát, minden következményükkel együtt.

A görög mitológiában Théba alapításának mondája így szól: Kadmósz egy jóslat alapján tehenet hajtvva maga előtt, szép mezőre ér, ahol egy sárkány őrzi a forrást. Kővel agyonveri a sárkányt, mivel fegyvere még nincsen. Azután elveti a fogait, amelyekből fegyverek nőnek ki, akik egymást rögvest mészárolni kezdik. Ezután feleségül veszi Harmoniát, és az ő lantjának szavára az összehordott kövek várfallá állnak össze, ez a Kadmeia, Théba fellegvára.

Íme, a magaskultúra eredetének mondája, minden fontos mozzanatával! A természetből kiszakadt, esetünkben a szarvasmarhát házasító embernek a természeti erőkkel harcra kell szállnia, mivel függetlenek az akarától, és ezért biztonsági kockázatot jelentenek. A leigázásukra fordított erőfeszítés azonban végül a többi ember ellen fordul és ekképpen mégis elvesz a világból a biztonság. Az emberek, megmaradásuk érdekében, szembe kell forduljanak potenciális ellenségeikkel, ilyen módon valóságos ellenséggé téve őket. A biztonságot az új körülmények között is meg kell teremteni, de már csak részlegesen és mesterségesen lehet, a kultúra segítségével, ami nem egyéb, mint álom a világ elvesztett egységéről, álom a szellemről.¹ Ez az imaginárius, az ember bensőjében megteremtett biztonság a világból elvesztett ősharmónia felidézése, és az alapja annak is, hogy ezt a harmóniát a maga valóságában helyre állítsa. De miután ez nem a teljes valóság, hanem annak csupán egy derivátuma, ezért nem terjedhet ki az egész világra, és csak térben és időben körülhatároltan lehetséges.

Az entrópia törvénye a fizikai világ egyik alaptörvénye. A lényege az, hogy a világban mindig a rendezetlenség

növekedik, és a rendet csak egy, a külvilágtól elhatárolt területen lehet megteremteni és állandó erőfeszítéssel kell fenntartani. Ez negatív visszacsatolás eredménye, vagyis a bekövetkező „zavar” olyan módon szűnik meg, hogy a rendszer képes visszatérni az egyensúlyi állapotába. Másrészt szükséges hozzá egy „külvilág” is, ahová a zavar elhárított következményei továbbíthatók.² Az egyidejű növekedés és az egyensúly megőrzése bizonyos határokon túl nem lehetséges. Ez az öngerjesztés, vagyis pozitív visszacsatolás ugyanis egyre nagyobb külvilágot igényel, mialatt éppen azt számolja fel folyamatosan a bővülése érdekében, vagyis a saját létezésének a feltételét.³

Ez a határoeltság fizikai, de egyúttal szellemi is,⁴ és célként csak egy meghatározott emberi közösség számára szolgálhat. Ennek a maga rendjét a megmaradása érdekében védelmeznie kell mindazon hatásoktól, amelyek kívülről érhetik. *Harcobnia kell a népnek, védve a törvényét, akár egy várfalat* – mondja Hérakleitosz a világhelyzet spirituális lényegéről.

Az ember felépítése

A biztonság megroppanásának és a folyamatossá váló harcnak az új világhelyzete gyökeresen átforgalmazza az embernek a világhoz való viszonyát. A leírásához az emberi közösség négy dimenziójának a szerkezetéből kell kiindulnunk, amit két tengely mentén rendezünk. A tengelyek fontossága viszont nem egyforma. A világot meghatározó impulzusok, vagyis az egyedi lénynek a világra való fizikai belépése és a világ egyetemességével való kapcsolata, a születés és a szellem, a vertikális tengely. Ezt nevezi Mircea Eliade *axis mundinak*, Világtengelynek, ez határozza meg az ember számára a világ centrumát. Ez az elsődleges, ámde az ember ontológiai (társadalmi) létezéséhez hozzátartozik

² Ennek megfelel, hogy a görög mitológiában a trónját veszített előző isten-generáció nem pusztul el nyomtalanul, hanem lesüllyed az Alvilágba, és így megszűnik a lehetősége arra, hogy a mi világunkra közvetlen hatást gyakoroljon.

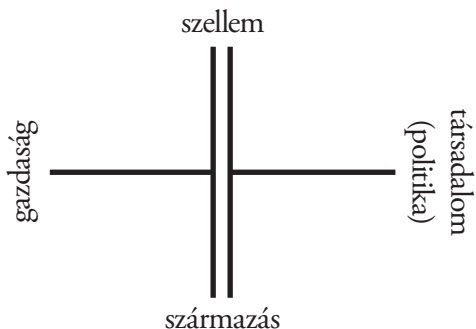
³ Konrad Lorenz kimutatta, hogy a természetben csaknem kizárólag negatív visszacsatolási folyamatok fordulnak elő – maga az élővilág mindenestül ilyen – és ha egy pozitív visszacsatolási folyamat elindul, akkor az mindig pusztító és önpusztító. Ilyen például a tűzvész.

⁴ *Omnis determinatio est negatio*, minden meghatározás egyszersmind tagadás is – mondja erről Spinoza élelméjében.

¹ Ferdinand Ebner

a horizontális tengely is, ami az itt és most-ra, az anyagi létezés feltételeire és az együttélés módjára vonatkozik.

Társadalmi lényként az ember csak e négyes szerveződés egészében élhet. Viszont az, hogy a tényleges szerveződésben melyik tengely melyik eleme játssza a meghatározó szerepet, az idők során megváltozhat, és így változik meg az emberi közösségek szerveződésének és e szerveződés hatásterjedésének a módja is.

Az alapvető közösségszerveződés a származásból adódik. Ez a nagycsalád, ami törzsszerű szerveződhet a közös származástudat alapján. Ez azonban csak zárt közösség lehet, amely külsőket nem tud magába fogadni.⁵ Ebben a szerveződési formában élnek mai napig az „ősnépecskék”.

Ez az alacsony termetű, gyenge fizikumú emberfajta igen kis számban, de a Föld elég nagy részén nyomokban még föllelhető. A jelenleg uralkodó emberfajokat időben megelőzte. Ilyenek Afrikában a pigmeusok és a busmanok, Dél-Indiában a veddák és a todák, a szigeteken a szemangok, ilyenek Ausztrália bennszülött lakói és az őszibériai maradványnépek, csukcsok, jukagirok, kamcsadálók, talán a jakutok is. Amerikában az algonkinok a Nagy Tavak mentén, a maiduk Kaliforniában, meg talán néhány Amazonas-völgyi törzsecske is. Bizonyára éltek ilyenek Európában és a Földközi tenger mentén is, valószínűleg erre utal a törpék mesealakja. De innen már nagyon régen eltűntek.

Ezeknek a szerveződése még a törzsit sem érte el, a másik törzs tagjai ezért *idegenek*, egyéb népekről nem is beszélve. Így mindig kicsik és gyengék maradnak. Viszont békességben élnek az emberekkel és a természettel is, amelyek az ő számukra nem jelentenek legyőzendő elleniséget.⁶ A gazdálkodásuk éppen ezért kímélő természetű, a Világtörvény tiszteletben tartása, és ebben gyökerezik a

⁵ Minden kultúra ismeri ennek lehetőségét, de csupán egyedekre vonatkozóan. Ilyen a hinduknál az örökbefogadás, ilyenek a zsidók között a prozeliták stb. (Old Shatterhandet megtiszteltetésképpen személyre szóló döntésként fogadja be Winnetou apacs törzse.)

⁶ Ázsia spirituális hagyománya, melynek gyökere a sámánizmus, ezektől az ősnépektől ered, így a kínaiaké is, akik számára például a sárkány jószágos erő.

spirituális érzékük, sőt okkult hatalmuk is, amit a környező más népek többnyire babonásan tiszteletben tartanak. A századelő, azaz P. Wilhem Schmidt pigmeus-kutatásai, majd a nyomában megszerveződött Anthropológus-kör óta ismerjük alaposabban ezeket a mindaddig lenézett, és valóban kezdetleges anyagi kultúrával rendelkező népecskéket, akik azonban hallatlan mértékben tudtak alkalmazkodni az igen mostoha természeti körülményekhez, tartják fenn annak az egyensúlyát, és olyan mély emberségük és spirituális kultúrájuk van, amit a kutatói nem győznek csodálni. Az antropológus Lévy-Strauss egyenesen a beteg nyugati civilizáció megújításának a lehetőségét látta a gondolkodási módjukban.

A biztonság felé

A sárkányfog-vetemény rámenős új emberfajai kiszorították e kicsiny és békés népecskéket alig-élhető vidékekre (sivatag, őserdő, tundra). A másik törzs ebben a helyzetben már ellenség, aki ellen védekezni kell, vagy pedig őt alávetni magunknak.

„*Úgy keletkezett a világon minden kényszer – tanítja Jakob Böhme, a philosophus teutonicus,⁷ – hogy az egyik lény uralkodott a másikon, és nem a legmagasabb jó rendelte kezdetül, hanem a turbából (a megzavarodásból, M. E.) növekedett. A természet pedig a maga lényének tekintette, amely belőle született, s úgy rendelte, hogy a megragadott uralom továbbra is szülessék. E születés ezután királyi uralomra tett szert, s attól kezdve a szakadékot mint Egyet kutatta rendre, míg császári monarchiává nem lett. De még tovább emelkedik, és Egy akar lenni, nem pedig sok. Mert bár a Sokban van, az első forrás, amelyből minden született, mégis uralkodni akar mindenben, és egyetlen úr akar lenni minden hatalom fölött.*”

A biztonság alapja tehát a terjeszkedés, a céljához pedig, amit itt leírva láthattunk, nem kell kommentár. A terjeszkedés a származás alapján csak bizonyos fokig és elég lassan, sok generációs idő alatt lehetséges, de a többi dimenzió alapján gyorsabban és könnyebben. Így jön létre az, amit társadalomnak mondunk, mivelhogy nagyobb és heterogénebb egység, mint ami a közös származás alapján létrejöhet. A fenti séma szerint erre elvileg három lehetőség van.

• *Vallási.* Minden emberi közösségnek a kultuszközösség az alapja. Az axis mundi, ami a Világegészhez kapcsol, tulajdonképpen külön-külön minden emberé, csakhogy az ember nem teremtés, hanem növekedés útján lép a világba, és ezért számára ez a kapcsolat nem érhető el

⁷ Jakob Böhme: *Földi és égi misztériumról.* (Bp. 1990. 48.o.)

tradíció híján – ami természetesen csak közösségi hagyomány lehet. Persze ez nem valami vértelen elmélet, amit megtanulunk, mint egy leckét, hanem olyasmi, ami az egész életrendünket meghatározó módon befolyásolja. A kultusz, a Világrend folyamatos megidézése, éppen ezért nélkülözhetetlen a közösség számára. Viszont a kultuszközösség – az embercsoport összetartozásának a megerősítése – eredetileg a közös származáshoz kapcsolódik. Még akkor is, ha ismeri a Világ szellemi egységét, ami mindeneket összeköt – hiszen a kultusz ezen belül az identitást jelenti, ami olyasféle egy közösség számára is, mint egy egyén számára.⁸

Etnikumfölötti kultuszközösség, ha tán volt is valamikor, csaknem emlék nélkül veszett el, *Bábelben*, ahogyan Jakob Böhme mondja. Megjelent viszont a történelmi időkben, és ma ilyen a kereszténység, a buddhizmus és az iszlám, mind világvallások, tulajdonképpen az ember közös származástudatának a kiterjesztései az életet meghatározó értékrendre. A terjesztője a térítő, vagyis ez papi funkció. Ilyen a hinduknál a Brahman, a felső kaszt, a középkori Európa társadalom-modelljében az Orator. A típusa Pál apostol.

• *Politikai*. Ez lényegében nem egyéb, mint a sárkányfog-vetemény megszelídített formája. Mások hatalmával nem tud mit kezdeni, az az ő számára veszedelmes, s mint kockázati tényezőt, ezt a hatalmat fel kell számolnia anélkül, hogy a közösségük tagjait kiirtaná. Így kezdődött például a rabszolgatartás. Azonban egész társadalmi egységeket is maga alá gyűrhet, csupán a közhatalom birtoklását kell biztosítani. Ez a rendszer roppant hatékony, és éppen ezért ellenében nemigen állhat meg senki, aki alacsonyabb szinten szerveződött.⁹ A politikai közösség viszont etnikailag eredendően semleges, a származástól függetlenül szerveződik. Legfeljebb a hódítók tartják számon a maguk külön származását, mint előjogaik alapját.

A politikai hatalom kiterjesztése általában harccal kezdődik, ezért a főszereplője a hódító, a hindu Ksatrija, a középkori Bellator – archetípusa Nagy Sándor. Siker esetén pedig államszervezéssel végződik, ami valamiféle

egységes rendet és közös fellépést tesz lehetővé. Az államnak azután meglehet a maga belső evolúciója, amely normális esetben a hatalom kiterjesztéséhez és megosztásához vezet. Eredendően nélkülözi azonban a közös kultuszt, és ez a hivatkozását mindig bizonytalanná teszi.¹⁰ Az a *jus fortioris*, az erősebb joga, ami létrehozta, túlságosan is ingatag, hiszen csak addig tart, amíg valaki, akár oktanul is, kétségbe nem vonja. Éppen ezért e hatalomnak másféle alaphivatkozásai is szoktak lenni.

– A leggyakoribb és a legerősebb a származástudat. Ilyen India, Kína, Japán esete, ekképpen jöttek létre a mai európai államok is. Természetesen ez nem jelent feltétlenül valódi közös származást,¹¹ de mindenképpen valamilyen kulturális egységet és a valamiképpen történelmileg kialakult *mi*-tudatot.

– Kapcsolódhat egy általános, de értékközömbös jogrendhez, amely a maga államszervezési céljainak a magasából lenézi a helyi kultúrákat, szokásokat és etnikumokat, de éppen ezért toleráns is velük szemben, mint hajdan az Imperium Romanum vagy a közelebbi múltban az Imperium Britannicum.¹²

– Járhat a politikai hódítás „tisztá” pusztítással is, mint Dzsingisz kán esetében, aki az eltérő életformák megsemmisítését tűzte ki eredeti célként.¹³ Ennek mindig van vallási természetű gyökere.

A kielégítő biztonság megteremtése hódítás útján azonban végülis nem lehetséges. Létezik ugyanis egyrészt egy méretkorlát, amit a hódítás akciórádiuszának mondanak,¹⁴ és a rajta túleső területek továbbra is hatalmi kockázatot jelentenek. Annál is inkább, mivel másrészt az akció-reakció elv szerint minden kifejtett erő kihívja maga ellen az ellenerőket. Ezért egészében véve sohasem sikerült a

¹⁰ A politeista világbirodalomban ennek pótlására volt hivatott a római istencsászár kultusz, bár nemigen vált be.

¹¹ Az egységesnek tekintett kínai nép három, teljesen különböző emberfajból áll, a dél-kínaiak például a malájok közeli rokonai. Nem is szólva Indiáról, ahol évezredek óta folyik a népek keveredése, de az ellentétet nem ez okozza, hanem a valláskülönbség.

¹² Jó kétszáz éve éltek már angolok Indiában, és fogalmuk sem volt annak ősrégi kultúrájáról. A védikus hagyomány első könyveit csak 1820 táján kezdték európai nyelvekre fordítani, akkor is franciák, és perzsából.

¹³ Ki akarta például irtani a földműves kínaiakat, és csak kínai tanácsadói beszéltek le róla, mint végrehajthatatlan tervről. Valószínűleg az a nomád értékrend áll a háttérben, amely a földművelést a Föld meggyalázásának tekinti.

¹⁴ A hódítás csak parancsuralmi módon lehetséges, ennek feltétele egy bizonyos centralizáció. Az akciórádiusz pedig az a fizikai kör, amit még éppen át tud fogni a döntéshozó centrum. A római birodalom például nem tudott egyszerre harcolni keleten és nyugaton, így megállt a terjeszkedése.

⁸ Ez a kultuszközösség rettentő is lehet. Az immár ellenfélnek tekintett természeti erők kiengesztelésére bevezetheti az emberáldozatot. Ennek célja a föld termőképességének megőrzése. Eredeti formájában kétségkívül önfeláldozás, illetve a legértékesebb feláldozása, erről szól Ábrahám története, mint a szíriai kultuszok emberáldozatainak antitézise. Perverzióvá mások feláldozása teszi. Az azték birodalom állandó háborúinak nem is hódítás volt a célja, hanem a feláldozásra szánt foglyok összegyűjtése. A földműves kultúrákban ez nem ritka, Közel-Keleten és talán az ősi Kínában is gyakorolták.
⁹ Így buktak el Észak-Amerika indiánjai a hódítókkal szemben.

kívánatosnak vélt teljes politikai-hatalmi egységet senkinek sem megvalósítania.

• *Gazdasági.* Anyagi együttműködés haszonszerzés céljából, mindig magába foglal különféle népeket és térségeket, tulajdonképpen a területi munkamegosztás alapján. Terjesztője a kereskedő, a hindu Vaisja – archetípusa Szindbád, az arab mesevilág tengerésze. A középkori Európa viszont nem tekintette külön társadalmi kategóriának, igen jellemző módon ez az igény csak az újkorban bukkant fel, mint közjogi *tiers etat* (harmadik rend).

A kereskedelem maga azonban a történelemben sohasem jelentett olyan hatalmi viszonyt, ami a társadalom megszervezésének alapjává tehetné volna.¹⁵ Viszont éppen ezt hozta az európai gazdaság- és társadalomfejlődés, aminek a meghatározója a kereskedelem által lehetővé tett felhalmozás volt, ami egy bizonyos ponton, a 18. században, átalakult tőkefelhalmozássá.

Ha igaza van Montecucculinak, hogy a háborúhoz csak pénz kell, akkor ez azt jelenti, hogy a pénz a legfőbb hatalom. A pénzt pedig a tőke tudja felhalmozni, mégpedig kizárólag a piac segítségével. Így növekszik lassan az újkori világkereskedelem, és alakul át a 20. századra mindent átfogó világgazdasággá. Ez a kapitalista fejlődés jó ideig békésnek látszik, mivelhogy a felhalmozó gazdaság igénye a békés tranzakció. A háború ezért lokalizáltak, eszközszerűek, céljaikban és kiterjedésükben korlátozottak, a régi (piacellenes) rend ellen irányulnak vagy a piacok megszerzésére a konkurrencia orra elől. Amikor pedig a Gazdaság (az angol tőke) első ízben győzte le a Politikát (Napóleon birodalmát), akkor tulajdonképpen megteremtette az alapokat a Tőke ama viláгурalmához, amely magát annyiban joggal mondhatja békésnek, hogy nincsen számba jöhető ellenfele, akivel harcolnia kellene.

Ezt a gazdasági alapon nyugvó relatív, úgynevezett világbékét az 1815-ös Bécsi Kongresszus óta¹⁶ csak egy történelmi véletlen zavarta meg. A franciák fölött 1871-ben elért győzelem nyomán kicsikart hadi kárpótlásból létrejött Németországban az *alternatív tőke*, amely fergetegesen gyors felhalmozásra volt képes és integrálhatatlannak bizonyult a Világtőkébe, amely egységének helyreállítására képtelen volt a két pusztító világháborút elkerülni. Az új világhelyzet aztán szerzett ugyan még néhány forró

¹⁵ A Földközi tengert az ókorban körbe lakó főniciai és görög városállamok idegen testek maradtak az őslakosok között és végül felolvadtak bennük.

¹⁶ Az Európa politikai életét fél évezreden át meghatározó angol-francia ellentét véglegesen eltűnt a bankok együttműködése nyomán. Később az amerikai tőke csatlakozásával jött létre az egységes világtőke, amely ma a világgazdaság meghatározó ura.

pillanatot a számára,¹⁷ és nem mindig tűnt lehetetlennek például, hogy a szovjet világrendszernek nevezett hatalmi csoportosulás formájában mégis legyőzi a Gazdaságot az a Politika, amely az értéksemlegesség ellenében egy új és univerzális evilági vallásként (kultusközösséggént) határozta meg önmagát.¹⁸ De végülis igazolódott Montecucculi evilági bölcsesége és a gazdasági felhalmozási versenyben az Egyesült Államok, vagyis a Világtőke békés úton döntő győzelmet aratott a Szovjetunió fölött.¹⁹

Európa egységét sem a középkori keresztény egyház vallási alapon, sem az újkori hódítási kísérletek politikai alapon nem tudták megteremteni. De létrejött végül a második világháború után gazdasági alapon. El kell ezen tünődnünk, hiszen ez a legalacsonyabb létszint. Azt jelenti, hogy mind a társadalmat és működését, mind a szellemet és hatását, a kultúrát, mind a család mikroközösségét, a születés feltételét ez alá kell rendelni. Mint kategorikus igényt ezt hangoztatják is, viszont a belőle adódó következtetéseket általában nem korrekt dolog levonni. Legalábbis nyilvánosan nem.

A szép új világ

Létrejött tehát gazdasági alapon az, ami még nem volt: egység, amit kívülről nem fenyeget immár semmi, tehát megvalósította a teljes biztonságot.²⁰ *Pax Capitalistica Universalis*, a kapitalizmus egyetemes békéje, hangzik a büszke öndicséret. Habár egyre halkabban, mivel az új helyzet alapproblémái igen hamar, és az emberek mindennapi életében is érzékelhetőkké váltak.

A szerveződések lényege, ahogyan már Théba példáján láttuk, a biztonság fokozása, és ez az, ami mintha most teljessé vált volna. Maga a felhalmozó típusú gazdaság is a *biztosítás* igényéből származik. Az igen magas kockázattal dolgozó tengerentúli kereskedelem igazi hasznát a hitelező bankok aratták le, amelyek a viszontbiztosításaikkal a

¹⁷ A gazdaság végül is „vak” a társadalmi-történelmi valósággal szemben, és ezért könnyen folyamodhat végig nem gondolt választáshoz, amelyek kiszámíthatatlan ismeretlen tényezőt hoznak be az erőterbe. Ilyen volt Japán gyors emelkedésének a serkentése, ilyen volt a szabadkőművesek bolsevizmus-szimpatíája, ilyen volt Hitler, és valószínűleg ilyen lesz a mai világgazdaság Kína-opciója is.

¹⁸ A gazdasági alapú világrénd Achilles-sarka a meghirdetett értékközömbösség, ami valójában értékpusztító, eltérően a közigazgatásnak olykor valóban érvényesülő semlegességétől.

¹⁹ A marxista vallás alaptételei ellenkeztek az ember természetével, ezért a pozitív ígéreteivel adós maradt, míg a károk rendre bekövetkeztek. Bukásának ez volt a lényegi oka. Értékrendjében se tudta felülmúlni a kapitalizmust.

²⁰ Fukuyama a szovjet birodalom bukásakor ebben a szellemben írta meg könyvét *a történelem végéről*.

maguk számára ezt az óriási hasznot ígérő bizniszt kockázatmentessé tudták tenni.²¹ Ennek mentén alakult ki a londoni bankkonzorcium, ami azután a világhatalommá növekedő Britannia pénzügyi gazdája lett a hitelpénzrendszeren keresztül. Az amerikai bankbiztosítás egységes rendszere emelte a FED-et a 20. század elején a hatalmas ország pénzügyeinek urává. A második világháborús győzelem után szintén a pénzügyi biztonság volt az, ami megteremtette a Világbankot, a pénzmonopóliumot és a hitelminősítési rendszerén keresztül a Hitel világmonopóliumát, vagyis az *oikosz* értelmében vett világgazdaság²² fölött megszerzett uralmat.²³

Ez volna tehát az alapja a Világbékének. Ámde téves a kiindulása, és ennél fogva valójában romboló erő az embernek mind a négy létszférijában, természetesen éppen ezért a békét sem biztosíthatja.

• A *gazdaságot* már Arisztotelész két részre bontotta. Az egyik az *oikosz*, voltaképpen háztartás, ami a napi életfenntartás gazdasági feltételeit biztosítja. A másik a *kremisztika*, a felhalmozás a jövő biztosítására, amiről ő is tudta, hogy csakis pénzfelhalmozás formájában lehetséges. És megállapította róla, hogy végeredményben a közönséges értelemben vett gazdaságot és ezen keresztül a társadalmat is pusztító hatása van.²⁴ (Filozófiája megegyezik az egyszerű kőműves mondásával: *Addig tartsd fiam a kéményt, amíg felveszem az érte járó pénzt.*)

A pénz eredendően nem más, mint a csere egyik fontos eszköze. Maga is áru, olyasféle, amit minden résztvevő elfogad, hiszen nyilvánvalóan használni tudja a cserében. Eképpen vált általános pénzzé a csak lokális, egy-egy kultúrformához kötődő pénzekkel szemben a nemesfém, az arany és az ezüst, amelyeket minden kultúrában kultikus tisztelet övez, lévén a Nap és a Hold földi megjelenési formái. E pénzek szűkössége hozza aztán létre a gazdaság kedvező működése számára a papír- és hitelpénzeket, amelyek mögött azonban szankcionáló hatalomnak kell állnia, amíg maga a világgazdaság át nem tudja venni ezt a szerepet. E szerepében a pénznek mindenesetre alapvető használati értéke van, az életfenntartás eszköze a piacgazdaságban.

²¹ A kereskedők vagy a hajóskapitányok számára ez távolról sem volt annyira kockázatmentes.

²² A *világgazdaság* szó erős fogalmi csúsztatáson alapul, ugyanis kimondatlanul a piacok egyenrangúságát állítja, ám az erőforrás-mobilitás közötti különbségek ezt eleve illúzióvá teszik. Az egység kizárólag a kremisztikában érvényesül, és nem a reálgazdaságban. Az jobban kiszolgáltatót ma a külső erőknél, mint bármikor a történelemben.

²³ Paul Hellyer: *A globális pénzügyi válság túlélése* c. könyve ismerteti plasztikusan a történetet.

²⁴ A római birodalom hanyatlásának meghatározó oka volt.

Az árutermelés magával hozta a pénzt, mint termelési forgóeszköz szerepét is, ez tulajdonképpen hitelpénz, amivel anyagbeszerzéskor előlegezzük a termék eladásakor realizálódó hasznot. Így működtek a középkori manufaktúrák.

A következő fázisban a hitelpénz felhalmozódik, tehát lehetővé teszi a termelés, az eladás és a haszon bővülését. Ez a tőkepénz, aminek a kialakult kezelési technikái lehetővé tették a mobilitást és ezzel a nagyobb pillanatnyi haszon irányába való elmozdulást (semmilyen hagyományos gazdaság ezt nem ismeri). Lassanként aztán a mobilitásnak ez az igénye kényszerre válik, és maga alá gyűri a valódi gazdaságot, annak társadalmi szintű szabályozásával együtt.

A gazdaság átalakulása három fokozatban történt, amelyek megfelelnek a pénz forma- és szerepváltozásainak, ennek részben okai, részben következményei lévén. Minden *oikosz* helyi gazdaság, szükségleteinek nagy részét egy kis körön belül termeli meg, és piacra csak a saját erőből ki nem elégíthető szükségletei miatt megy. Ha jön a kereskedő, egy darabig még nem okoz lényeges változást, bár a helyi társadalmakat erősen differenciálja. A tranzakció résztvevői gazdagodnak és hatalmasodnak. De ez a kereskedő még csak hiány- és ritkaságárukkal üzletel. A következő fázisban azonban már hozza a helyi gazdaság termékeit helyettesítő árukat, s ekkor már pusztít is. Ez az egyenlőtlen versenyek piaca.²⁵ A harmadik fázisban letanyázik és közvetlenül használja a helyi erőforrásokat, extraprofit kilátása mellett. Amennyiben ezt nem helyben forgatja vissza, hanem elviszi, úgy a helyi gazdaságot szegényíti és hosszabb távon versenyképtelenné, pusztulóvá alakítja.²⁶ Itt a kremisztika már közvetlenül mozgatja a folyamatot. A helyi erőforrások hanyatlanak, elpusztulnak. Leértékelődik az emberi alkotókészség, a kézműveseké, a parasztgazdaságoké. Felszámolódik a helyi gazdaság kapcsolatrendszere. A természeti erőforrások a regenerálódás szempontjának mellőzése miatt tönkremennek.²⁷ A következmény a helyi társadalom gazdasági összeroppanása. Ebből állt elő a harmadik világban a fegyveresek permanens háborúskodása és a népességrobbanás is. A hagyományos erőforrás-szemponthú gondolkodásmód ugyanis a helyi társadalmi struktúrákon keresztül elég hatékonyan szabályozta a népességszaporodást, aminek az alapja az életkörülmények megőrzése volt, és ami ennek lehetőségével együtt veszett el.²⁸

²⁵ Az indiai kézműipart így tette tönkre az angol textilgyártás.

²⁶ Ez történt a harmadik világ országaiban az elmúlt fél évszázadban.

²⁷ Ötévente egy Magyarországnyi esőerdő tűnik el Brazíliában, hogy az állam fizetni tudja a hiteltörlesztéseit. Az elpusztult esőerdő pedig nem képes regenerálódásra.

²⁸ Ez a *Malthus-modell*, amelyben a gyerekszámot a várható gondoskodás lehetőségei szabályozzák.

• A *társadalom*, és a benne szerveződő közhatalom a gazdaság számára mindig is lényeges szervező erőt, háttérfeltételt jelentett. Néha kedvezőt, néha kedvezőtlen, de mindenképpen átláthatót. Tulajdonképpen a kapitalizmus kezdete is ennek a kiegyensúlyozott rendnek köszönhető, amelyet nem ő teremtett meg, csak rá támaszkodott.²⁹ A felhalmozó gazdaság alapja viszont a kremisztika, ez az újkor technikai forradalmának és társadalom-átalakulásának a gazdasági alapfeltétele. Rombolva épít, szokták rá mondani.³⁰ Rombolja a társadalom kialakult szövetét, a kialakult munkakultúrákat, gazdálkodási egységeket, eligazodást szolgáló világképeket, vallást, morális szabályokat és szolidaritási formákat. Viszont javíthatja az életkörülményeket, bővítheti a kultúra anyagi feltételeit, az emberek kapcsolatrendszerét, tágíthatja az emberiség látóhatárát, mint tudományos-technikai forradalom. Létrehozza a személyes függelmi viszonyok helyett a személytelen és hatékony bürokráciát.³¹

Politikaszervező hatásaiban a hitelpénz imperatívuszával megteremti a nemzetállamokat a feudális kiskirályságok helyén.³² Ezeket azután a 19. században kiterjeszti gyarmatbirodalmak formájában az egész földre, először hozva létre egy struktúrájában meglehetősen homogén politikai berendezkedést, mint az európai minta követését. Végül hozzákezd a nemzetállamok gazdasági alapú egységbe szervezéséhez,³³ jelentősen csökkentve a kialakult politikai-társadalomszervező hatásköreiket, így jutunk el a mai, gazdaságilag egységesnek mondható világrendhez.

A felhalmozó gazdaság kiépülésének a folyamata politikai ideológiaként a demokráciával kezdődött. Előfeltétele ugyanis az erőforrások fölötti rendelkezési jog, amit a feudális vagy abszolutisztikus berendezkedésű társadalmak többféle módon korlátoztak. Volt a dologban ugyan kezdettől fogva egy illúzió is, ugyanis a döntési jog előfeltételezi az autonómiát, amit viszont a gazdasági függés korlátoz. Mégis, a „kicsik” kollektív érdekérvényesítésének kialakulása lehetőséget nyújtott ennek részleges érvényesítésére (például szakszervezetek formájában) – de csak a reálgazdaság szféráján belül. Így alakult ki egy

egységesnek látszó társadalmi-gazdasági modell, a jóléti demokrácia, a nyugati életforma, ami sokáig a történelmi fejlődés főirányának számított.

Ám a méhében rejlő kremisztika végül felbomlasztotta. A 20. század e modell egyidejű kiépülésének és bomlásának időszaka volt,³⁴ majd az ezredfordulóra ezt ténylegesen kiüresítette.

– A mégis valahogy választott, tehát a közösségének felelős állam relatív gazdasági jelentősége egyre kisebb a nemzetközi óriáscégekéhez képest – amelyek viszont semmiféle külső ellenőrzés alá nincsenek vetve, és egyetlen, legálisnak elismert céljuk van, a profitszerzés.³⁵

– Az államok gazdasági és ezzel együtt politikai hatalmának csökkenésével csökken a lehetősége annak, hogy az emberek a demokratikus intézmények segítségével urai lehessenek a sorsuknak.³⁶

– A világpénz mobilitása gyengíti a munkavállalók piaci pozícióit.³⁷

– Az anyagi stabilitás a munka helyett egyre inkább a pénzhez kötődik. Itt ütnek vissza az igen fejlett társadalombiztosítási rendszerek, amelyek a nyugdíjalapokon keresztül az improduktív öregkort anélkül finanszírozzák, hogy láthatóvá tennék ennek összefüggését a nemzedékváltással. A társadalom az eloregedésben válik anyagilag érdekeltté.³⁸

– A döntéshozatalhoz, így természetesen a politikai választásban rejlő döntéshozatalhoz is hozzátartozik a megfelelő informáltság. Ennek viszont egyrészt akadálya a problémák fokozódó áttekinthetatlensége, másrészt a hírforrások monopóliuma a média-tulajdonosok, tehát a pénz kezében.³⁹

• A *származás*, vagyis az emberek folytonos megszületése az emberi társadalmak alapja. Éppen ezért a természetes szerveződés alapformája is. Kétségtelen, hogy ez egyúttal viszály, háború, a fenyegetett biztonság oka is. Ennek kiküszöbölése volt a célja a származás tekintetében semleges abszolút királyság, majd a liberális nemzetállam

²⁹ Adam Smith láthatatlan keze, ami a piaci adásvételt működteti, ki nem fejtett alapként előfeltételezi a társadalmi szabállyá vált korrektséget, illetve az ebbe vetett bizakodást.

³⁰ Maga a *Kommunista Kiáltvány* is sokat beszélt erről.

³¹ Max Weber megállapítása. A hátrányait azonban nem látta világosan, ezekre Bibó István hívta fel a figyelmet.

³² Egy 19. századi német fejedelmecske hitelpénze mit sem ér, nevétség a Brit Királysághoz képest.

³³ A második világháború politikai és gazdasági következményei indították el ezt.

³⁴ Részint a konkurens totalitárius ideológiák, részint a világ nagy részének a fokozódó lerablása révén.

³⁵ 2000-ben a világ 10 legnagyobb cégének 1500 milliárd \$ volt a bevétele, annyi, mint Franciaország nemzeti terméke, s csak 3,5 millió embert foglalkoztattak, szemben a 20 milliónyi francia munkavállalóval.

³⁶ Az Európai Unió még arra sem képes, hogy megvédje önmagát a génmanipulált növényektől.

³⁷ Mit sem ér a szakszervezet bérkövetelése, ha a munkaadó holnap az egész gyártást elviheti egy másik országba.

³⁸ Természetesen csak az úgynevezett fejlett országokban – de hát a versenyszabályokat ők diktálják.

³⁹ *Aki fizet, az rendeli a nótát* – mondták a cigányprímások.

hajtani megszervezésének, ami ugyan csupán a kockázat és a pusztítás magasabb szintjéhez vezetett. Mint ahogyan minden szerveződés, ami nem univerzális, egyúttal kockázati tényező mások számára, sőt e kockázat csökkentésére törekvés inkább növeli azt, a pozitív visszacsatolás összefüggése szerint. A viszály magasabb szintre helyeződik át, a pusztítás határfoka növekszik.

De hát most itt van a világgazdaság által megszervezett egyetemesség. A származás immár nem számít semmit – mondja, mégpedig gazdasági megfontolásokból.⁴⁰ A felhalmozó gazdaságot ugyanis a piaci eladás működteti, tehát önérdeke ennek fokozása, magyarán, vásároljon mindenki egyre többet és többet. Könnyű belátni, hogy a nagycsaládos, a többgenerációs együttélésekben csökken a vásárlási igény, hiszen az anyagi gondjaikat belső, kölcsönös szolgáltatásokkal oldják meg. A gazdaság tehát, a társadalmi értékrend átalakításával először is ideálként tűzte ki a nukleáris családot. Ez is kevés azonban, és most a szingli, vagyis a teljes különélés lett a kurrens forma (ez egy főre vetítve csaknem kétszeres fogyasztási igényt jelent). Magát a gyereket egyelőre igényeli a gazdaság, mivel a rá költött pénzek, amelyekkel a szülők a személyes kapcsolatokat váltják ki, igen komoly piacbővítő tényezőt jelentenek. Alig van nagyobb biznissz manapság, mint egy karácsonyi bevásárlási dömping.

(A személyes kapcsolatokat azért kell leépíteni, mert időt igényelnek, márpedig, ahogyan a gazdasági bölcsesség tanítja: *time is money*. Kiszámítható, mennyi az anyagi veszteségem, mialatt a gyerekemmel játszom, ahelyett, hogy ezalatt pénzt keresnék.)

• A *szellemet* illetően, van Arisztophanésznek egy zseniális darabja, a *Madarak*. Ebben egy szélhámos megépíti a felhők között *Felhőkakukkvárat*, amelyben elfogja az isteneknek szánt áldozati füstöt. Ennek segítségével végül átveszi a világgazdaságot.⁴¹

A történelem eddigi pusztításai különféle, habár kétesnek bizonyult érték-hivatkozásokkal történtek. A Pénz mai világgazdasága ezért büszkén hivatkozik a maga értékmentességére, vagyis arra, hogy az értékelés minden ember magánügye. Eszmei támaszaként megjelenik a reneszánsz önépítő, autonóm embere, az *uomo universale*. Aligha érdemes Leonardo da Vincit összehasonlítani a Valóvilág Tv-műsor nézőjével, annyi közöset mégis találhatunk, hogy

⁴⁰ A nemrégén még elnyomott amerikai néger ma már öntudatos imperialisták, ha Afrikáról van szó.

⁴¹ A neve Peisztethetairosz azaz *Rábeszélő*. Nem szeret kaszálni-kapálni, hanem a nyelvvel kíván érvényesülni. Érdekes, hogy a zseniális szatíráró mily pontosan felismerte a tömegkommunikáció döntő szerepét.

értékrendjüket maguk alakítják ki mindabból, amit látnak és tapasztalnak, és önérzetesen utasítanak vissza mindenkit, aki ebbe bele mer szólni.

Legyen egy akol, és ne legyen pásztor. A bibliai mondat parafrázisát Nietzsche mondta arra a lényre, akit ő *utolsó embernek* nevez. A dolog lényege az, hogy bármiféle értékrendet csak valamiből alakíthat ki az ember. Ezt a valamit pedig az információs társadalomnak csúfolt korszakban a médiamogulok csinálják. Miből? A nagyszerű angol humoristának, Wodehouse-nak van egy szatírája, amelyben egy Broadway-direktor attól függően vesz át előadásra egy színdarabot, hogy tetszik-e a tízéves fiának, ugyanis rájött, hogy ennek a dagadt, beképzelt, elkényeztetett kölyöknek az ízlése megegyezik a közönség ízlésével, tehát biztos a siker és a bevétel. Íme, Hollywood logikája!⁴² Ma már szentségnek számít minden Tv-adás számára a nézettségi szint, ettől áll vagy bukik a műsor.⁴³

Az értékközömbösség, amit ez a világgazdaság hirdet, valójában hazugság. Mint látjuk *van* érték itt is – a pénzfelhalmozás – és van ennek pusztítandó ellenfele is: mindaz, ami az embert független, felelős és gondolkodó lényvé teheti. A tömegmédiumok infantilizálnak. Ez a Big Brother hatékonyabban uralja a lelket, mint ahogy Orwell álmodta meg a fizikai erőszak világgazdaságát.

A jövő körvonalai

A világot uraló ideológia mindebből csak azt vette észre, hogy kialakult az Egység, és innentől fogva elegendő a jóakarát fokozása a problémák megoldására. Ez a diagnózis azonban téves. Az érdemi egység sem alakult ki, és a problémák sem a jóakarát hiányából adódnak. Igaz, hogy ennek a fogyatkozása növelheti a bekövetkezendő bajokat.⁴⁴

– A világgazdaság pusztulása nem valamiféle emberi gonoszság műve, hanem a Felhőkakukkváré, a pénzfelhalmozáson alapuló világgazdaság belső logikájáé. Nézzünk meg egy élelmiszersegély-akciót, amelyet jószándékú emberek és segítőkész kormányzatok szerveznek egy éhező ország lakosainak támogatására. Elküldik az ingyen élelmiszert. Könnyen megeshet, hogy a szállítmány valamilyen helyi gengszterbanda kezébe kerül, aki a maga gazdagságát és

⁴² Így vesztek el az ötvenes-hatvanas évek nagyjértékű művészfilmjei, átadva helyüket az üres, de profi technikával előállított kommerszfilmeknek.

⁴³ Még az se tűnik fel, hogy ez két különféle dolgot jelenthet. A magyar TV történetében a legnagyobb – 96%-os nézettségű – sikert Breznjev temetésének helyszíni közvetítése aratta.

⁴⁴ Soros György, a milliárdos, Karl Popper egykori tanítványa beszélt egyszer a Leggazdagabbak Klubjában arról, hogy a nagy vagyon felelősséget is jelent. Gúnykacaj fogadta a naiv álmodozót.

hatalmát alapozza meg vele, de tegyük fel, hogy eljut a rászorultakhoz. Ám semmi sincsen ingyen. Az élelmiszert az állam megvette attól a termelőtől, aki különben nem tudná eladni senkinek, hiszen a fejlett országok piaci tele vannak. Az állam ezt természetesen az adófizetők pénzén vette meg, csökkentve az adóalanyok rendelkezési jogait, és ösztönözve a termelőket a piaci szempontból ésszerűtlen gazdálkodás folytatására. Másrészt az ingyenes juttatások rendszere tönkreteszi a kedvezményezett ország helyi agrárpiacát, hiszen ki fog vásárolni a hazai termelőktől? Akik így tönkremennek, azok a városokba áramlanak sohasem látott embertelen körülmények közé, és tovább növelik a rászorult inszégések számát.

– Pedig ebben még látszik az altruizmus szándéka. A gazdaság valóságában viszont ennyi sincs, hiszen annak a törvénye a hatékonyság, vagyis a profit minden egyéb szempontot mellőző maximalása. A harmadik világ katasztrófa úgy következett be, hogy újonnan alakult országok jelentős hitelekkel vettek fel, amelyeket nem tudtak a hitelgazdaság megkövetelte hatékonysággal felhasználni.⁴⁵ Most éppen a legszegényebbeknek kell a legtöbbet törleszteniük, ám nincs miből, illetőleg csupán a természet lerablása maradt egyedüli lehetőségként, a maga könnyen kiszámítható katasztrófális következményeivel.

– És még mindig nem jutottunk diagnózisunk mélyére. A felhalmozás elérte azt a határt, amelyen túl mintha nem volna tovább mire felhalmozni, a fejletlen országokból kipréselt pénz se használható semmire. Hisz állítólag annyi pénz van már, amiből nyolcszor meg lehetne venni az egész Földet. Ám körvonalazódni látszik a már-már értelmetlennek tűnt felhalmozás új célrendszere, ami ismét a biztonság növeléséhez kapcsolódik. A pénzzel ugyanis meg lehet szerezni a létező, bár láthatóan fogyatkozó erőforrásokat. A feltételeit ennek maga a kremisztikává alakult pénzgazdálkodás teremtette meg: az elszigetelt egyént, a társadalmi kapcsolatok felbomlását, az államszervezetek megroggyanását, a gazdasági kiszolgáltatottságot, az életfeltételt jelentő csereeszköz, a pénz folyamatos manipulálását.⁴⁶

⁴⁵ Ezzel függ össze, hogy a gyarmati rendszer összeomlása az újonnan felszabadult országok többsége számára katasztrófának bizonyult. A gyarmat tökeszegény volt, illetve a befektetések csak a piaci hatékonyság törvényei szerint történtek, éppen ezért hitelválság ki sem alakulhatott. Az új államok tapasztalatlan és nem is feltétlenül jószándékú vezetőit így sikerült a „gazdasági bérgyilkosok” ügynökhálózatának rávennie az öngyilkos stratégiára, ami napjainkra már hihetetlen sebességgel pusztítja a Földet, a természetet, a gazdaságot és a társadalmat.

⁴⁶ A dolog lényege, hogy a pénz, amiből az embernek meg kell élnie, azonos a hitelmonopólium által korlátlanul manipulálható pénzzel, és ennek révén az életfeltételek minden határon túl leronthatóak.

Hogy aztán az új birtokosok mihez kezdenek majd az ott élőkkel, arról ma még nem illik beszélni, legfeljebb bizalmas körben suttogja, aki tisztán látja a helyzetet, és nem szeretne alulmaradni a mind jobban várható katasztrófában. Az ugyanis, amit világbékének neveztek el az évezred vége táján, leginkább a vihar előtti csöndre hasonlít. Európa még sohasem látott félévszázados békét élvezett a saját területén, ezért könnyen behúnyta a szemét afölött, hogy ezalatt a világban többen haltak erőszakos halált, mint a második világháborúban. Persze a saját szellemi degenerálódását sem veszi észre, legfeljebb a lassú gazdasági térvésztes miatt szokott sopánkodni – illően a Gazdaság mindenki által elfogadott Világtörvényéhez.

E gazdaság tehát a problémákat időlegesen lefojtotta, de a várható robbanás annál nagyobb lesz. És ez mindinkább idegessé teszi a helyzet kialakítóit és pillanatnyi urait is. A hisztéria pedig éppen hogy felidézi azt, amit el kívánna kerülni.⁴⁷ A kremisztika világbékéje olyan axiómákra épül, amelyekről józan ésszel belátható, hogy nem igazak.

– Nem igaz, hogy a származás és a vele összefüggő tradícióközösség nem számít. Aki ezt elhiszi, máris veszített azzal szemben, aki szembeszegül vele.⁴⁸

– Nem igaz, hogy a gazdaság a Föld erőforrásait korlátozás nélkül felhasználhatja. De elhiheti az, aki még távol lakik a fogyatkozó erőforrásoktól, vagyis másutt használja fel azok eredményeit.⁴⁹

– Nem igaz, hogy a Föld népei és országai magukévá teszik a nyugati értékrendet, vagyis az értékközömbösségnek álcázott felhalmozás-elvet. Csupán felhasználják, mint jelenleg érvényesülő világtörvényt – de csak eszköznek tekintik saját fennmaradásuk, és tradícióik maradványainak a megőrzéséhez.⁵⁰

– Nem igaz, hogy az egyetemes béke felé tartunk és hogy a fejletlen országok jelenlegi, mégoly sajnálatos, de csak átmeneti háborúságai megszűnnek majd valamiféle békés evolúció útján.

– Nem igaz, hogy a békét meg tudja teremteni és őrizni egy szuperhatalom katonai egyeduralma.⁵¹ Ellenben látszik

⁴⁷ 2001. szeptember 11., a WTC tornyok elleni terrormerénylet igen jól szemlélteti a helyzetet, sőt az is lehet, hogy az új helyzet szimbolikus kezdőpontját láthatjuk benne.

⁴⁸ Nyugat alkonya és vele szemben Ázsia népeinek gyors felemelkedése emiatt mutat oly szembetűnő különbséget.

⁴⁹ *Cowboyok egy úrhajóban* – foglalja össze David Korten, a Vadnyugat mítoszára utalva, a világhelyzetet.

⁵⁰ Huntington *Civilizációk háborúja* című könyve ezt érti félre. E háború eszmei alapja ugyanis a Pénz eltérő értelmezésében van – eszköz-e csupán vagy a cél maga.

⁵¹ Az Öböl-háborúk ezt tökéletesen igazolják.

belőle, hogy mennyire hamis volt a Gazdaság Világbékéjének fennen hangoztatott programja – hiszen máris a fegyverre hivatkozik.

A helyzetnek az a lényege, hogy a béke még ott is látszat csupán, ahol van belőle, ugyanis leginkább fatalizmust, beletörődést jelent abba, ami nem jó, ám megváltoztathatatlan. És még az efféle hely is egyre kevesebb a Földön.

Az alapítási legenda sárkányfogakból nőtt emberei majdnem kiirtották egymást, csak néhány maradt meg belőlük, nyilván az úgymond legrátermettebbek, a *struggle for life* ősrégi és Darwin által felmelegített tanítása szerint. Csakhogy ott maradt a legyőzött sárkány – akarom mondani a Természet – mind jobban rothadó hullája is, a fenyegető éghajlatváltozási tendenciáktól az élőhelyek radikális pusztulásáig és a sokmillió éves evolúciós lánc megszakadásáig, amely, úgy látszik, éppen a fejlettebb fajtákat fenyegeti pusztulással.

A természet fogalmába beleértendő az emberi természet is. Ezzel kapcsolatban súlyos fogalomzavar alakult ki az elmúlt néhány száz évben. Abból a tényből ugyanis, hogy az emberi élet lefolyását és körülményeit meghatározó tényezők általában nem genetikailag adóttak,⁵² azt a téves következtetést vonták le, hogy ezek individuális elhatárolás kérdései vagy ellenkezőleg, korlátlan mértékben alakíthatóak külső erők által.

A felhalmozás világkorszakában egymásnak ellentmondani látszó eszmék – az izolált és csak önmagának felelős Énnek, valamint az állam tulajdonát képező Énnek a tétele – eképpen játszanak egymás kezére.⁵³ Igaz, az valószínűnek látszik, hogy természetünkben van egy talán genetikai örökségből fakadó hajlam a mértéktelenségre, ami hiányzik a ragadozó állatokból is. Az egyre többet fogyasztás ideológiáját ezért oly könnyű elfogadnunk. Ezt a hajlamot csak a szociális kondicionálás fékezheti meg – ami éppen ezért létszükséglete a megmaradásnak a pozitív visszacsatolás pusztításával szemben.

És akkor még mindig itt a kérdés: a Földön élő embereknek mekkora köre számít? Hol a határa a szociális rokonságnak? A világvallások kultuszközösségei elvileg nem zárnak ki senkit e körből, sem a nyugati civilizációnak

a kereszténység hagyományából örökölt evilági humanizmusa. A 20. század egyes kísérletei azonban nem sok jót ígérnek e humanizmus teherbírására nézvést. Ha megnézzük például a Világgazdaság igényeit – és miért ne néznénk, hiszen, mint mondják, ezek határozzák meg az egész világot a maguk ésszerű törvényei alapján – akkor azt láthatjuk, hogy a Földön élő emberek háromnegyedére tulajdonképpen nincs szükség, sem csekély gazdasági termelőképességükre, sem még csekélyebb vásárlóerejükre. A gazdaság zökkenőmentesen, simán leírhatná őket, a hiányuk semmiféle működési zavart nem jelentene.⁵⁴

Az eszközök és a lehetőségek pedig, amelyeket az új hatalmi berendezkedések magukban hordoznak, páratlanok.⁵⁵ Attól tartok, hogy sok jó nem vár a jövő győztesre sem.⁵⁶ Hésziodosz, a nagy ókori költő mindenestre ránk hagyott egy enigmatikus jóslatot:

„Egyszer kiirtja Zeusz a soknyelvű ember e fáját is, ha majd csecsemői ősz hajjal jönnek a világra.”

Talán arról lehet itt szó, hogy a normális újszülött előtt ott a világ, amelyben élni lehet és érdemes. Az aggastyán-újszülött, ez az *utolsó ember*, már maga sem tudja, hogy miért is él. Nem is élhet eképpen túl soká.

A hindu társadalomfilozófus, Radhakrishnan világhelyzet-megítélése a következő: *A gonosz megjelenése nem véletlen jelenség. Az erőszak, az elnyomás, a gyűlölködés tényei nem a káosz vagy a szeszély, hanem valamilyen morális rend jelei. Amikor lábbal tiporják a természet alapvető törvényét, amely nem más, mint koherencia, egység, az ember és a testvériség tisztelete, akkor nem várhatunk egyebet, mint zűrzavart, gyűlölködést és háborút. De amikor a gyűlölködés a világot fizikailag sorvasztja, amikor az erőszak, a félelem, hazugság és könyörtelenség⁵⁷ az emberi élet realizálásának tűnik, az igazság és szeretet nagy eszményei akkor is működnek a mélyben, alálásva az erőszak és hamisság uralmát.⁵⁸*

Béke csak a lélekből indulhat el, és csak a világ teljességére irányulhat.

⁵² Konrad Lorenz ezt állapította meg például a csókákkal kapcsolatban is, akiknek hiányzik az önvédelmi ösztönük, és a megmaradásukhoz szükséges viselkedési formákat csak tanulás útján szerezhetik meg a csoportjuktól.

⁵³ A kommunizmus a globalizmus iskolája – mondhatjuk, hiszen az emberi társadalom természetes egységeit úgy küszöböli ki, hogy a mesterséges organizációban jól működő csavarrá változtassa. Elég kicserélni a „gépészt”, aki idáig párttitkár volt és most csúcsmenedzser lett belőle.

⁵⁴ Efféle természeti törvényként mondta Karinthy Frigyes fekete humorral a világháború idején: *A katona a Mannlicher-puskának az az alkatrésze, amely a ravasz elbűzására szolgál.*

⁵⁵ Vannak becslések arról, hogy a Földön ma 3-4 milliárd ember fölösleges, mivel meghaladják az eltartóképeséget. A dolog ugyan sántít, mivel a fogyasztás 80 %-át mások élvezik, mindenestre van szerveződés e tézis érdemi megvalósítására. Politikailag komolytalan dolog, mondhatnánk. De hát Hitler is komolytalan volt 1925-ben.

⁵⁶ Vajon lehetne még embernek nevezni azt, aki egy effélét győztesen túlélne?

⁵⁷ Szabó Lajos kategóriái a Mammonról.

⁵⁸ S. Radhakrishnan: *Religion and Society* (London, 1959)

Nem törvény, csak megszokás

A közgazdaságtan, ami elméleti megfontolásaival ma a világot uralja, és mint afféle abszolút tudomány, ellentmondást nem tűr, ha nem is üldözi, de komolytalannak bélyegzi,⁵⁹ valójában nem is önálló tudományág. Tétéleinek nagy része egyszerű társadalmi megállapodáson – pontosabban a szereplők döntő többsége számára kényszermegállapodáson – nyugszik.⁶⁰ Ami pedig valóban objektív benne, mint természeti törvény vagy logikai összefüggés, azt mindinkább háttérbe szorítják.⁶¹ Szüksége van e manipulációra a világrendnek, hiszen a kereszténység lelki befolyásának a helyére éppen a tudomány lépett, vagyis önéki kell igazolnia a világ összefüggéseit. (Felhőkakukkvár klasszikus esete.) Éppen ezért kell hangsúlyozni, hogy mindez másképpen is lehet. És hogy mindennek mégis van egy egzisztenciális alapja: a biztonság megteremtésének igénye. A gazdaság úgy vélte, hogy ez megteremthető az ő abszolúttá tételével. Ami durva tévedés ugyan, de ennek alapja mélyebben fekszik, mint a gazdaság. A sárkányfogveteményen belül ugyanis semmiképpen se teremthető meg a kívánt biztonság, sőt látható, hogy maga a bizonytalansági tényező egyre fenyegetőbb méreteket ölt.

*A sokaság mágusa gögös, hiú, fukar, gonosz, falánk, a sóvárgó sokaság szelleme ő és hamis bálványimádó. Nem követi a természet szabad akarátát, a csodák erejének birtokosát, és nincs értelme az isteni misztériumról, mert akaratával nem követi e misztérium szellemét. Ha akaratával a szabadsághoz fordult volna, úgy Isten szelleme feltárta volna mágikus misztériumát és csodája és tettei akaratával együtt Istenben állnának.*⁶² Ezt mondja Jakob Böhme.

Hamvas Béla a helyzetet és a benne rejlő kétféle lehetőséget így értékeli: *Az ember, mondja Zarathustra, a természetnek vagy apja, vagy rablója. Az ember a szeretet szellemét*

⁵⁹ Joseph Stieglitz, aki Világbank-elnök is, Nobel-díjas tudós is, tehát mind az elméletet, mind a gyakorlatot igen mélyen ismeri, egyike volt a közgazdaságtan felkent pápáinak. Ám abban a pillanatban, amint szembefordult az uralkodó irányzattal, kegyvesztett lett, leírták, mint komolyan nem vehető fantasztát.

⁶⁰ Tragikomikus, hogy a szabad tőkeáramlás soha sehol nem igazolt imperatívuszára hivatkozva egy nemzetközi bíróságnak mondott grémium ki tudja kényszeríteni hatalmas, tekintélyes államokkal szemben a génmanipulált növények szabad termelésének az engedélyezését – holott ennek már a kísérleti eredményei is több mint aggasztóak.

⁶¹ Samuelson-Nordhaus Bibliának számító 760 oldalas Közgazdaságtanában csupán 40 oldal foglalkozik az erőforrásokkal. A világ-gazdaság urai számára ez nem probléma, mindenképpen meg tudják szerezni mitőlünk, kiszolgáltatottaktól.

⁶² Jakob Böhme: *Földi és égi misztériumról*. (Bp. 1990. 51.o.)

vagy realizálja, s akkor a természetnek apja, vagy nem realizálja, s akkor a természetnek rablója.

*Az őskori művelésnek köszönhetünk nemcsak minden nemesített növényt, a gabonát, a gyümölcsfákat, a kerti veteményeket, nemcsak a háziállatokat, a lovat, a szarvasmarhát, a bányát, a szárnyasokat, nemcsak életünk és házunk minden lényeges tárgyát, az őskornak köszönhetjük az emberi természetnek a tökéletes kiműveltségét, az emberről alkotott tökéletes és megvalósított képet. Mert az őskor a természetet atyai szellemmel művelte, és ugyanaz a gyengédség és pietás, ami egy növény megnemesítésében élt, élt a közösségben és élt az emberi lélekben. Az atyai szellem realizálása teremtette meg a föld szépségét, a közösség békéjét, a város intenzitását, a magatartás szelidségét. És amikor az ember az atyai szellemet nem realizálja többé, szükségképpen a természet rablója lesz. Rablója lesz nemcsak a földnek, nemcsak az erdőket irtja ki, nemcsak az állatokat mészárolja le, nemcsak a hegyek mélységeit fosztja ki, hanem rablója lesz nép a népnek, osztály az osztálynak, rablója lesz szülő a gyermekének, gyermek a szülőjének, férfi az asszonynak, az asszony a férfinak, rablója lesz a paraszt a polgárnak, a polgár a munkásnak, az uralkodó osztály a szolgálónak. Az ember a földnek vagy apja, vagy rablója. És ha nem apja, akkor nem a szeretet szellemét realizálja és a földet nem a szellem nevében műveli – akkor szükségképpen haramia, aki a földet mint zsákmányra éhes bandita kifosztja, tekintet nélkül arra, hogy milyen nép vagy osztály. A rablás ösztöne teremtette meg a népek harcát, a nemek harcát, a fajok harcát, a világnézetek harcát – röviden azt a harcot, amit létért való küzdelemnek hívnak. Az őskor a létről való gondoskodást ismerte, a létért való küzdelmet nem. Mert az őskor embere a természet fölött állott mint a természet una és apja, aki a világon mint jó király uralkodott.*⁶³

Nem szántam ezt az elmélkedést világtörténelmi áttekinetésnek, történetfilozófiának, vagy legalábbis nem jobban, mint maga a kiindulási pontként idézett thébai eredetmonda. Viszont meg kívántam mutatni a struktúrát, ami a megsebzett világrend következményeképpen előállt. Mivel úgy tűnik, lényegében nem változott, eszközeiben viszont egyre félelmetesebb. Segítség pedig csak az egész megváltozásából várható, ami ennél kevesebbet tűz ki, az nem lehet több jószándékú naívságnál. Bármi képtelenségnek tűnjék is az érdemi feladat, mégis reménységet adhat, hogy a helyzet nem ontológikus, csupán karmatikus. Vagyis nem maga az emberi természet, hanem csak az elkövetett gonosztettek tehetetlenségi ereje határozza meg. És eképpen megnyit számunkra egy választási lehetőséget.

⁶³ Hamvas Béla: *Scientia Sacra* (Bp. 1988, 194.o.)

Nem szolgálhattok egyszerre Istennek és a Mammonnak – tanítja Jézus az Evangéliumban.⁶⁴ A Mammon szó alapjelentése pedig az, hogy *biztonság, amit én a magam számára megteremttem.*⁶⁵ Hogy ez a fajta biztonság mit jelent és mit eredményez, láttuk. Ám mit jelent ebben az ellenében Istennek szolgálni?

Martin Buber mélyértelmű megállapítása szerint nem egyéb, mint a jövőre való nyitottság, azaz ráhagyatkozás és bizakodás Isten előre semmiképpen sem belátható akaratában. Ez indította el Ábrahámot az őseitől való elszakadásra a beláthatatlan jövő felé,⁶⁶ ez az, ami a moszlimok hatalmas vitalitásának és derűlátásának alapja, és erről szól a Miatyánk mondata: *mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma.*⁶⁷ Ma,⁶⁸ és nem örökkön-örökké, ahogyan a Mammon biztonságigénye követelné. A biztonság igénye ugyanis, mint láttuk, a jövőtől való félelemből származik, és ennek a félelemnek a fő oka mégiscsak az, hogy más

⁶⁴ Ez a szó annyit tesz: örömhír.

⁶⁵ Isztray Botond közlése.

⁶⁶ Martin Buber: *A próféták bite.*

⁶⁷ A természeti népek kivétel nélkül így gondolkodnak.

⁶⁸ Karácsony Sándor: *Nyugati világnézetünk felemás igában* című írásában rendkívül kézzelfoghatóan írja le ezt a fajta biztonságot. (Reprint: Kolozsvár, 1991)

emberek is vannak énrajtam kívül, általam befolyásolhatatlan elhatározásokkal, amelyek, ki tudja, talán éppen ellenem irányulnak.

Az ember ontológiailag, meghatározó lényege szerint társas lény, de ennek kondícióit nem genetikailag örökli, hanem tanulással szerzi meg.⁶⁹ Alapkérdésünket, a biztonságot illetően tanulni azt kell, hogy a másik ember ne féljen éntőlem. Ez volna az emberi természet még ki nem dolgozott vagy már félig-meddig elfelejtett alapvetése. (A család éppen azért természetes társulási egység, mivel normális esetben a félelem eleve hiányzik belőle.) *Az én biztonságom feltétele az, hogy te biztonságban érezd magad.* – mondja Karácsony Sándor a társaslélektan alapjáról.⁷⁰

Az Aranykor, amihez hasonlóan az ősnépecskék éltek, nem a teljes szükséglet kielégítésének korszaka volt, mint amit a kommunizmus vagy a fogyasztói társadalom ígérget, hanem a teljes harmóniáé, amelyben a világ hatalmas rendjének szerves részei vagyunk. És ami természete szerint nem egyéb, mint az élet alaptörvényeként létező erkölcsi felelősség.

⁶⁹ Elég ritka, de nem példátlan ez az élővilágban. Konrad Lorenz például a csókákról is ezt állapította meg.

⁷⁰ Karácsony Sándor: *A másik ember.* (Exodus, 1942.)

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS VÁNDORISKOLÁJA FELVÉTELT HIRDET PÁLYAKEZDŐ ÉPÍTÉSZEK RÉSZÉRE

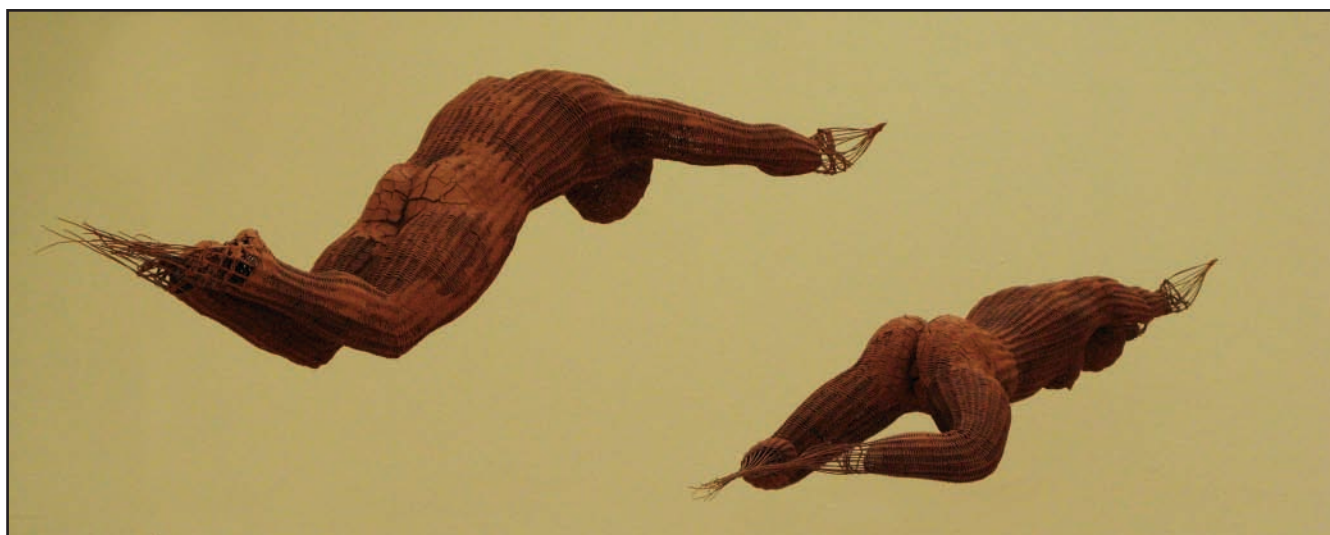
A Vándoriskola olyan, hat féléves mesterképző, ahol a szakma gyakorlati részét a Kós Károly Egyesülés tervezőirodáiban – építész mesterek irányításával – munkaviszonyban lehet elsajátítani. Emellett a felvettek elméleti képzésen (kurzusok, előadások, tervezési pályázatok, táborok és szakmai kirándulások) vesznek részt. Olyan pályakezdők jelentkezését várjuk, akik önálló tervezői, vállalkozói ambícióval rendelkeznek és a Kós Károly Egyesülés építész mestereitől szándékoznak tanulni. A felvetteket októbertől alkalmazzuk.

A pályázatra beadandók:

1. Portfólió (a jelentkező tevékenységéről)
2. Tervezési feladat (pályázati kiírás szerint)

A felvettek személyes meghallgatás alapján kerülnek kiválasztásra.

Részletek és a pályázati kiírás a www.vandoriskola.hu honlapon található.

NÉMETH ÁGNES • NAPÓRA

KIÁLLÍTÁSMEGNYITÓ AZ ERNST MÚZEUMBAN

„Németh Ágnes szobrai tudattalan szorongásokat, vágyakat, kreatív impulzusokat és álmokat ejtenek csapdába az ősi formák, anyagok és szimbólumok segítségével, de rendkívül személyesen, a női test érzékelési formáiban megélve. Az élet és halál körforgását ragadják meg, s ezen keresztül az elveszett spirituális energiák visszaszerzésére törekcszenek.” – írta Sturcz János 1998-ban Németh Ágnes vigadóbeli kiállítása kapcsán. Nehéz ezen az interpretáción túllépni, mivel tömör, és még ma is voltaképp – és metafizikusan mindenképp – helytálló összegzését adja Németh Ágnes munkáinak. Nehéz, de talán nem lehetetlen – részben mert némileg Németh Ágnes művészete is megváltozott.

Mint köztudott, a kreativitás egyik ismérve a divergens gondolkodás. Németh Ágnes kiállítása meglehetősen divergens; sok szálon indulhatunk el az értelmezésben, hiszen mind témában, mind műfajban, technikában és gondolatokban szerteágazó ez a kiállítás.

A somogy megyei Bonnyára tervezett *Napórának* – melynek részleteit állította ki a művész – sok-sok különlegességéből csak hármát emelek ki: az egyik, hogy a számlap óráit vesszőből font, helyenként földvakolattal tapasztott nő- illetve férfifigura vagy figurapárok jelzik. A másik, hogy a mutató nem, árnyékból lesz, hanem fényből, s ezt a fényt egy drótból készült nőalak kezében levő tükör fogja vetni, s a korrekciós időt egy férfialak árnyéka írja

majd le. A harmadik különlegesség pedig az, hogy e figuráknak-pároknak önálló létük – szoborlétük is van, ám érzékletes megjelenésüket ellenpontozza címük, amennyiben azok fogalmi szférába helyezik el a szobrokat: *Utazók*, *Lebegés*, *Levegőben úszók*, de méginkább az *Ego* és a *Pillanat*. (Németh a fonott szobrok némelyikének drótvázát is bemutatja, némelyiket csupán drótváza-terve képviseli, mely drótvázak az én értelmezésemben nem kevésbé tekinthetők szobroknak, mint fonott párjaik; mi több, együttesük szépen ellenpontozza egymást az anyag nyelven: idea, légiesség egyfelől – megvalósulás, anyagiság, anyagi létezés másfelől).

Németh Ágnes ezen alakjaiban olykor felcseréli, fel-lazítja a kötött nemi szerepeket, ennélfogva azokat kizök-kenti rögzített sztereotípiákból. E kibillentésnek ragyogó metaforája a kiállítótérben ismétlésként felállított hinta. Ismétlésként, minthogy a *Napórában* is szerepel hinta, melyen – nem mellékesen épp a sztereotípiákkal feleselőn – a könnyed, szellem szárnyán lebegő alak: nő.

A női szellemiséget képviseli itt az is, hogy Németh a napóra centrumába női figurát állít: a tükör a nő kezében – minthogy funkciója a fényderítés, tagolás, az idő mérése – nem hagy kétséget a nőalak természetét illetően. Leg-alábbis aszerint a hagyomány szerint, melyben az időmérő bölcs, okos és megfontolt. E gondolatot természetesen hátulról, ellentmondást keltve átszínezi a polgári hagyomány női kliséje, miszerint a nő kezében tartott tükör a hiúságot szimbolizálja, ma azonban inkább az önvizsgálódásra, önreflexióra utaló tárgy volna, de korunk testkul-

tuszának fényében még inkább a test lélek általi börtönbe vetésének lenne vizuális jele – a test örökös kontrollálása, vizsgálata révén. A középkori ikonográfiában a tükör, mint a bölcsesség szimbóluma, a Bölcsesség tükreát tartó Alexandriai Szent Katalin attributumaként is jelen van. Németh Ágnes munkájának értelmezésébe beemelve ezt a nézőpontot, illetve kulturális hagyományt – a fényt, az isteni fényt vetíti vissza Szent Katalin, illetve konkrétan a *Napóra* tükre. Vagy lehet, hogy ily módon a figura a nő – sztereotípiáknak megfelelő – pusztán visszatükröző szerepét reprezentálná? Nehezen dönthető el, vajon épp aláássa vagy megerősíti a sztereotipikus női szerepeket és attributumokat.

Az *Önzablázó* című, fekete-fehér fotókból álló sorozat (már maga a színredukció is egyfajta zabolázás) megdöbbentő, különösen szembeállítva az előtte felfüggesztett fehér hintával. A hinta rögzített ugyan, mégis a szabadság képzetét kelti, a szabadság vágyát ébreszti fel – szemben a fotókon megjelenített, lovak zablájával nyomorított em-

beri arcokkal. Az önarcképek zablá-motívuma konkrétan ugyan Németh lovaglás-szenvedélyére utal, az ikonográfia nyilván innen ered, de az a jelentés, amit generál, elszakad ettől, megcsúszik. A fényképek tanúsága szerinti viaskodás, önkorlátozás, az ösztönök megzabolázása lenne. Mire fel? Mit kell megzabolázni? Mik azok a félelmetes erők, amelyekről úgy gondolja a művész, meg kéne zabolázni? Azt hiszem, valójában nincs zabolázni való, inkább a külső zabolázni-akarás és valós zabolázás interiorizálása volna ez. És lehetne ily módon ironikus, de a látható, átélhető és átélt fájdalom felülírja ezt, e látvány megélése inkább gyomorszájon vágáshoz hasonlítható. Miért kell ez a mazochizmus? Miért zabolázza magát a művész, miért nem engedi inkább szabadon vágyait, erőit?

Vagy nem lenne ez más, mint *büntetés megelőző autoterápia* – ironikus, női pendantja Szentjóby Tamás 35 évvel ezelőtti, a társadalmat kritizáló politikai akciójának, csak épp általánosabb, a testpolitikát érintő női válasz? A női hang külső elfojtásának megelőzésére szolgálna?

Szemközt: *Levegőben úszók*; lent: *A szabadság lehetősége* (földkép részlete), A következő oldalpáron *Levegőben úszók*, *Utazók* (részletek)

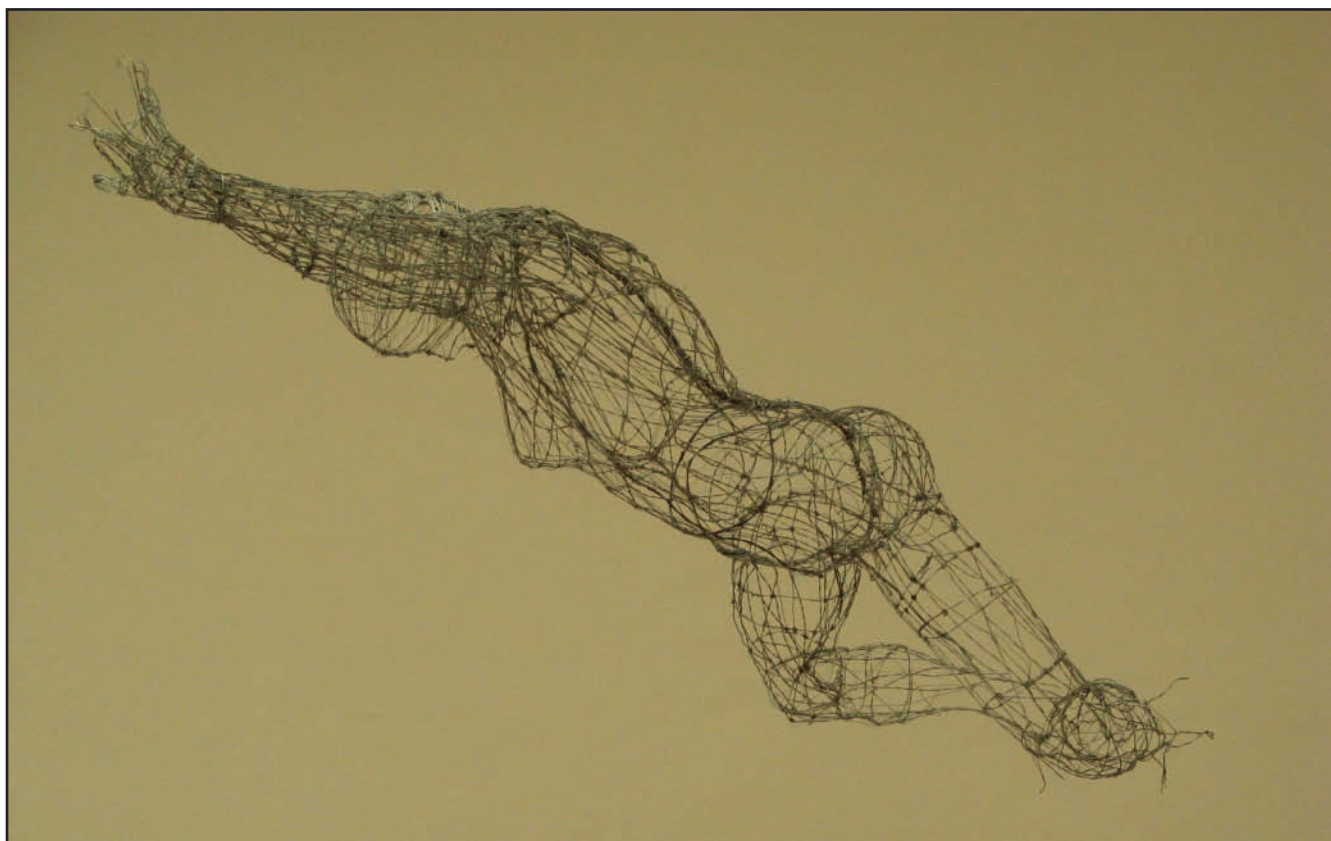
Németh Ágnes fonott földszobrait, földfestményeit és *Napóra* installációját tartalmazó kiállítása azért érdekes és időszerű, mert Németh, miközben anyaghasználatával, motívumaival azokhoz az alkotókhöz kapcsolódik (introvertált művészként, de nem introvertált egyéniségként), akik a maguk kedvéért alkotnak, és nem akarnak a divattal versenyre kelni, témái mégis aktuálisak – munkái környezettudatos magatartásról tanúskodnak. Németh olyan dolgokkal foglalkozik (idő, elmúlás, narcisztikus ego, könnyedség és nehézség), amelyek fogalmilag alap-

ügyek, ezerszer megtárgyalták már és mindig újból beszélnek róluk. Munkái tartalmaként leírva ezek egyszerűeknek tűnnek, munkáiban testet öltve azonban eleméntárisan hatnak, jelentésgazdagokká válnak.

Németh Ágnes képzőművészként úgy szól ezen a kiállításon a pillanatról, hogy az örökkévalóval játszik, úgy tud divergens lenni, hogy ő maga konzekvens marad, és a tér zsúfolttá tevése nélkül tud sűrű teret létrehozni.

2007. június 1.

Tatai Erzsébet

NAPÓRA

*Az ember az egyetlen lény, akit zavar az idő,
és ebből a nyugtalanságából származik
kifinomult művészetének nagy része...*
(Arthur C. Clarke)

Terv 30 m átmérőjű napóra felállítására Somogykertje üdülőfalu területén, a Somogy megyei Bonnyán, Kaposvár közelében. A képzőművészeti alkotás Németh Ágnes munkája, munkatársak: Marton Géza napórákészítő, Horváth Gyula építész, Csombó József kosárfonó mester. A terv megvalósítását a NKA támogatja.

A horizontálisan elhelyezett napóra óravonalainak végpontjain helyezkednek el az üvegezett, faszekeretű,

félíg földbe süllyesztett építményekben a fűzfából font szoborpárok vagy egyes alakok. A vesszőfonatból készülő, ember nagyságú figurák az idővel kapcsolatos fogalmakra épülnek – jelzik a napórai idő egész óráit. Egy időálló rozsdamentes acéldrótból készülő központi alakpár, mint árnyékvető (emberangyalok) helyezkedik el a félkör alakban körbefutó szobrok fókuszában.

A központi nőalak a kezében tartott, pontosan tájolt tükör segítségével, fénysugárral mutatja az idő múlását. Erre a megoldásra azért van szükség, mert a terep adottságai és a szobrok elhelyezése miatt fordított elrendezésű napórát kell kialakítanunk. Az óravonalakat a központi alakokat övező térből induló ösvények jelzik, ezek a kis építmények bejáratáig tartanak. A fény ezen az ösvényen

halad át, és a középvonalára érve jelzi az egész órát. A napóra felirata egy régi falusi falvédőszöveg idézete: *Ne csak a has egyék, lakják jól a lélek is...*

A középponti alakok mögött lesz a korrekciós idő jelzése, amely az egyik középponti ember-angyalfigura szárnyáról vetődő árnyék. A szárny a korrekciós idő árnyékvetője, a nő kezében lévő tükör a helyi idő fényvetője. A két központi figura posztamense és az alakok magassága is meghatározott a helyes időjelzés szerkesztettsége miatt.

Az életnagyságú nő és férfi figurák bambuszvázra fűzfavesszőből font felülettel készülnek, helyenként magyarországi színes földvakolat borítja őket.

A Napórával az idő és az emberi viszonylatok problémáját szeretnénk bemutatni. Az idő az egyik legizgalmasabb kérdés az intellektus számára. Sokféle, sokszor elmentmondásos időfogalom létezik. Beszélnek történelmi, szubjektív, mitikus, szakrális és profán időről, metafizikus és örökidőről, időtlen időről, időn kívülről, idők végezetéről és kezdetéről, mennyiségi és minőségi időről. Ebből a sokfajta időfogalomból, megközelítésből látszik, milyen kétségbeesetten próbálja az ember ősidőktől fogva bekeríteni a titkot, megfejteni a felfoghatatlant. Az ember, mint a létezés szereplője folyamatosan kísérletet tesz a világrejtvény megfejtésére, megpróbálja értelmezni a létezést.

Egy napóra, mely egyben művészeti alkotás is, az idő megfejtésére tett kísérlet – szakrum és profánum egyszerre. Az óra, mint az örökidő, napi idő, praktikus lét és a kozmikus idő fogalma, együttes megjelenése. Az óra számlapjának stációiban az életnagyságú emberpárok figurái ellentpontként jelennek meg, mint az örökidőben jelenlévő napi lét, a múlandó anyag, az egyszeri és megismételhetetlen emberi élet. A párokban férfi és nő kapcsolatának bonyolult viszonylatai is megmutatkoznak.

A fűzfajfigurák a megmásíthatatlan *Kentaurlet* – a szellemi felé vágyakozó anyag esendő megnyilvánulásai is egyben. A műegyüttes sokrétű jelentéssel bír az emberi természetéről, a kozmikus létben való helyünk elfogadásáról, nő és férfi kapcsolatának szerteágazó viszonylatairól. A mű az embereknek segít megragadni az időben elfolyó szépséget, a fájdalmat, a születést és halált, a szerelmet, a magánrítusokat, történelmi koroktól független alapérzelmeket, szituációkat, nyomot hagyóvá tenni a kivételes pillanatokot, újraélni szellemi kalandként a nagy titkot, az IDŐT.

Az ember a születése pillanatában felszáll az időgépre, és elkezdődik a visszaszámlálás – s rajta is múlik, mit hogyan tud értelmezni és megélni.

Németh Ágnes

THURY LEVENTE

1941–2007

Nagyszerű művésztől és nagyszerű embertől búcsúzunk, és csak szerény vigasz, hogy a művei fennmaradnak, itt maradnak közöttünk és túlélnek minket.

Most hirtelen, kíméletlen visszapillantásra kényszerítetten úgy tűnik, hogy legendákká oldódó jelenségek és történetek övezik Thury Levente alakját és életútját: a családi indíttatást, az iskolákat, a művésszé válást, az önálló művészi munkásság fejezeteit.

A családi indíttatást, amelyről azt vallotta, hogy apai révén olyan kisnemesi família leszármazottja, amely attól a II. Rudolftól kapta a nemességét, aki akkor élt Prágában, amikor Löw rabbi elkészítette híres Gólemét. Az a Löw rabbi, akiről a családi legendárium nyilvántartja, hogy anyai ágon ő is az ősök között szerepel.

Az iskolákat, amelyek elvégzése során az apai felmenőket követve kezdetben református papnak készült, de amelytől a Toldy Gimnázium légköre, és különösképpen az osztályfőnök, az ofő, a karizmatikus pedagógusi munkásságát később nemzetivé és történelmi jelentőségűvé tágító Antall József fokozatosan a művészi hivatás felé térítette.

És különös fénytörésbe kerülnek a művésszé válás színterei is: az Andrassy úti Dybisewszky-műhely, a Bartók Béla úti szakkör, az aquincumi Porcelángyár szocialista nagyüzeme, majd a sztálinista múltjából kikecmergő Iparművészeti Főiskola, ahol Csekovszky Árpádban kitűnő, atyai mesterre lett.

És aztán mágikus történetessé avatódik a párizsi, önkényesen meghosszabbított tanulmányút, a budapesti műhely-teremtés (állandó, feladhatatlan harcban az elektromos művekkel), az első vidéki, majd az 1976-os első budapesti kiállítás, az egy-egy, érdekes módon csaknem kivétel nélkül kórházakba és gyermekintézményekbe került, megbízásra készült munka, és a hetvenes-nyolcvanas évtizedforduló emlékezetes csoportos fellépései a korszak központivá avatott szimbolikus problémahalmazai, a Vonal és a Kettőspont ürügyén.

Majd – miután „a dolgok szellemi tartalmai kezdtek érdekelni” – 1984 körül megszületett az első Gólem-kollekció, amely már messze túlemelkedett a megszokott, szokványos keramikusi-mesterségbeli problémakörökön: a mítosz, a mágia, a tradíció mélységeit boncolgatta.

A Gólem-készítés, a másolat másolatának kreációja Thury Levente hitvallása szerint „Tiszta teremtés. A terem-

tés rítusát megismételni valami hódolat is az istennek, vagy szervező elvnek, meg lázadás is isten ellen. De ha az isten a maga képére csinált, akkor bennem van a lehetőség, hogy én is csináljak magamról egy másolatot.” Szüntelenül valami rendszert, valamilyen rendezőelvet keresett, lételemleti és világ-magyarázatokat konstruált, jelentésköröket faggatott, cáfolt és megokolt, a kérdések és a válaszok mögötteseit kutatta.

„Gondolom és olvasom, hogy a világ mindig elromlik. Aztán mindig a hangyák építik fel az új világokat.” – alapította meg bölcs rezignációval.

A XX. század harmadik harmada, az ezredforduló időszakának majdan megírandó magyar művészettörténete minden bizonnyal az úgynevezett besorolhatatlan életművek kategóriájába fogja illeszteni Thury Levente munkásságát: a keramikusművészt, akit nem a dísz, nem a kellem, nem a dekoráció érdekelt, hanem akit a különös-ségek vezértek, s aki elementáris plasztikai indíttatással leleményes formarendeket alkotó, gondolati mélységeket feltáró, korábban társtalan kerámiaszobrokat és térberendezéseket készített.

Egyedi, kézműves, az alkotó kéz érintésével hitelesített, anyagi valójukban testet öltő, eleven szellemiséggel telített munkákat, amelyeket szerényen csak holmiknak nevezett. Az előttünk álló időkben hazai, európai és tengerentúli múzeumok látogatói, féltve őrzött magángyűjtemények szemlélői fogják csodálkozva boncolgatni ezeknek a holmiknak titokzatos, dús, el nem évülő jelentés- és jelenségvilágát.

Hosszan-hosszan idézhetnénk azokat a gondolatokat, amelyeket Thury Levente fogalmazott meg mestersége szépségeiről, s arról, hogy nem tehet mást: valami eredendő elrendeltetés szellemében sárból tárgyakat és figurákat kell csinálnia. A keramikus-szobrász valamelyik katalógusában megjelent egy portré-fotográfia – most már visszavonhatatlanul rideg dokumentummá vált –, amelyen a művész agyag-arccal néz a kamerába: az arca rakódott kiszáradt, megrepedezett, törekeny sár-páncél vagy sár-tömeg talán azt jelezte, hogy végérvényesen eggyé vált ősi matériájával.

Thury Levente, kedves, bölcsen meditatív, mindig kételkedő kerámia-ember, fájdalmasan búcsúzunk varázslatos lényedtől, és tisztelettel, féltve őrizzük meg hol a játékoságokban, hol a rútságok szépségeiben leledző, évezredek átfogó létre szánt teremtményeidet.

Budapest-Farkasrét, 2007. június 5.

Wehner Tibor

Levi – régi kifejezéssel – újító volt. Most megint újított: elment. Mai szóval inkább innovatívnak mondjuk a keresőt, aki nem nyugszik bele a dolgok jelen állásába.

Keramikusként végzett a 60-as években, olyan korszakban, amikor a magyar iparművészet experimentális alkotói iskolát teremtettek szilikátban és textilben egyaránt. Nem volt hálás pozíció ez itt akkor (sem). Ráadásul ő ezt a „tűrt” csoportszabadságot kevesellte, átlépett műfajok és technikák határain. *Par excellence* plasztikai művészetet művelt. Halálával az egyik legjelentősebb magyar kortárs szobrász-pálya tört most ketté. Bár kiemeltnek egyáltalán nem nevezhető köztéri megbízásaiban inkább alkalmazkodott a tradícióhoz, mégis, félreérthetetlenül rá lehet ismerni, hogy alkotójuk Thury Levente.

Hogyan tudott egyszerre kereső és őrző lenni? Rendkívüli kíváncsisággal nézett szét, akármerre járt az Új- vagy az Óvilágban. Egyik felmenője a glóbusz-szerte szétszórt túlélő családtagok szülőhelyéről nyughelyére oda- és vissza, szét- és összehordta a rokonok szülőföld- és sírdombrogeit. Levente valahogy hasonlóan babrált közös tudásunkkal. A szellemi szférák hordalékában keresett – és talált. Baráti beszélgetéseken kételkedett a „leletek” hitelében, csiszolgatta, néha széttörte és újra összerakta a fogalmakat. Nem engedte, hogy az ősi szavak kiüresedjenek. Persze, hogy e témák jelentek meg a művekben. Talán mégis, leginkább a szobrász teremtő munkájának lényegét sikerült megragadnia. Ezért is tartott ki évtizedeken át egy Pygmalion-változatnál, a Gólem-készítésnél. Hozzátanult. Elsők között kezdeményezte, hogy az addig a közbeszédből kitiltott judaisztikai ismeretek legyenek a társadalmi kommunikáció részei. Hogy a Chagall kör – Ájin csoport (1989–95) tan-beszélgetéseinek témái váljanak a társadalom megújulásának katalizátorává. Így gondolkodott a kulturális programokról, a művészeti és kiállítás-kuratori teendőkről is. Nem tudni, honnan vette óriási energiakészletét, de keresztül tudott vele vinni bármi lehetetlent.

A korábban a modern képzőművészet szempontjából periferikus Budapesti Zsidó Múzeumból mára az egyik leghitelesebb és ugyanakkor népszerű kiállítóhely lett. Talán éppen azt követően, hogy – barátságunk és tesz-vesz munkálkodásunk egyik csúcscaként – megrendeztük a *Diaszpóra (és) művészet* című tárlatot a régi-új falak között. A kiállító kortárs művészek velünk együtt értették meg, hogy mára az egész hagyományos kézzel-szívvvel-fejjel megalkotott művészet, és maga a manualitáshoz kötődő alkotó is: diaszpórában van.

A csalódásokat – a fentiek nyomán – menetrendszerűnek kellett tekintenünk. De soha nem láttam, hogy a

megértés hiánya a kedélyére telepedne. Huncut ráncai a szeme sarkában mindig mulattak valamin, mulatták a pesszimista gondolatokat és mulattatták imponálóan nagyszámú és jelentős szellemi figurákból álló baráti társaságát. Nem csak a filozófia implicit humorát tudta víg, élő beszéddé formálni, de a származás által két irányból rábízott „hozott anyagot” is: a kelet-magyarországi kisnemesi-paraszi bölcsességet, és a – prófétai helyett pestinek csúfolt – magyar-zsidó metanyelvi közeget, ami alig van már jelen itthon. Talán a kíváncsiságon túl, azért is járt szerte-szana, hogy ennek utolsó morzsáit felcsipegesse. Londonból, Izraelből vagy Amerikából, azután hazatérve repatriálja ezt az elszállt, majd elfeledett szlenget – sokak örömére és ámulatára.

Levente gyógyító volt. Gyógyító művészetet csinált – nem tudom, tudta-e vagy csak gyakorolta, de annyira sikeres volt, hogy még saját nagy baján is segíteni tudott. Legújában, amikor már a mozgásában is kezdte korlátoz-

ni betegsége, szobrai, gólemei kezdtek el mozogni. Amikor a társadalom elkezdett megint „büdösözni”, Levente plasztikájából – mint a homeopátiás terápiában – milligrammnyi illat párologott a tárlatlátogató felé. Az egyik aroma az *Emberszag* képcímet viselte... (Nemsokára láthattam nagy nemzetközi mustrákon, hogy mások – igaz, kicsit lemaradva – hasonló irányban újtottak.) Egyáltalán, a Thuryképcímek szarkasztikus szövegei tartották egyensúlyban energiáktól duzzadó plasztikáit. A szó erejét is bevetve kontrollálni tudta a rút és a szép (mi is az? és honnan tudjuk bizonyosan, ő miféle szépre gondolt?) egyensúlyát. Gólemei mimikáját – kicsit persze a kerámiaégetés esetlegességének, mázredőinek-repedéseinek is hála –, saját arcának meghitt, belénk égett rajzolatára tudta átgyúrni, amit aligha feledünk el mi: barátai és közönsége.

Szegő György

(A képeket a művész otthonában készítette Gerle János)

Andorka Eszter

ÉPÍTÉSZET? FESTÉSZET? FOTÓ?

– képek a mediterrán kézműves csempeművesség történetéből –

A mediterrán kézműves csempeművesség gyökerei a XIII. századra nyúlnak vissza. E kulturális örökség gazdagsága azonban nem csupán abban rejlik, hogy több száz év hagyományait, változásait hordozza magában. A mediterrán kézműves csempeművesség ugyanis nem csak időutazásra hív minket, hanem a térben is távlatokat nyit meg előttünk azáltal, hogy három országot – Marokkót, Spanyolországot, Portugáliát – így különböző kultúrákat érint.

Hogyan, mi által emlékezik, idézi fel a múltat a csempe? Az alábbi esszében három művészeti ág, az építészet, a festészet és a fotográfia áttetsző címkéjét ragasztom a csempére, ezáltal is illusztrálva ennek a kulturális örökségnek a sokszínűségét.

Könyvtárban keresgélve a csempeművészetről szóló könyveket gyakran az építészet, illetve az építészethez kapcsolódó díszítőművészet, ornamentika címszó alatt találhatjuk meg. Ha azonban a XVIII. századi barokk csempéképekre gondolunk, amelyeket többnyire képzett festők festettek metszetek alapján, akkor rájövünk, hogy a csempefestés sok rokon vonást mutat a festészettel. Végül ma-

rad a fotográfia, amely mind anyagát, mind technológiáját nézve meglehetősen távol áll a csempétől, funkcióját és szándékát tekintve azonban, bár csak bizonyos esetekben, kapcsolatba hozható vele.

A csempe mint építészeti, díszítőművészeti elem

A portugál csempeművészet az 1950-től 1975-ig terjedő időszakban, a háború utáni megtorpanás után új erőre kapott azáltal, hogy tehetséges festők kezdtek el csempeterveket készíteni. Querubim Lapa, grafikus, festőművész és szobrász 1954-ben kezdett el kerámiával foglalkozni a Viúva Lamego gyárban és 1955-től tanított az António Arroio Művészeti Szakközépiskolában. Számos csempéképe közül nézzünk meg kettőt, az 1991-ben készült *Sakk-tábla* című alkotást, illetve az 1993-ban készült *Nárcisz Hét Tükre* sorozat egyik tagját: *Maszok, sokszorozódás*.

Első látásra nem gondolnánk, hogy mindkét kép a múltat idézi, emlékezik, sőt hasonló emlékeket idéz. Mi a közös ebben a két csempéképben? Bár mindkét alkotásban megjelennek figuratív elemek is, a geometrikus alakzatok maradnak túlsúlyban. A geometrikus motívumok könnyen elvezetnek minket Sintrába, ahol a Nemzeti Palota (Palácio Nacional) XVI. századi csempéi a múlt újabb elemeit tárják elénk. A Hattyúk, illetve az Arabok termének csempéi megidézik az arab hódítások korát, amikor az iszlám kultúra és díszítőművészet az Ibériai-félsziget kultúráját, művészetét gazdagította. A négy csempéalkotást összekötő kapocs tehát a geometrikus motívum, érdemes azonban megvizsgálni a különbségeket is, hiszen a múlt nem csak a hasonlatosság, hanem a különbözőség, a változás révén is megnyilvánulhat.

A várat ábrázoló csempék esetében a színek és a motívumok hasonlatossága ne vonja el figyelmünket a technikai különbségekről árulkodó részletekről. Kezdjük a figuratív elemmel, a várral. Querubim Lapa egy manapság is használatos technikát alkalmazott, amikor égetés előtt formára vágott, majd égetés után bemázazott és újra kiégetett elemeket illesztett egymás mellé. A Hattyúk termében található vármotívum viszont a *sgraffito* technikára emlékezik, amelyet az arabok hoztak magukkal, és ame-

Santo Amaro kápolna, Lisszabon, 1670-1680

Leopárdvadászat, XVII. sz. vége, Museu Nacional do Azulejo

lyet Európában már egyáltalán nem alkalmaznak, Marokkóban azonban még őrzik többszáz éves hagyományait. A *sgraffito* technikában a kiégetett és mázazás után újraégetett felületről pattintják vagy kaparják le a színes mázréteget. A máz lepattintása után ezek a részek vagy terrakottán maradnak vagy fehér mésszel töltik ki őket.

Kanyarodjunk vissza a geometrikus motívumokhoz. Querubim Lapa művének a címe is emlékezik, hiszen a sakktábla motívumot a XVI-XVII. században alkalmazták Portugáliában. A motívum lényege, hogy egyszínűre mázazott négyszögletes, de különböző alakú (négyzet, téglalap, rombusz) és méretű csempékből állítják össze a kompozíciót. Querubim Lapa négyszögletes csempéi a fehér különböző árnyalataival játszanak. Ezáltal – nem tudhatjuk, hogy akaratlagosan-e vagy sem – a felületükben mindig heterogén és ezáltal fényükben is sokszínű, kézzel mázazott csempék hangulatát idézik, amilyeneket Sintrában a Hattyúk termében is láthatunk.

A technológia a következő két összehasonlítható alkotáshoz is átvezet. Querubim Lapa a várhoz hasonlóan a sakktábla-motívumnál is még az első égetés előtt formára vágott agyaglapokat égetett, mázazott, majd újra kiégetett, hogy azután kompozícióvá rendezhesse őket. A sintrai csempék viszont olyan technikáról tanúskodnak, amely Európában már csak emlék, s csak Marokkóban él elevenen. Az *alicatado* (mozaikcsempe) technika lényege, hogy egyenlő méretű, négyzet alakú agyaglapokat égetnek, mázaznak, majd újra égetnek, és utána ezekből a mázas csempékből vágják ki az alakzatokat, amelyeket utána mozaikszerűen egymáshoz illesztnek. Ugyanezt a technikát alkalmazták az Arabok termében, ahol különböző színű, négyszögletes formára vágott mázas csempéket il-

lesztettek egymás mellé. Querubim Lapa nemcsak a színeket változtatta meg, hanem magát a technikát is azáltal, hogy nem a felvágott elemeket tette egymás mellé, hanem az azokat ábrázoló nagyobb lapokat.

A Querubim Lapa féle csempekép felső része teljesen új elemeket tartalmaz, és ezek révén a tematikus, európai gondolkodással könnyen értelmezhető szimbolikus elemek révén (Nárcisz a víztükörben) lényegesen eltér azoktól a sintrai csempéktől, amelyek sokkal inkább díszíteni, mint közölni, üzeni akartak. Persze nem szabad elfelejtenünk, hogy az egyszerű, ismétlődő motívumok az iszlám kultúra ismerői számára ugyancsak beszédesek, sok emléket és üzenetet hordoznak, csak nem annyira az ábrázolás, a reprezentáció, mint inkább a motívum, a színek, a technika és maga az ismétlődés révén.

A csempekép, mint festmény

A XVI. század után a XVIII. századba érkeztünk, ahol a csempahasználat jellege egészen megváltozott. A különbségek egyik oka, hogy a XVI. század végén Portugáliában megjelenik a majolikatechnika, amely azután gyakorlatilag egyeduralkodó lesz. A már alapmázás, de még csak

Lisszaboni panoráma részlete, XVIII. sz.

egyszer, a mázazás előtt kiégetett négyzet alakú csempékre festik rá a színes motívumokat, amelyek a második égetés után nyerik el végleges színüket. A majolikatechnika megjelenése megerősítette azt a már amúgy is meglévő tendenciát, hogy a geometrikus motívumok háttérbe szorultak a figuratív, eleinte többnyire növényi, reneszánsz szövetmintákat imitáló motívumokkal szemben. Az emberábrázolás már a XVII. században is jelen volt, de leginkább a XVIII. században vált mindennaposá.

A XVIII. századi, barokk csempék esetében két kiemelkedő fontosságú újdonságról kell beszámolnunk. Az egyik változás a színeket érinti. Ezt a jelenséget egy személyes élménnyel illusztrálom. Amikor 2005 őszén magyar tévések érkeztek a liszaboni Csempemúzeumba, kollegáim rögtön szóltak nekem. Rövid ismeretterjesztő műsort forgattak Portugáliáról, és a csempékről is szerettek volna néhány snittet. Az volt a kérésük, hogy mutassak kék-fehér csempét, mert *az az igazi*. Nem csak a portugál csempeművészetet kevésbé ismerő külföldiek gondolják így, sokszor még a portugálok is azt tartják, hogy csak a kék-fehér csempé az autentikus, a legrégebbi. Pedig az első majolikatechniká-

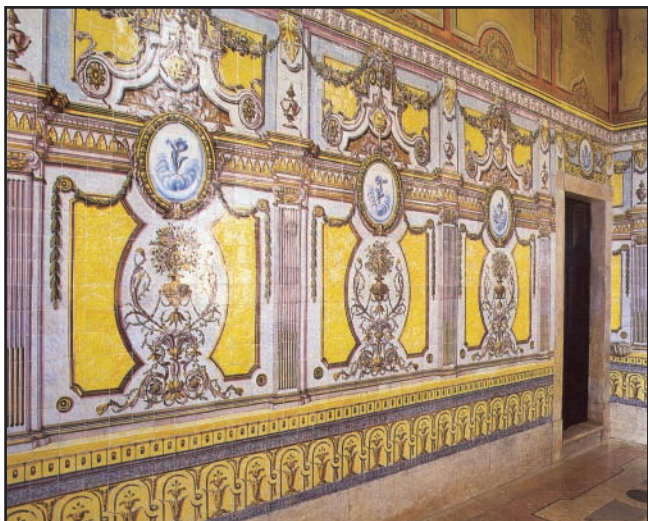
val készült alkotások színesek voltak, és a XVII. századi csempéket a kék, fehér, barna, sárga, zöld, és azok árnyalatai színezték. A kék-fehér csempék csak a XVIII. században jelentek meg, egyrészt a holland csempék, másrészt a kínai porcelán hatására.

A másik jelentős változás magyarázatot ad arra, hogy miért ragasztottam a festészet címkéjét az e fejezetben tárgyalandó csempékre. A XVII. századi csempéket jobbra olyan kézművesek festették, akik nem rendelkeztek semmiféle művészeti képzettséggel. A XVIII. században azonban, amikor a jól képzett és kidolgozott ecsetkezeléssel, aprólékos műgonddal festő holland csempefestők munkái egyre komolyabb konkurenciát jelentettek a portugálok számára, akkor az ottani műhelyek is elkezdték a festőművészeket alkalmazni. A cél már nem az volt, hogy a csempé minél nagyobb felületet borítson be. A barokk csempéképek inkább festmények, hisz legtöbbször metszetek alapján készültek, valamilyen eseményt, alakot, helyet reprezentálnak, tehát nem díszítő, hanem tematikus ábrázolások.

A barokk csempé különösen érdekes képviselői az invitáló

Női invitáló alak, Lisszabon, XVIII. század közepe, azulejo panel,

Santo Antonio-templom, Lisszabon, 1800-1810

Ferreira das Tabuletas, Lisszabon, 1965

alakok. Ilyenek a XVIII. században jelentek meg a nemesi villákban, ahol a vendégeket az előtérben vagy a lépcsőnél életnagyságú, korhű ruhát viselő csempe-alakok – ajtónállók, libériás inasok, katonák, harcosok, dámák – fogadták, invitálták befelé.

Ahhoz, hogy kicsit jobban megértsük ezeknek a figuráknak a mibenlétét, fontos kiemelni az ünnep, jelentőségét Portugáliában, a barokk idején. Az ünnep mindennütt megemlékezés, Portugáliában azonban különösen fontosak voltak az élet különböző eseményeihez – születésnap, keresztelő, házasság stb. – kapcsolódó ünnepek, főleg, ha ez a királyi családot érintette. Különösen kedvelt volt az úgynevezett bevonulási ünnep, amelyre akkor került sor, mikor a király vagy valamely egyházi vagy királyi főméltóság a városba érkezett, és ott pompázatos menetben végighaladt, megállva egy-két fontosabb helyen. A menet útvonalát káprázatos pompa kísérte, az ablakokból kihajolók is gazdag kelméket lógattak ki ablakukból, arra könnyökölve élvezték a látványosságot.

Hogy kapcsolódott a csempe ezekhez az ünnepekhez? Egyrészt megörökítette azokat, mint például az, amely D. José király lisszaboni bevonulását ábrázolja házassága alkalmával. Másrészt azért, hogy a csempe az ünnepek pompázatos dekorációjának részévé vált. Frutuoso Lourenço Basto 1627-ben részletesen leírta D. Rodrigo Cunha érsek Braga városába érkezését. A leírás szerint a menet teljes útvonalán az ajtók bejáratánál és más helyeken alakok fogadták az illusztris látogatót. A szövegből nem derül ki, hogy az alakok szobrok, festmények vagy díszesen felöltöztetett személyek. Az viszont feltételezhető, hogy van összefüggés a bevonulási ünnep és a barokk nemesi villák invitáló figurái között.

Mint említettük, a barokk ünnepeken nagyon fontos volt a ceremóniális jelleg, a pompa, az előadás. Az ünnepnek saját díszlete volt, így a neki helyet adó tér is megváltozott, mondhatnánk, színpaddá alakult, ahol a vendég volt a főszereplő. A portugál nemesi villákban két olyan helyiség volt, amely előszeretettel adott otthont az invitáló alakoknak. Az egyik az előtér, amelyet azért nem nevezhetünk egyszerűen előszobának, mert magában foglalta azt a kültéri, de már fedett részt is, ahová a kocsik érkeztek. A másik, szinte szimbolikus tér a lépcső, amely az előteret a fogadósobával, a ház legdíszesebb részével, a nemesi emelettel kötötte össze. A lépcső alján diadalív volt, a barokk díszlet másik alapvető eleme. Két oldalán vagy a lépcső alján, illetve a fordulóknál jelentek meg azok az életnagyságú, korabeli ruhában megfestett csempealakok, amelyek ajtónállót, libériás inast, katonát, harcost vagy dámát reprezentáltak.

Asszony a fordásznál, Lisszabon, XVIII. sz. első negyede

Ezek az alakok nem csak méretük és ruházatuk miatt voltak élethűek. Valóságos jelleget kölcsönöztek nekik az is, hogy *körbevágták* őket, azaz általában háttérrel festették meg őket, viszont deréktól vagy válltól felfelé eltűnt a háttér és csak a körvonalon belüli alak volt a falon. Az invitálók kommunikáltak a vendégekkel gesztusaik révén és olykor-olykor beszédbe is elegyedtek velük, például megkérdezték, hogy kit keres a nagyságos úr.

Az invitáló alakok manapság is párbeszédbe elegyednek velünk, emlékezve ezáltal a barokk csempealakokra és ünnepekre. Egyes esetekben a barokk alakok autentikus másolatai jelennek meg éttermek, kávézók előterében, hogy behívjanak. Előfordul, hogy magánszemélyek rendelnek a házukba olyan invitáló alakot, amelyhez a keramikus csempefestő könyvekből másolja ki a XVIII. századi figurát. Általában nem csak a forma szempontjából ragaszkodnak az eredetiséghez, hanem elhelyezésük is egykori funkciójuknak megfelelően történik. Más esetekben a funkció és a technika változatlan, a motívum azonban átalakul. Ez történik például Eduardo Nery csempéinél.

Az 50-es évek másik nagy változása a modern csempék ipari előállítására, amire azért is szükség volt, mert a tervek gyakran középületek hatalmas felületeinek beburkolására, díszítésére készültek. Így a művészek, a kézműves tevékenységet félre téve, terveiket egyre inkább gyárakkal valósították meg.

Eduardo Nery, aki a 60-as években inkább festéssel foglalkozott, a 70-es években a kollázs felé fordult, és a *Desmontagem-Montagem* sorozatában fotográfiákat vágott szét puzzleként. Ugyanez a fragmentáltság, a szétvágás majd az eltérő módon való összeillesztés jelenik meg az invitáló alakoknál is, amelyeket a Campo Grande metróállomás díszítésére tervezett 1983 és 1992 között.

Eduardo Nery csempealakjai ugyan részekre bomlottak, és részeik egymáshoz képest elcsúsztak vagy összekeveredtek, de a formák és az ecsetkezelés tekintetében még erőteljesen magukon hordozzák a barokk alakok vonásait. Júlio Pomar – az 1926-ban született festő, szobrász, keramikus, díszlettervező – sokkal merészebben nyúlt vissza az invitáló alakokhoz. A szöveg és egy-két részlet alapján rögtön kapcsolatot találunk a lisszaboni Bairro Alto negyedben található, az előbbieken már említett és illusztrált barokk figurával, az ábrázolás azonban már a művész egyéni értelmezését tükrözi.

Az invitáló alakok utóéletét vizsgálva végül egy kiállításról szeretnék beszámolni, amelyhez nagyon kedves emlékeim fűződnek. 2005 őszén már több hete jártam egy műhelybe fotózni, interjúzni, beszélgetni, amikor a

műhely mestere, Anabela Cardoso keramikus, csempefestő megemlítette, hogy egy hét múlva lesz egy kiállítás, amelyre invitáló alakokat fest. Anabela Cardoso az Antonio Arroio Művészeti Szakközépiskolán kívül tanult rajzot és fotográfiát. A csempefestést mestere, Ângelo Pereira mellett tanulta meg, akinél tíz évig dolgozott. Talán maga a csempefestés elsajátításának a módja – tehát a mester-tanítvány viszony – is közrejátszik abban, hogy Anabela Cardoso a mai napig különös hangsúlyt fektet mind a motívumok, mind maga a festés, tehát az alkalmazott technika autentikus voltára.

A kiállításra készülve először egy könyv után nyúlt, amelyben számos fotó volt a XVIII. századi csempealakokról. A motívum kiválasztásánál tehát visszanyúlt az eredetihez. Azonban úgy döntött, hogy egész alakok helyett csak arcokat és kezeket fest meg az eredeti méretek megtartásával. Az eredeti motívumok részletei váltak így az új mű alapelemeivé. Ezeket legtöbbször az eredetihez hűen festette meg, de gyakran más színnel. Előfordult a motívumon belül újítás is, például a hívogató kezét homokszemcsékkel töltötte meg. A részleteket keretbe illesztette, és a keret esetében gyakran az eredetihez képest új megoldásokat alkalmazott, például cseppszerűen felhólyagosodó világoskék mázat vagy a színes csempelapra ragasztott körülvágott figurát. A keret, illetve háttér használata azért fontos, mert teljesen megváltoztatja a csempe funkcióját. A homokot szóró kéz például nem hívogat többé. A funkció vizsgálatánál figyelembe kell vennünk, hogy a részletek hogyan helyezkednek el a térben. A kiállításon a csempeképek egy folyosó két oldalán a folyosóról nyíló ajtókat szegélyezték. Így utaltak vissza a hajdani alakokra. A fragmentáltság miatt a látogatóval való kommunikáció, játék, nehezebben valósulhatott meg, de Anabela erre is talált ötletes megoldást. A folyosó két oldalán elhelyezkedő csempeképek közül kettő ugyanis úgy volt megkomponálva, hogy a barokk paróka alatti arc helyén tükör volt, ahol a látogató saját arcát láthatta, illetve más szögben a szemközti falon függő tükrös arcot.

Végül olyan alkotást szeretnék elemezni, ahol a csempekép dokumentum értékű, és ebből a szempontból úgy jelenik meg előttünk, mint egy informatív kép (Flusser), egy fotográfia. Persze tisztában vagyunk azzal, hogy a párhuzam meglehetősen merész, hiszen a fotó sok szempontból nagyon távol áll a csempeképtől. De ha megnézzük a Gabriel del Barco által 1700 körül festett csempeképet, a többméteres kék-fehér alkotás láttán olyan érzésünk lehet, mintha egy fekete-fehér panorámafotóval állnánk szemben.

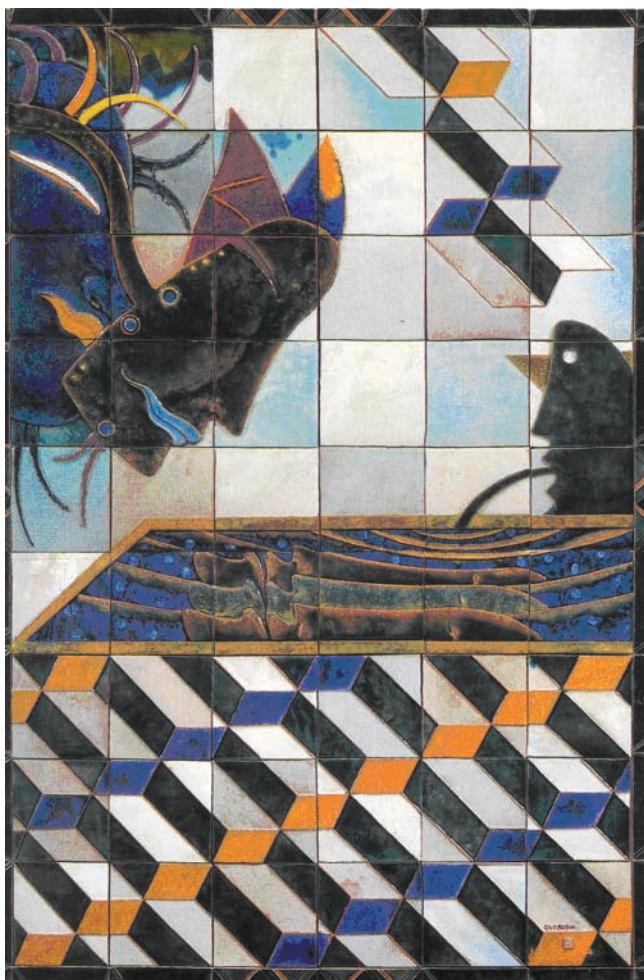
Persze azt is megkérdézhethetnénk, hogy miért fotóhoz hasonlítjuk ezt a csempeképet. Ha megnézzük azt a kis részletet, amely a Palota-teret ábrázolja, az ábrázolás kissé sematikus, dísztelen, nem túl kidolgozott jellege miatt az az érzésünk, hogy a festő sokkal inkább ábrázol, rögzít egy állapotot, semmint felmagasztalja, kiszínezi. A teljes képen alakok is megjelennek, akik viszont meglehetősen különböznek a műgonddal kidolgozott invitáló alakoktól. Sematikus, apró pálcikaemberkék, igavonó ló, számár, kocsi, malom, piactér, de ábrázolásuk inkább jelzesszerű, mint leíró. A csempekép tehát emlékezik a XVIII. század eleji Lisszabonra, a városképre és mindennapjaira. Ez az emlék értékes dokumentum, mert 1755-ben hatalmas földrengés pusztította el a várost.

Az előző oldalon látható teret ábrázolja Paolo Ferreira is, de teljesen más perspektívából. Ez a csempekép korántsem olyan fotográfiaszerű, nem az ábrázolás tárgya kerül előtérbe, hanem annak módja, az alkotó tehát az ábrázolásán túlmutató üzenetet közvetít. A csempeképet 1937-ben, a Salazar-diktatúra idején állították ki a Párizsi Nemzet-

közi Vásár portugál pavilonjában. A nemzetközi közvéleménynek Portugáliát, Lisszabont bemutató kép idealizált, napfényes és sematikus rajzával a népi egyszerűséget, naivitást sugallja. A csempekép tehát úgy akarja láttatni ábrázolásának tárgyát, hogy ezáltal emlékezik arra a politikai és kulturális közegre, amelyben megszületett.

Nehéz lezárni egy esszét, amely inkább csak gondolatkezdeményeket vet fel. A csempe emlékezhet a történelmi, kulturális környezetre, amelyben megszületik, emlékezhet más korokra, más kultúrákra, emlékezhet az üzenetre, amelyet színei, motívumai, technikája által hordoz. Emlékezhet, mint építészeti elem vagy festmény, akár mint fotográfia. Emlékezhet azért, hogy másol, és azért is, hogy újít. Emlékezik, mert a mester úgy tanítja tanítványát, ahogyan őt tanította annak idején az ő mestere. De vajon hogyan emlékezik a mester, a kézműves olyan korban, amelyben az emlékek hordozója az elektronikus memória, nem a papír, a vászon, az agyag? Egy a kérdések közül, amelyek továbbgondolásához a fenti esszé bevezetőként szolgálhat.

Querubim Lapa csempekompozíciói az 1990es évekből

VÁNDORISKOLÁS TERVPÁLYÁZAT

2006 őszén megkereste a Vándoriskolát Pottyondi Péter építész, és meglepő feladattal állt elő. Tervezzenek a vándorok lakó- és vendégházat három olyan bükkfára, amelyek Leányfalun, egy vadregényes vízmosásban állnak, építési teleknek nem nevezhető területen.

Megtudtuk azt is, hogy a megbízó, akit Péter képvisel, Kanadába települt hazánkfia, aki örökölte a fent említett vízmosást, mégpedig olyan módon, hogy az elmúlt rendszer helyi képviselői elfelejtették hivatalosan államosítani a területet.

Természetesen nem lehetett válasz nélkül hagyni egy ilyen háttértörténettel rendelkező, hazánkban példa nélküli feladványt. Először a fára építés hagyományairól hangzott el előadás a Vándoriskola szokásos pénteki összejöveteleinek egyikén, aztán felkerekedtünk és elutaztunk Leányfalura.

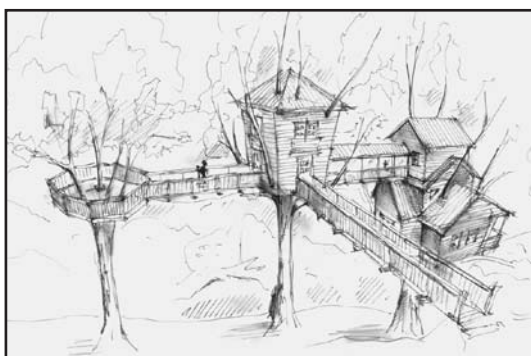
Néhány hét múlva tizenegy pályamű fölött álltunk a Magyar Művészeti Akadémia termében.

Makovecz Imre, Pottyondi Péter, Csernyus Lőrinc, Turi Attila és Czégány Sándor értékelték munkáinkat. Felhívták figyelmünket a feladat különlegességéből adódó nehézségekre. Elsősorban arra, hogy élőlényre építünk, tehát nem lehet szokványos mérnöki megoldásokkal előhozakodni. Mivel erre kevés figyelmet fordítottunk, második fordulóra került sor. Az építészeti színvonalra nem volt panasz, ezért a zsűri minden pályázót jutalomban részesített, és négy tervet továbbdolgozásra javasolt.

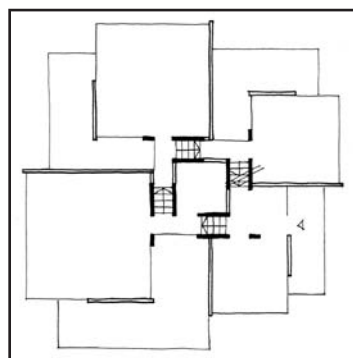
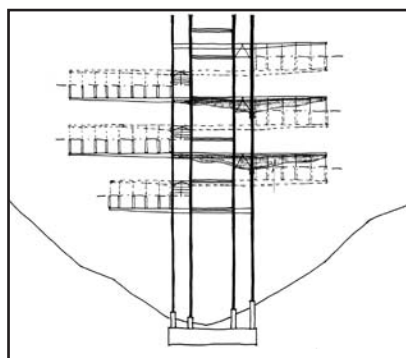
A második fordulót követően a következő eredmény született: Pióker Andrea gömbházaival nyerte el leginkább a bírálók és a megbízó tetszését. A Kováts Ábel-Scherer Petra-Török Ádám alkotta csapat rugalmas gubó- és sátorházával a második helyen végzett. Papp Tamás lett a harmadik vitorla vagy valamilyen növényi termés formáját kölcsönző, egy lábú sorolható háztípusával.

Rüill Tamás vándorépítész

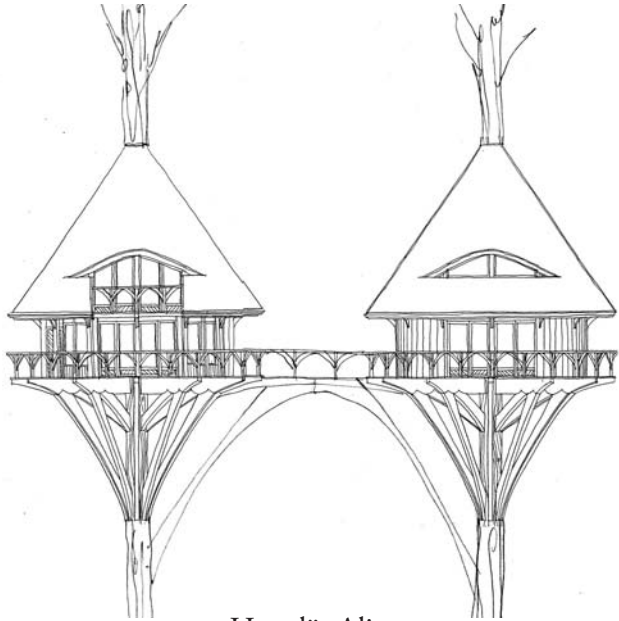
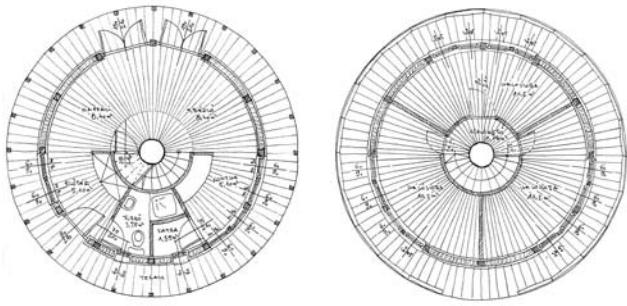
ELSŐ FORDULÓ

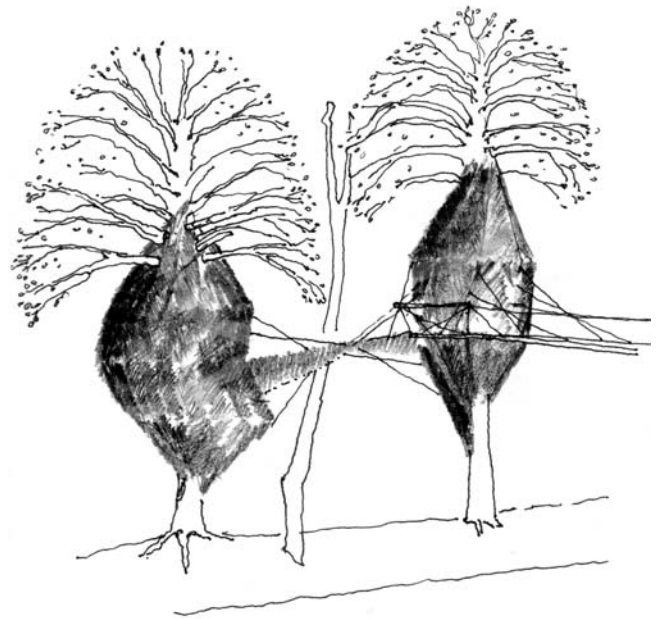
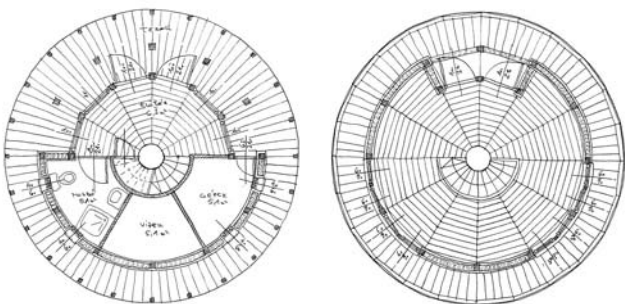
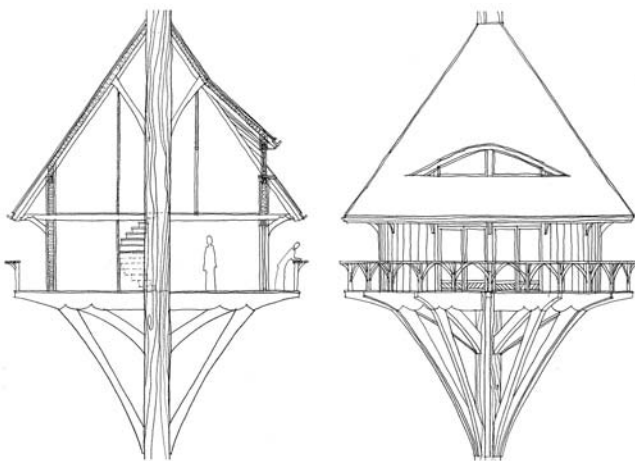
Arnóczki Imre Balázs

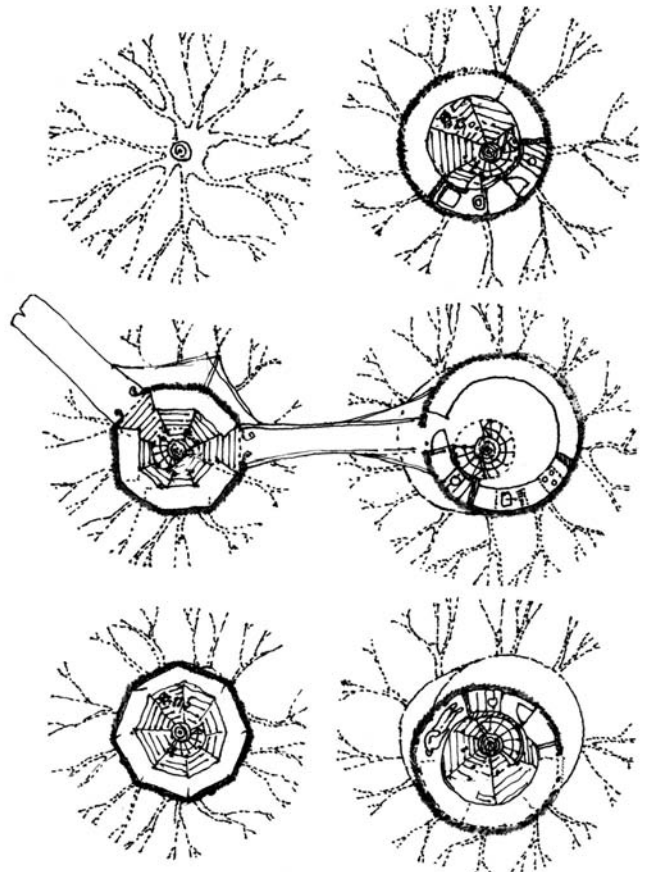
Dárdai Balázs

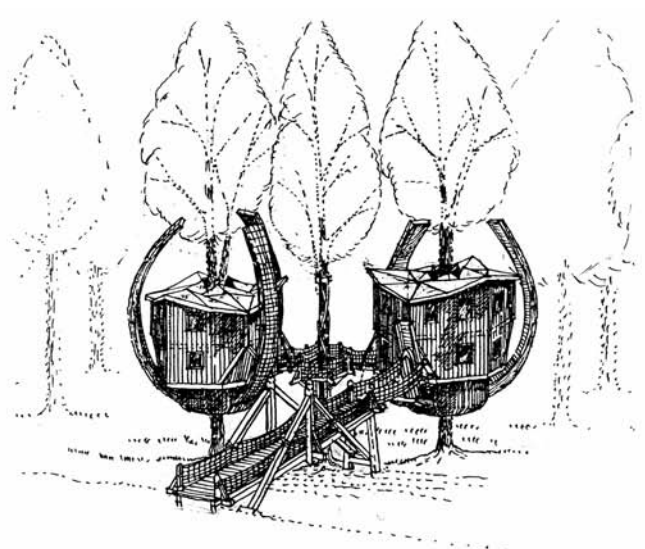
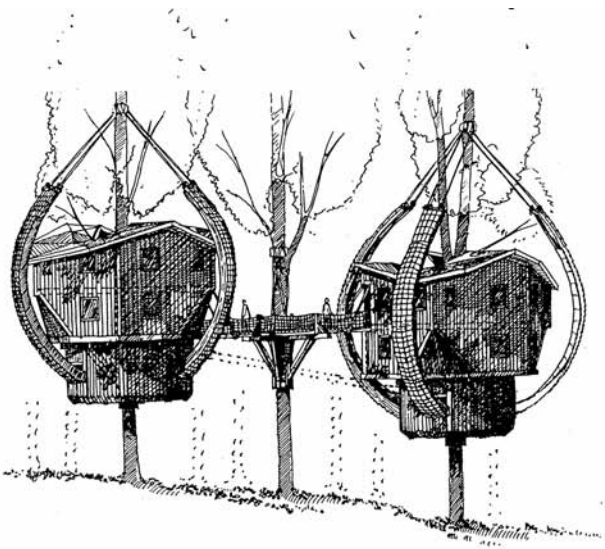
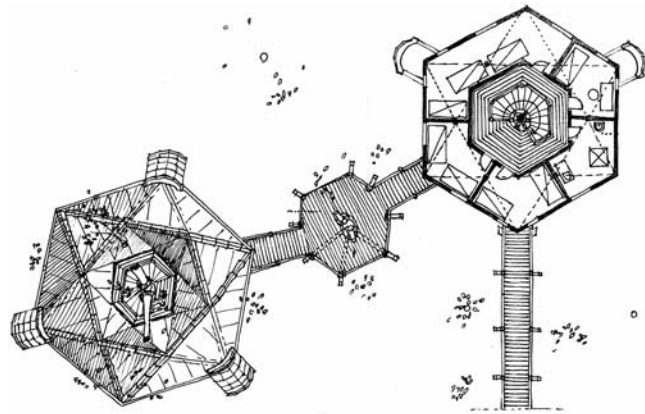
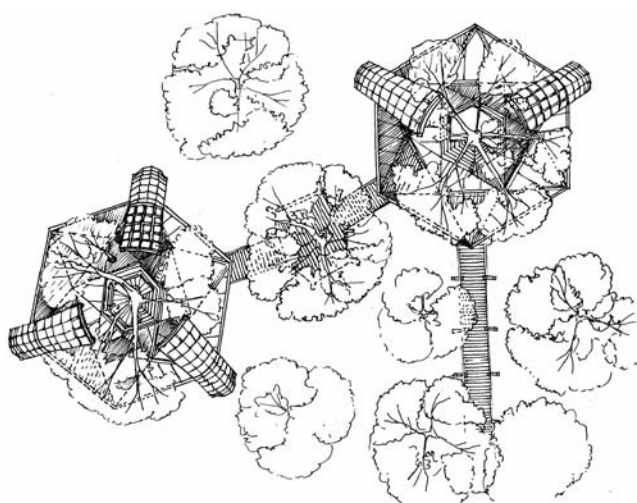
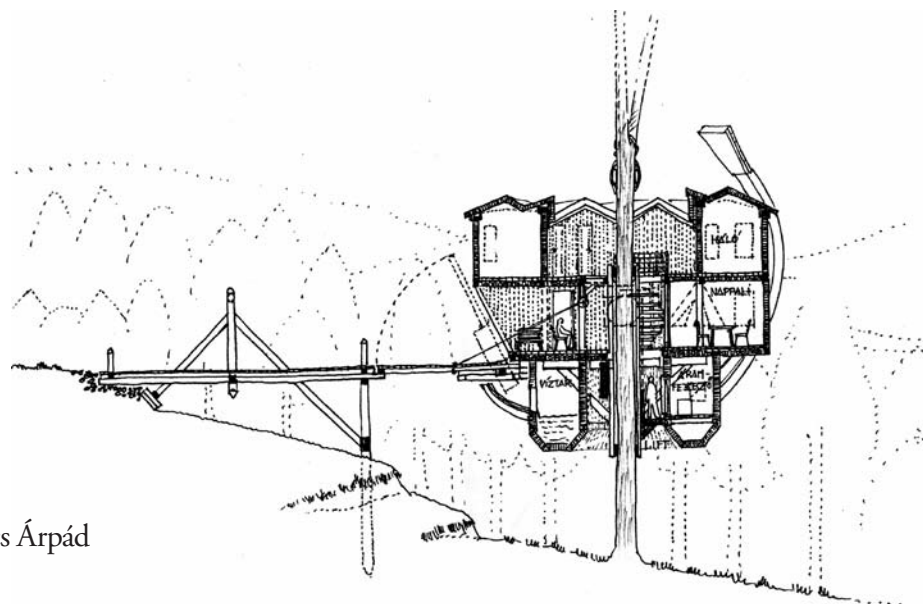
Hegedüs Alice

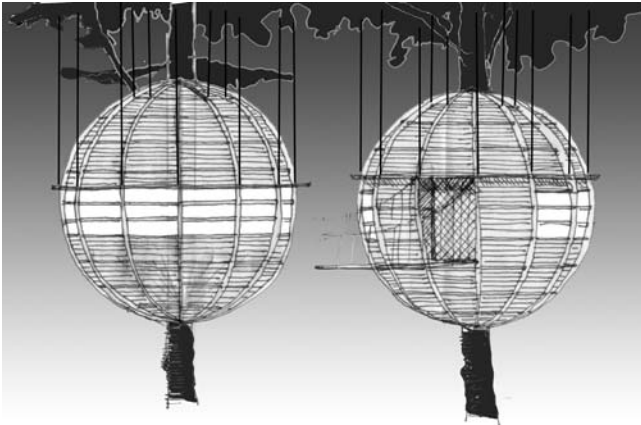
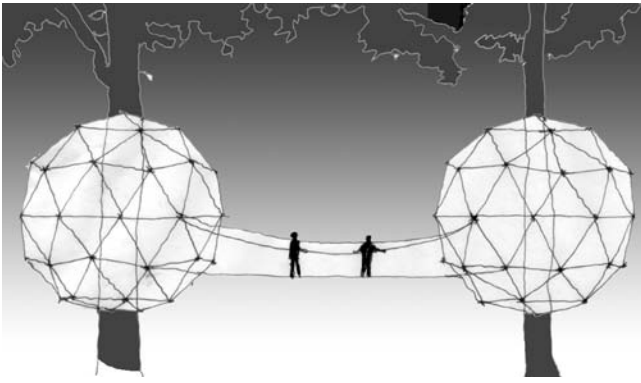

Kováts Ábel
Török Ádám
Scherer Petra

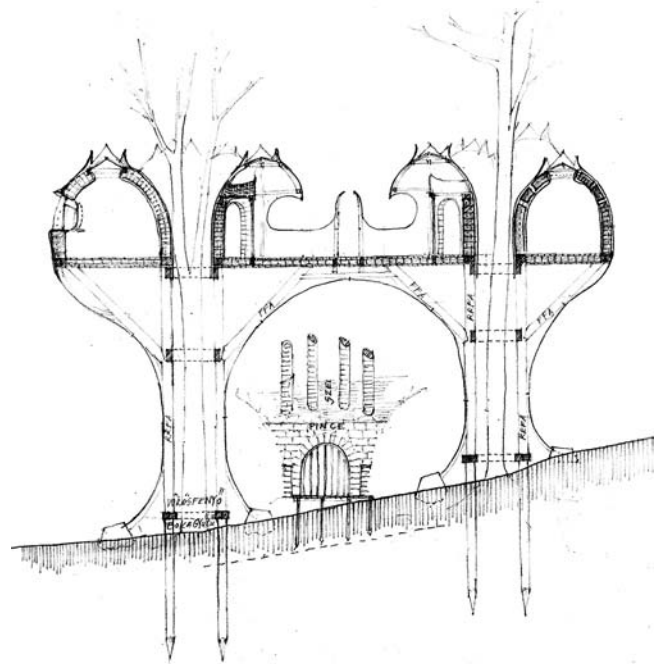
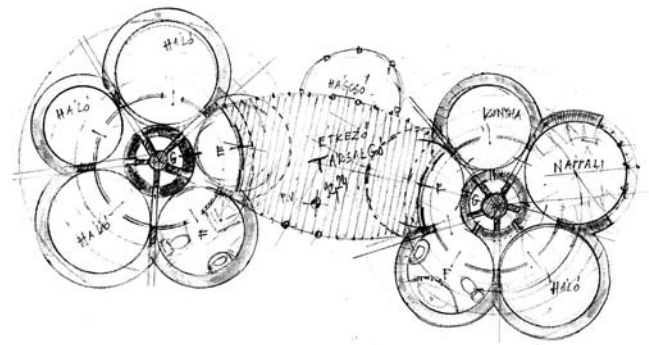

Lukács Árpád

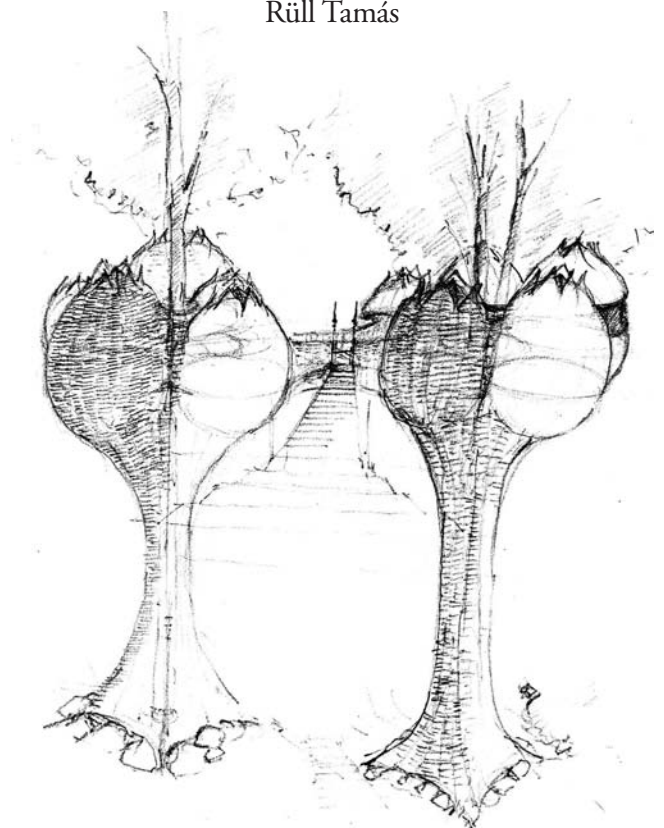

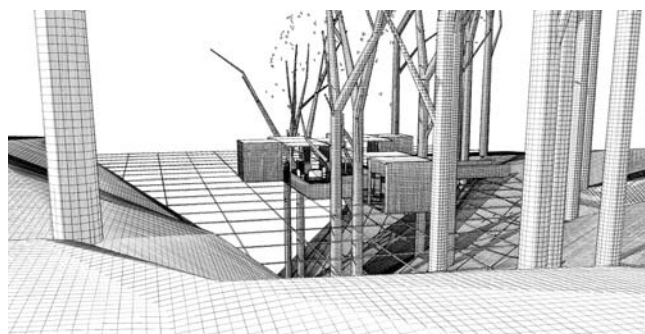
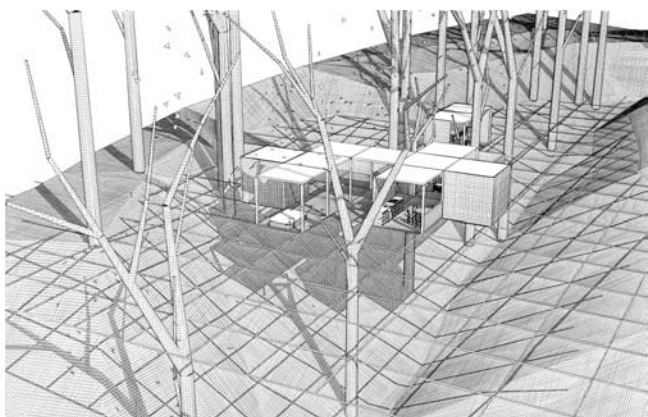

Pióker Andrea

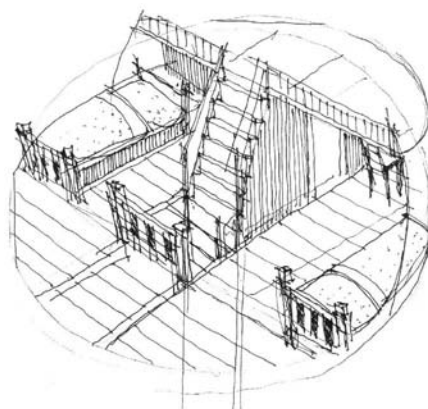
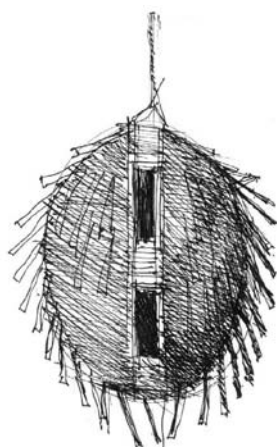
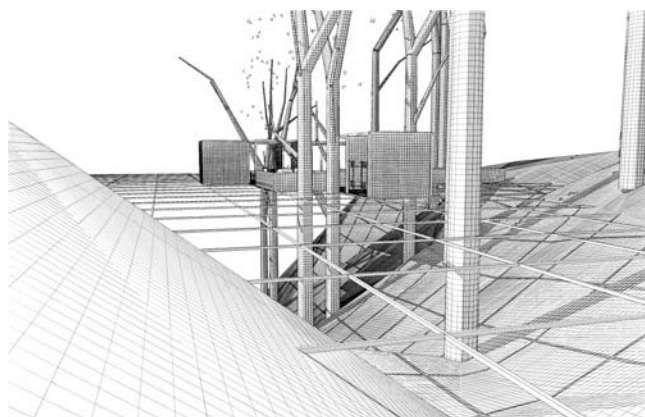
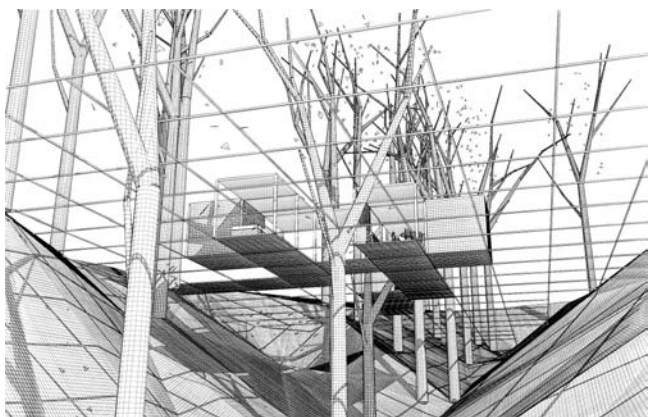

Rüll Tamás

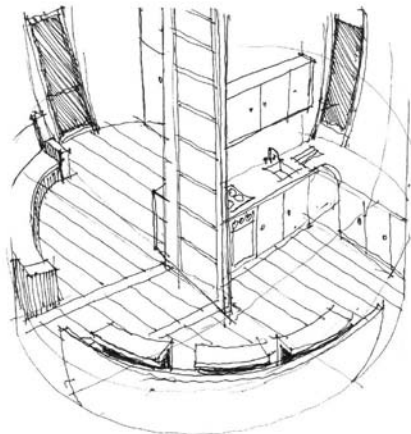
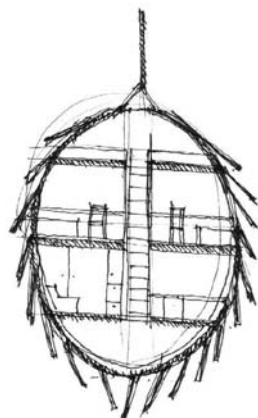

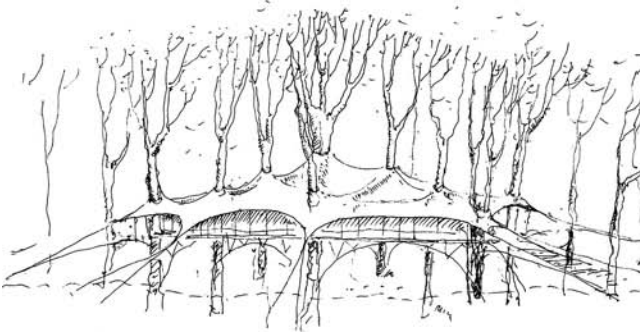
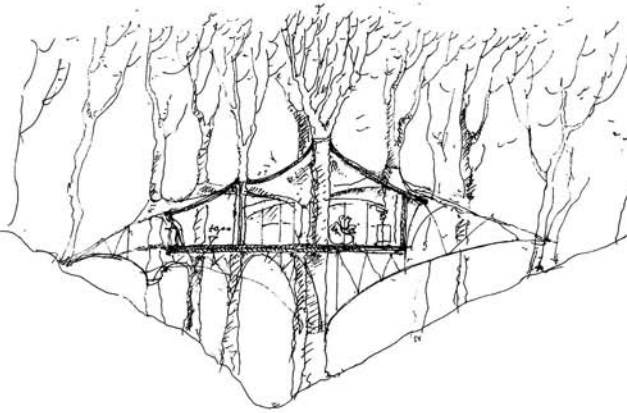
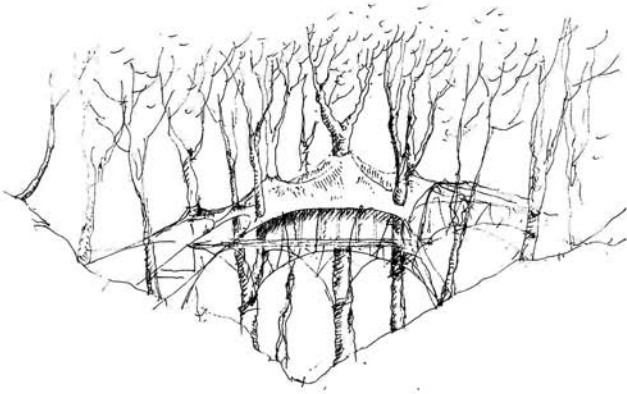
Terdik Bálint

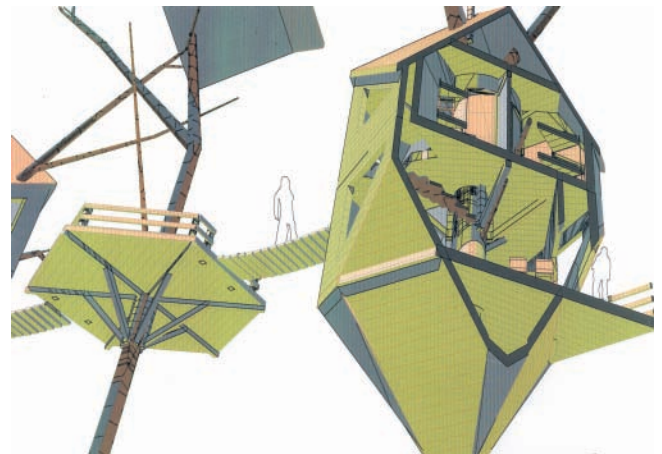
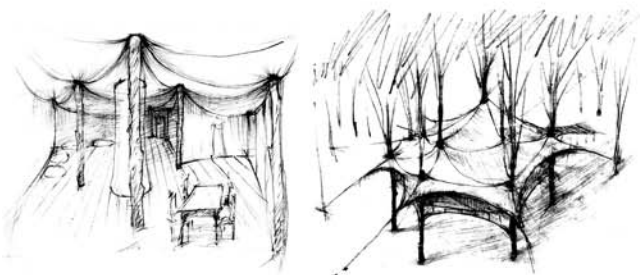
Tóth Péter

MÁSODIK FORDULÓ

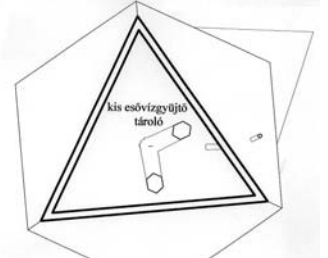
Kováts Ábel, Török Ádám, Scherer Petra

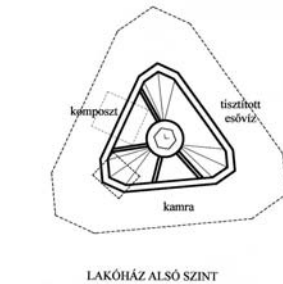
Lukács Árpád

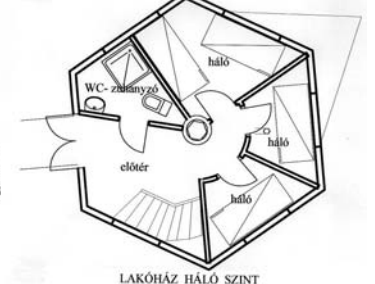
LAKÓHÁZ NAPPALI SZINT

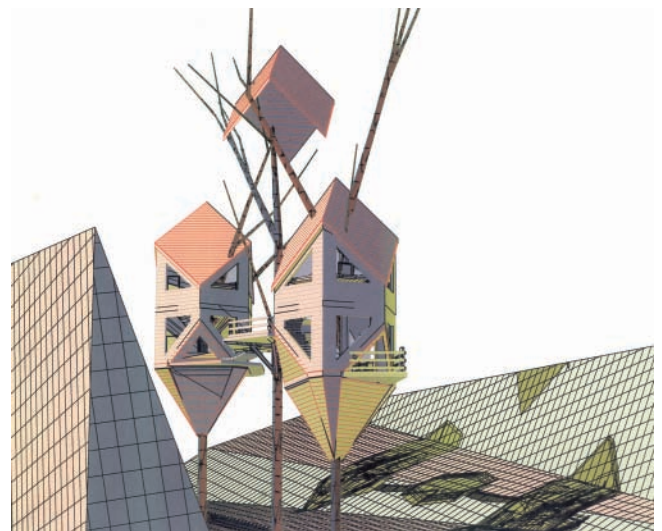
LAKÓHÁZ FELSŐ TÁROLÓ

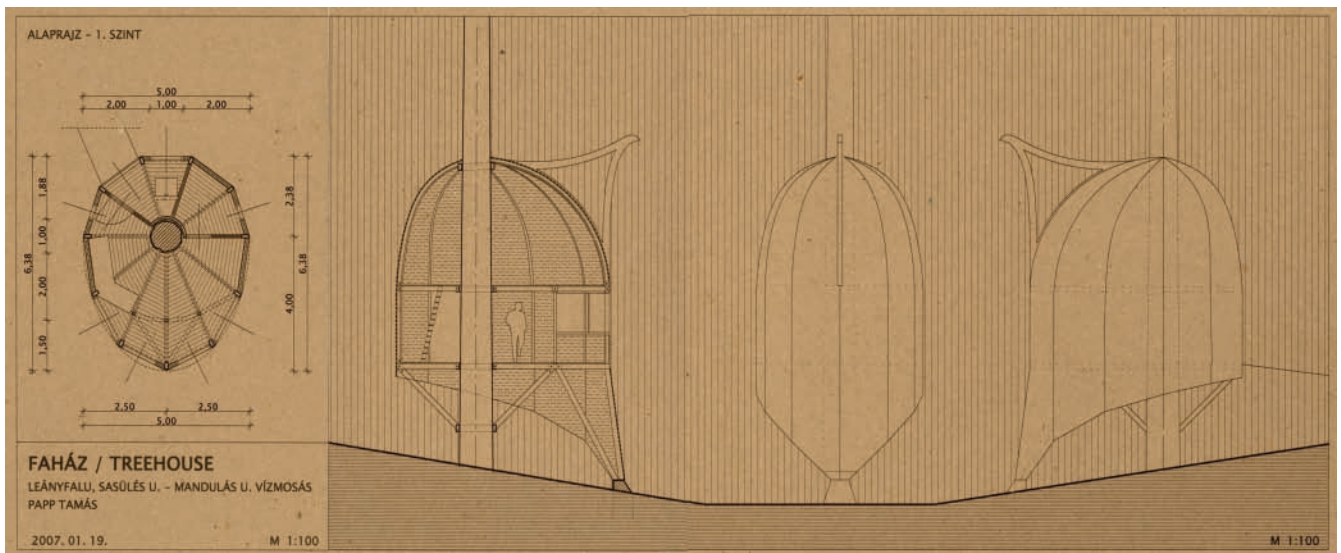

LAKÓHÁZ ALSÓ SZINT

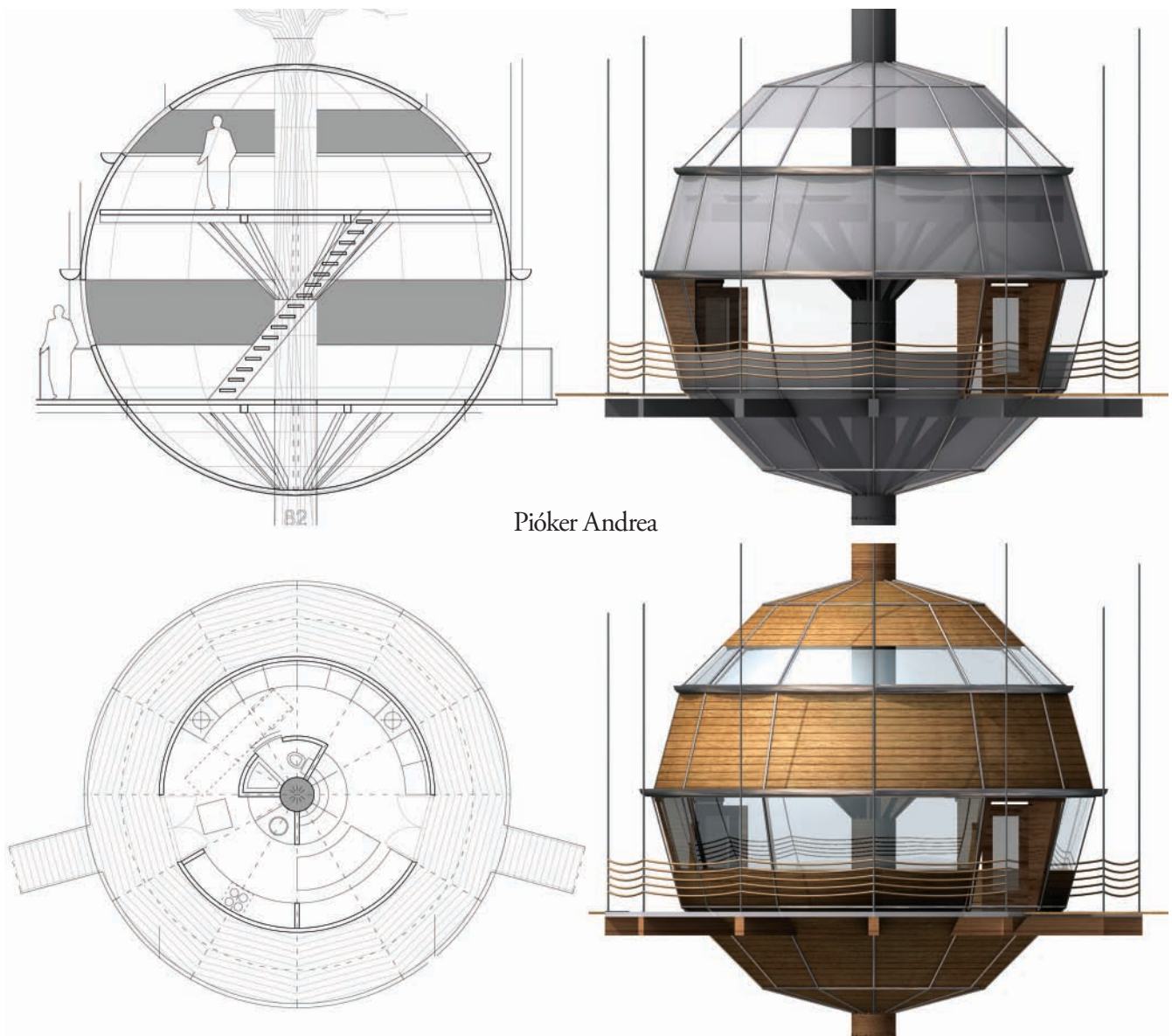

LAKÓHÁZ HÁLÓ SZINT

Papp Tamás

Valkay Zoltán • Kiáltvány a Kör hiányáról

Barátaim, kedves kollégák, nyíltan ki kell mondanunk, hogy a vajdasági magyar építészek nemhogy alkotói közeget, de semmilyen közeget ezidáig nem teremtettek – aki van, az magányos, mint egy elhagyott alföldi szállás. Önmagában véve a magányosság talán nem is lenne égbekiáltó nagy tragédia, ha figyelembe vesszük, hogy az alkotó művészet lényegében véve magányos tevékenység. Igen, ha tevékenységként jelenik meg, egyébként egyedül lét a neve.

Ezért egyedüllét-érzésünk és meg nem értettség-érzésünk – kár tagadnunk – mégiscsak szomorú, már csak azért is, mert tudhatnánk és tudjuk is talán, hogy például egy Építész Céh képes lenne egy olyan *Kört*, olyan Burkot formálni, ahol az együttgondolkodók vagy legalábbis az egymásra figyelők társasága önmagának biztonságot és alkotói légkört teremthetne. Mert igenis, az alkotói légkör óv is, és alkotásra is serkent. Egyszerűen ösztönöz.

Ennek ismeretében érdemes elgondolkodnunk azon a sajnálatos tényen, hogy mi, vajdasági magyar építészek miért is nem ismerjük jobban egymást s egymás munkáit, dolgaikat, vágyait, célkitűzéseit. Ehhez elég annyit hozzáfűzni, hogy, ha vidékünkön egy Rotary-club meg tud szerveződni, miért nem érzi az együttlétnek, a társalgásnak a szükségességét egy építész-társaság? Vagy nekünk ilyen fórumra nincs is szükségünk? Jó nekünk, ami van? Mert mi van? Mi jellemez bennünket vajdasági-, és főleg vajdasági *magyar* építészeket?

Mondjuk ki bátran, hogy egymásról tudomást nem vevő *eltanyásodás* és elmagányosodás jellemzi a vajdasági magyar építészlétet, amikor a *tanya*, mint metafora nem igazán az autonómítást és az önálló gondolatot gerjeszti, idézi. Építész-társadalmunk – és itt most nem csak a vajdaságira gondolok – határozatlan; jobbra a nyugati trendeket helyi technológiával párosító hibrid, behozatali építészetet próbál avagy gondol gyakorolni, miközben beleragadva a vidékiségbe, magának a vidéknek, a *helynek* fordít hátat.

Ugyanis a látható példákból ítélve – tisztelet persze a kivételnek – képtelen megtalálni az utat a modern és a helyi körülmények között. Viszolyogva fordul a múlt örökségéhez is, melyet tagadna is meg nem is. Mindenesetre nem tud mit kezdeni vele. Marad hát számára a sima építészet élénkítését hol bátrabban, hol félénkebben alkalmazott poszt-poszt építészeti stílusok bármelyike, egy-egy erőltetett high-tech, pontosabban mondva a vágyott high-tech, ami ráadásul még környezetidegen is.

Igen. Rózsásnak nem mondható állapot. Mégis, mindannak ellenére, hogy a világ túlzott nyitottságával éppen hogy bezár bennünket a provinciai letargia zárkáiba, mi, barátaim, most itt a Tisza-parti Magyarokán szívesen összegyűltünk, hogy egymást megismerve az építészetéről, építészetünkről beszéljünk, esetleg eszmét és tapasztalatot cseréljünk, s ezzel a társalgástól mentes szakmai közélet állott vizébe legalább egy félig megfaragott követ dobjunk, melynek nyomán akár még egy *természetes Kör* is születhetne...

Elhangzott Magyarokán a Vajdasági Magyar Építészek I. Téli Baráti Találkozásán
2007. február 10-én.

HOCHSTEIN TAMÁS KÉSEI

... Nem is tudom azokat az embereket megérteni, akik nem alkotnak semmit. Tehát ha valamit csinálsz, akkor tulajdonképpen saját magad egy darabja elvisz más emberekhez, és nekem nagyon fontos, hogy valami, amit mi csináltunk, minden nap a tulajdonos kezébe kerül, és ez közel hoz minket egymáshoz valahogyan. Lehet, hogy ez a lét kiterjesztése, lehet?...

Hogy te miket nem mondasz...

Hát... Én parasztcsaládban születtem, és amióta tudtam, hogy van puska, meg ló meg kés, azóta ez engem mindig érdekelt. Amikor nagyapámmal vásárba mentünk hízónak valót vásárolni, én mindig zsebkést kaptam tőle, amit annak rendje és módja szerint egy-két hónapon belül lovaglás közben el is vesztettem, nagyapám úgy mondta: *elvetted a határban...* úgy értette, hogy elvettem, hát ha kikel és majd kések állnak ki a földből mindenfelé...

Érettségiztem, sportol-

tam, aztán úgy volt, hogy rendőrtiszt leszek, de Isten velem volt akkor is és nem sodort arra az oldalra, úgyhogy végül is elmentem hivatásos vadásznak Somogyba. Ott hamar kített

a becsület, mert túl fiatal voltam és túl sok mindent észrevettem. Végül is visszakerültem Soroksárra és huszonegy évesen ott lettem a vadásztársaság fővadásza.

Azt a mindenit...

Mindegy. Sok minden történt... Olyan ez, mintha egy felsőbb gépezet irányítaná minden lépésemet... és én csak végrehajtanám a parancsot...

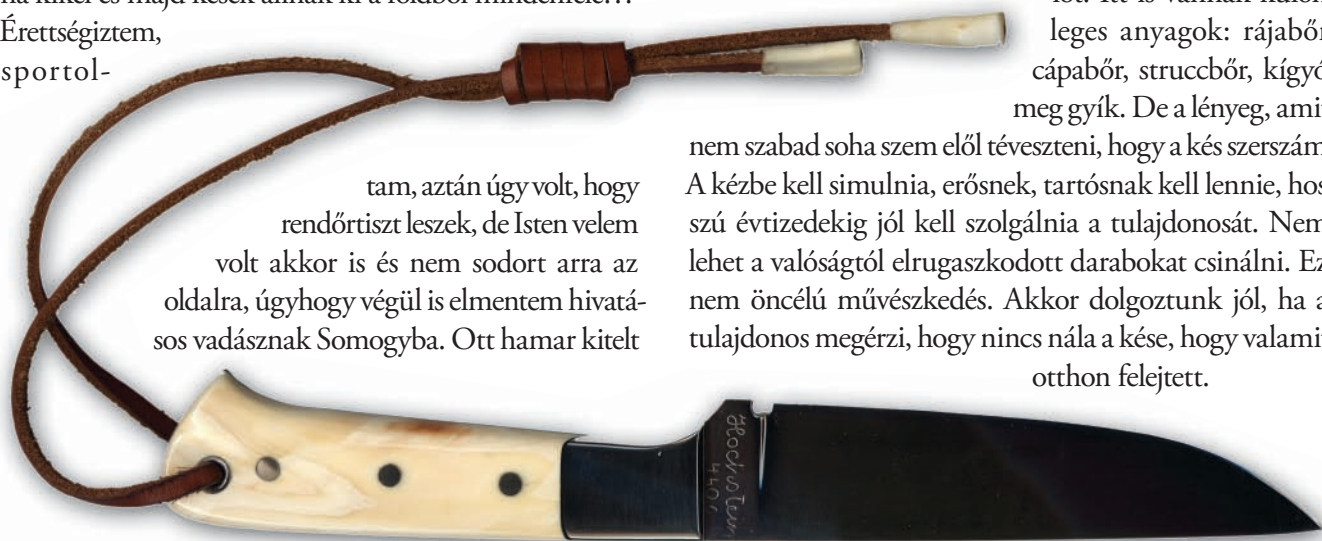
És a kések?

Én mindig késmániás voltam. Külföldön az utolsó fityingemért is kést vettem, amikor mások táskaszámra hurcolták haza az éppen divatos kacatokat. Az első késeket gyorsacélból csináltam, aztán a vadásztársaságban megismerkedtem valakivel, akitől kaptam egy *igazi* kést. Az a régi, maratott francia penge indított el afelé, hogy ilyeneket próbáljak készíteni. Hét évig kísérleteztem vele, mint a népmesében... Nem tudtam semmit, rozsdamentes acélba próbáltam maratni szénacél-technikával, elkövettem minden marhaságot. Aztán véletlenek sorozata révén a kezembe került egy recept, amit emlékezetből, fonetikusán írt le egy németül nem tudó öregember *németül*... Olyan anyagok voltak benne, mint pisztáciaolaj...

Aztán lassan sikerülni kezdtek ezek a maratások. A rajzokat is én készítem, az anyagokat én válogatom, mármint a nyélhez használt anyagokat. Fosszilis mammutagyar, zsiráfcsont, varacsos disznó agyara, kafferbivalyhomlokpáncél, trópusi fák, agancsok, szarvak – ezekkel öröm dolgozni, és látszik is rajtuk, hogy nemes anyagok. A kések tokját is ki kell találni, mindegyikhez a neki va-

lót. Itt is vannak különleges anyagok: rájabőr, cápabőr, struccbőr, kígyó meg gyík. De a lényeg, amit

nem szabad soha szem elől téveszteni, hogy a kés szerszám. A kézbe kell simulnia, erősnek, tartósnak kell lennie, hosszú évtizedekig jól kell szolgálnia a tulajdonosát. Nem lehet a valóságtól elrugaskodott darabokat csinálni. Ez nem öncélú művészkedés. Akkor dolgoztunk jól, ha a tulajdonos megérzi, hogy nincs nála a kése, hogy valamit otthon felejtett.

KÓS KÁROLY KIÁLLÍTÁS ÉS KONFERENCIA

Nagyszebenben, Európa kulturális fővárosában, 2007. augusztus

Az erdélyi Országépítő Kós Károly Egyesület
és a Kós Károly Egyesülés közös rendezvénye
az NKA támogatásával

Kós Károly, egy európai építész Kós Károly (1883–1977) életműve és kora, az európai Arts & Crafts építészet és Kós hatása a jelenkori építészetben

Kiállítás a magyar pavilonban (Petőfi park, Gyulafehérvári út) • megnyitó: augusztus 23. 11.30 • nyitva: augusztus 23.– szeptember 15. naponta 10.00 – 18.00 óráig

Magyar organikus építészet

Kiállítás Szeben tornyaiban • A Tanácstoronyban (Kispiac.)
augusztus 5.– augusztus 18. • Az Ácsok tornyában, a Fazakasok tornyában és a gyilokjárón (Vár utca) augusztus 19.– szeptember 15. naponta 10.00 – 18.00 óráig

Konferencia a Thália Konferenciateremben

Nyilvános előadások román nyelvű szinkronfordítással,
augusztus 23. csütörtök

A kulturális fővárosi programok ismertetése, Guttman Szabolcs, Nagyszeben főépítésze

Makovecz Imre: *Magyar organikus építészet*

Anthony Gall: *Kós Károly öröksége*

Keserü Katalin: *Toroczka Wigand Ede*

Beöthy Mária: *Kós Károly állatkerti épületei*

Müller Csaba ismerteti a nagyszebeni magyar pavilont

Kiállítás a magyar pavilonban, megnyitja Makovecz Imre

Gerle János: *Az európai Arts & Crafts építészet*

Lukasz Galusek: *Közép-európai építészek, Kós, Plečnik, Fabiani, Meštrović, Niemczyk*

Herczeg Ágnes: *Erdélyi fűrdőépítő kalákák*

A Kós-ház emléktáblájának megkoszorúzása

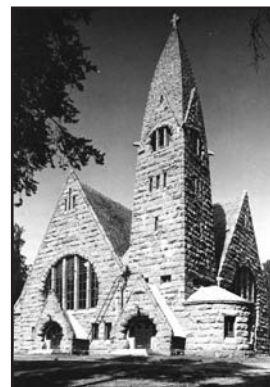
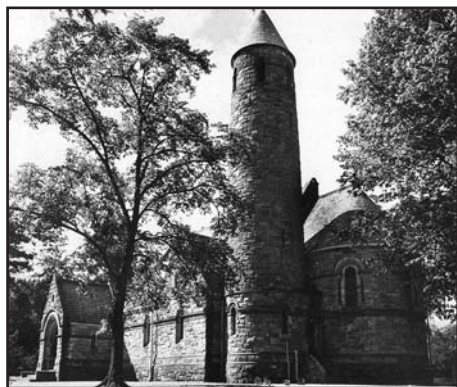
Az organikus építészeti kiállítás megtekintése
augusztus 24. péntek

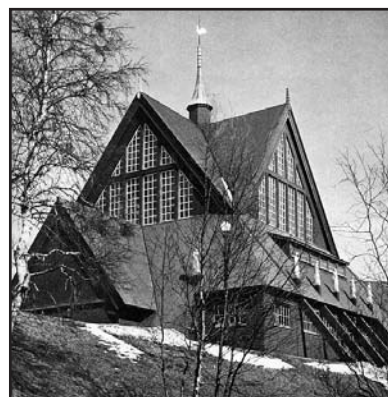
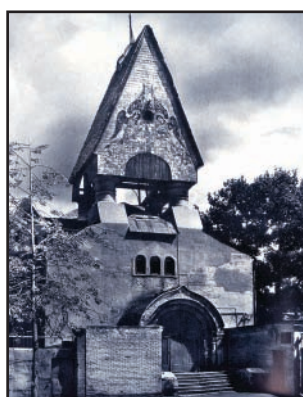
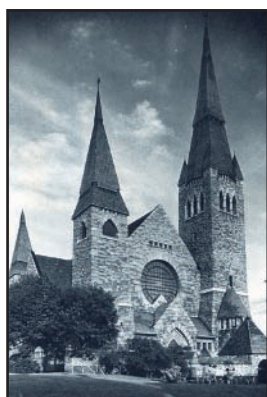
Szebeni városnézés Guttman Szabolcs vezetésével

A magyar vonatkozású kulturális események szervezője a HÍD – Szebeni Magyarok Egyesülete, amely a Nagypiacon működteti a Magyar Kulturális Irodát.

Az oldalpáron látható képek (az Arts & Crafts mozgalom szellemét tükröző, különböző felekezetű templomok) a Kós Károly kortársait bemutató anyagból adnak válogatást.

Lynn; Jordanstown, Írország, 1868 • Polenov – Vasznyečov; Abramcevo, Oroszország, 1882
Rittelmeyer; Essen, Németország, 1900 • Stenbäck; Muuruvesi, Finnország, 1904

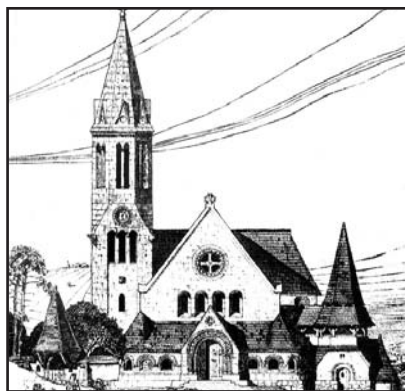

Lars Sonck; Tampere, Finnország, 1906 • Hans Poeltzig; Malsch, Németország, 1906
Bondarenko; Moszkva, Oroszország, 1908 • Wickmann; Kiruna, Svédország, 1908

Kiállításunk a Temesváron született, 1919-ig Erdélyben (néhány éven át Nagyszebenben) és Budapesten, azt követően Kolozsvárt és Sztánán élt építész munkásságát mutatja be. A századfordulós építészet két fő irányba indulva kísérelte meg maga mögött hagyni az elavult történeti stílusformákból építkező eklekticizmust. Egyik az építészetben korábban nem alkalmazott formákból, elsősorban a természet világából vett minták segítségével hozott létre merőben új, személyes formanyelvet (Horta, Guimard, Gaudí). Másik a hagyományban keresett addig figyelmen kívül hagyott forrásokat, s elsősorban a népi építészetben talált a korszerű szerkesztési elvekhez is idomítható, az új társadalmi igényeket kielégíteni képes előképeket. Ennek a szellemi áramlatnak, amely először az angliai Arts & Crafts mozgalomban fogalmazta meg céljait és módszereit, Európa-szerte voltak követői, leginkább azonban a saját nemzeti identitásuk művészetben való megjelenítésén fáradozó népek körében. Ezért az angol hatás különösen erősen hatott Közép-Európában, ahol a középkor által

erőteljesen alakított népi művészetek a XIX. században még őrizték egykori teljességüket és gazdagságukat. A tablókon igyekszünk bemutatni, hogy ugyanazok az eszmék hogyan hatottak az építészetre a századforduló körül, meglepő hasonlóságokat eredményezve egymástól távol élő, különböző történelmi és kulturális hagyományokkal rendelkező népek között. A kiállítás nem tudományos feldolgozás eredménye, csak a legszűkebb körű információkat tartalmazza, ám széleskörű gyűjtőmunka eredményeként jött létre. Elsősorban a vizuális élmény révén kívánja felhívni a figyelmet a nemzeti önazonosságot kereső kultúrák közötti természetes közösségre. A szebeni város tornyokban látható a kiállítás másik része, amely a mai építészetben térképezi fel a századforduló szellemiségének, elsősorban Kós Károly építészetének hatását, és amely hasonlóképpen igazolja, hogy – legalábbis Közép-Európában – a nemzeti kultúra üzeneteit szem előtt nem tévesztő alkotók körében is lehetséges, sőt természetes a közös szemléletmódból fakadó rokonság. (Gerle János)

Györgyi Dénes; Dobogókő, Magyarország, 1908 • Hendrich Antal; Ivánc, Magyarország, 1913
Árkay Aladár; Budapest, Magyarország, 1923 • Szeghalmy Bálint; Keszthely, Magyarország, 1934

L. SZABÓ TÜNDE ÉS LŐRINCZ FERENC EMLÉKÉRE

KAPOSVÁRI BESZÉLGETÉSEK

Április 25-én vettünk búcsút a kaposvári Keleti temetőben a 13-án elhunyt Lőrincz Ferencről. A ravatalozóban búcsúbeszédet mondott a házának tervezése kapcsán Francival jó barátságot kötött Glatz Ferenc, akivel a klímaváltozás által az építészetre háruló feladatok közös megoldásán sokat töprengtek. A város nevében Szita Károly polgármester, az építészek nevében Makovecz Imre emlékezett: *Ferenc, valaki beszél hozzád, aki emlékezik, olyannak beszél, aki már nem emlékezik. Nem emlékezik, hanem a saját múltjában jár mint jelenben.*

Ezt a beszédet azok hallják, akiknek nem szól a beszéd, és te nem hallod, pedig hozzád beszélek.

Kegyetlen, visszavonhatatlan tény, hogy Tünde is, te is, Ferenc, nem vagytok már itt, ahogy Kampis fia, felesége, Piroška is régen elmentek, holott közös korunkból, közös megpróbáltatásokból, közös életüinkből mentetek el, s most itt kell állnom arra ítélve, hogy nem egymástól búcsúztok, hanem egy idegen beszél, a „fővárosból”.

A szerves építészeti valójában ürügy volt, hogy átléphessünk egy megszentelt élet régiójába, melyet csak a pénz és a hiúság tett nehezen járhatóvá. Azért alakult a Kós Károly Egyesülés, hogy könnyebb legyen ebbe a régióba belépni, hogy legyenek társaink, hogy hihessük, épül a nemzetközi hatalommal szemben a második, az illegitim, a mi Magyarországunk. Ennek a csoportléleknek lettél elemi, tehetséges tagja. És én csakis így gondolok rád és csakis ezzel a szívvel búcsúzom tőled.

A bánat beköltözik a sírodba. Vigaszt várok tőled, mint baráttól, noha tudom, hogy nem gondolhatsz ránk. A Megváltó erejében bízva áldást küldök utánad, békét, nyugalmat, megbocsátást a tévedéseidért, gyengeségeidért és a hiútlenségért, hogy nem bírtad tovább, hogy elmentél.

Május 28-án és 29-én Kaposvárott beszélgettem ifjabb Lőrincz Ferencsel és feleségével L. Balogh Krisztinával, Kampis Miklóssal, Szigetvári Györggyel, Borbás Gáborral és Gáts Andrással, felidézve Franci és a 2004-ben elhunyt Tünde emlékét, azokat az éveket, amelyekben jelenlétük a város alakulásában, közéletében, Somogy megye építészeti meghatározó volt. A kettejükre való közös em-

lékezésül igyekszem visszaadni e beszélgetések különféle jellegű információit, jegyzeteimből helyreállítva a beszélgetőtársaimtól hallottakat.

Tünde Kunszentmártonban, Gyulán, 1950-től Kaposvárott nőtt fel, egyetlen gyerekként a családban. Édesanyja, Lujzika óvónőként dolgozott, s amikor férje nem viselte el, hogy rendszeres munkaviszonyban legyen, visszamaradt, hátrányos helyzetű és árva (maga is árván nőtt fel) gyermekek részére szervezett bábélműsorokat. Megalapította a *Pacsirta* és a *Feketerigó* bábegyütteseket, melyekkel országos, majd nemzetközi sikereket ért el. Előbb csináltott bábokkal utazott, aztán ő maga kezdett el bábkészítéssel foglalkozni, s végül mint a terménybábkészítés mesteriségének újralfelfedezője és megújítója vált országszerte ismertté. A halála előtti évig, 2002-ig rendszeres szereplője volt az augusztus végi budavári Mesterségek Ünnepeinek. Tünde ebben az évben azért hagyta ott megyei főépítési állását, hogy a férje 1979-ben bekövetkezett halála óta velük élő, gyermekkor óta súlyosan cukorbeteg anyját elláthassa. Lujzika nem törődött az orvosi előírásokkal, be kellett tartatni vele a diétázás szabályait, a most már Arker Stúdió belső és kamarai munkái miatt folyton utazó lánya távollétében lett rosszul, s a kómából nem ébredt fel többé. A halála előtti napon Krisztina átélhette, hogy amikor az eszméletén kívüli beteg kezét fogta, beszélt hozzá, az ágya fejénél álló monitoron kisimultak, szabályossá váltak a szív működést jelző hullámok, amikor felállt az ágytól, újra összevissza ugrálni kezdtek.

Tünde nem tudta feldolgozni, kiheverni édesanyja halálát. Kilenc hónappal utána halt meg, önmagát munkával túlhajtva, több, utazással töltött nap után dőlt le otthon pihenni, s elaludt végleg. Az Arker Stúdióban Franci is iszonyatos iramot diktálva vezette a céget, amely évi 100–150 tervet bocsát ki, átalakításoktól rendezési tervekig, műemlékfelújításoktól lakótelepekig, vázlattevéktől kiviteli tervekig vállalva mindent. A váratlan rosszulléte előtti napokban beszélt Krisztinának arról, hogy ő már csak néhány évvel számol, ami tennivalója még maradt, abba belefér, s el is rendezett olyan dolgokat, amelyeket utólag a búcsúzás részének lehet tekinteni. Az ezt megelőző napon írta alá a városházán, hosszú időn át húzódó tárgyalásokat

követően az Ady Endre utca – Noszlopy Gáspár utca környékének rendezésére szóló, a sétáló utca befejezését jelentő tervezési megbízást.

A rosszullete és halála között eltelt 11 napban változó, majd egyre inkább a felépülésre utaló állapotától függően, napi 6-8 órát beszélt a kórházban a rá váró feladatokról, s mindarról, amit továbbadni fontosnak tartott. Módja volt arra, hogy számvetést készítsen, elképzeléseit továbbadja és hogy megtapasztalja tiszta fejjel a halál közelségét. Legtöbbször a belvárosi rekonstrukció kérdéseiről szólt, hiszen ez a téma harminc éve kísérte, azóta szívügye volt, s most látszott megérni a helyzet az elkezdett folyamat befejezésére. A főépítési állást 1977-ben is azért vállalta el, hogy előkészíthesse a feladatot, a hatvanas években lepusztított főutca revitalizációját, aztán a tervezéssel megbízhatta a Somogytervet, ahová visszament a városházáról, hogy magát a munkát elvégezhesse. A megvalósítás során sokminden maradt töredékes, a felújítás nem jutott túl a Kossuth téren, s nem engedték, hogy fasort ültessen, mert az nehezítette volna a május elsejei felvonulások lebonyolítását az akkor Május 1. utcának nevezett főutcán. Ezért tette Franci annak idején a felvonulók képét a rekonstrukciós dokumentáció címlapjára, ahogy erre most a kórházban visszaemlékezett. A Kossuth tér rendezésére kiírt nemrég pályázaton nem indult, csak vázlatokat készített hozzá, de ezek a vázlatok, és egy tíz éves dossziéból előbukkant kiviteli tervek a Latinca téri szökőkútra pontosan egybevágóan azokkal az asszociációkkal teli, sűrített és csak lassú munkával megfejthető magyarázatokkal, amelyeket adott a munkát folytató fiának és menyének. Elképzelése szerint Bors István négy évszaktot szimbolizáló szobrai kerülnek négy kútépítmény közepére, a Noszlopy utcán végigvezetett vízfolyás csomópontjaira, s az ő gondolatainak minél pontosabb megvalósításához nyújtott segítséget a négy évszakhhoz tartozó formák, színek, anyagok megjelölésével.

Utolsó éjjelén azt álmodta, hogy a Noszlopy utcán sétál, ahol összetalálkozik Tündével és Lujzikával, és barátaival, a közelmúltban meghalt művészházaspárral, Bors Istvánnal és Honti Mártával. Ezután mondta Krisztinának: Megkérdezted tegnap, hogy mit üzenek a többieknek az irodába. Nem tudtam azonnal válaszolni, de azóta gondolkodtam rajta. Mondd meg nekik, hogy legyenek bátrak, higgyenek abban, amit meg kell csinálniuk, másképp nem sikerül. Én is bátor vagyok, és végig tudom csinálni, valakinek elől kell járnia. Az üzenet elérkezett a címzetekhez, azt követte Franci halálhíre.

Apja, idősebb Lőrincz Ferenc Székelyszáldoboson született, huszonvalahány éves korában települt át Magyaror-

szágra. Első felesége a második gyermekük születésébe belehalt. Második feleségétől két fia született, az első Franci 1942-ben. Öccse a születésekor bekövetkezett agyvérzés miatt élete végéig ágyhoz volt kötve, ellátásra szorult, édesanyja ápolta. Az ő halála után került intézetbe, ahová rokonai rendszeresen jártak felolvasni neki. Mikor Franci egy, a szívével kapcsolatos betegség miatt egy évet kihagyott az iskolából, s ezt az évet öccse mellett fekvé kellett töltenie, ekkor mélyült el a köztük élő testvéri szeretet. Az erdő különösen vonzotta gyermekkorától kezdve. Kisfiúként szülői tilalom ellenére lopózott ki az erdőbe, ahonnan egyszer egerészölyv fiókával tért haza. A madarat felnevelte, s az mindig elérepült, mikor jött haza az iskolából. Két évig tartott ez a boldog kapcsolat, mikor az egyik szomszéd lelőtte az ölyvet, mert tyúkjai a folyamatos rémülettől nem tojtak. Franci élete végéig az ágya felett tartotta a későbbi barátja, Ungvári Károly által festett képet, egy keresztrefeszített sólymot.

A kaposvári Közgazdasági Szakközépiskola után az erdő iránti szenvedélye miatt a soproni Erdészeti Főiskolára jelentkezett, de hamar rájött, hogy nem azzal találkozik, ami miatt az erdőt tiszteli, így azt otthagya 1962-ben elhelyezkedett a Somogytervben gépész rajzolóként, már kétszeresen rossz káderlapot cipelve magával: apja a háború végén pilótaként került hadifogságba, ő maga pedig büntetett előéletű volt, mert államellenes összeesküvésnek minősítették Borvendég Deszkás Sándor indián csapatának közös erdei kalandzásait, akik a *Fehér szarvas, a sziklás hegyek varázslója* című ifjúsági kalandregény szereplőiként építették fel saját közösségüket, amelybe Franci is beletartozott.

Tizenhat évesen tartóztatták le, fél év vizsgálati fogság után részesült társaival együtt amnesztiában; ez az emlék egész életét végigkísérte.

A Kaposvárott történt megismerkedés után hamar, 1964-ben összeházasodott Tündével. Tünde a Műegyetem elvégzése után került a Somogytervbe, Franci akkor már levelezőn végezte az egyetemet. A Somogyterv 1961-ben, amikor Szigetvári György odakerült igazgatónak, a helyi tatarozó vállalat 22 fős tervezőcsoportjából állt. Az 56-os munkástanácsi szereplése miatt vizsgálati fogságból egy pécsi kerülővel Kaposvárra kinevezett igazgató nagy ambícióval látott neki a vállalat fejlesztésének, a Pécsi Tervező Vállalat siófoki részlegét becsatoltatta a Somogytervbe és néhány tervezési területet is visszahódított a pécsiektől. Így vált a legnagyobb létszáma idején 214 főt, köztük 120 tervezőt foglalkoztató, minden építési tervezési feladatot ellátó vállalat fő profiljává a műemlékvédelem, valamint az egyedi tervek készítése a panel-, könnyűszerkezetes és magas-

házépítési programot kötelezően teljesítő pécsiek jóvoltából. A műemlékes csoportot Tünde irányította. Mindjárt munkába állásakor adódott a lehetőség, hogy egy megyei költségvetési keretben megmaradt 60 000 forintot megkaphat a Somogyterv, ha elvállalja a megye népi műemlékeinek felmérését. Így indult el februári fagyok közepette (Göncz Mihály később Szennára került házával), Hajnóczy Gyula műemlékfelmérési útmutató leírása alapján a teljeskörűvé és mintaszerűvé vált megyei műemléki kataszter.

Közvetlenül ezt követően vetődött fel a skanzen létesítésének ötlete. Szennán a műemlék református templom egy dombon áll, háttal az utcának, II. József idejében nem engedték a faluhoz közelebb elhelyezni. Így viszont megmaradt körülötte az üres terület. Új rendezési tervet kellett hamarjában készíteni, ezt Kampis Miklós a maga városépítési, városgazdálkodási szakmérnöki diplomájával vállalhata. Javaslatára a más falvakban veszélyeztetett, s ide telepítendő házak is hátat fordítanak a falunak, viszont a templom köré rendeződnek, mint falu a falun belül. Tündének innen kezdve éveken át a szennai, az első élő falumúzeum adott elfoglaltságot, ami mellett a műemléki szakmérnöki diplomát is megszerezte, s irányította megyei műemlékfelméréseket, amelynek teljes anyaga a Somogytervből az ő főépítési megbízásával a Megyeházára került, s most az önkormányzati levéltár két szekrényében rejtőzik. Közben folyt a somogyvári ásítás, ahol éppen a szennai skanzen létesítését látta konkurenciának a vezető régész, a csatát végül arra hivatkozva lehetett megnyerni, hogy a pusztulóban lévő emlékek mentése sürgősebb.

Az iroda növekedésével együtt nőtt az igény az országos megmérettetésre. Szigetvári ösztönözte a tervezőket a pályázatokon való indulásra, több pénzt nem tudott adni, csak kedvet csinált a munkához. Nyolcvanadik születésnapján Franci megkérdezte: ezt hogy csináljad, hogy éhbéért dolgoztattál minket és húsz évvel a nyugdíjazásod után ennyien eljönnek köszönteni? Abban az időben csak fürödni jártunk haza, mondja Gáts András. A pályázatokból országos sikerek születtek és Somogytól távoli megbízások (Velenicei-tavi nyaralók, pannonhalmi településrendezési terv, hollókői öregek otthona). A Somogyterv az Országos Műemléki Felügyelőség kihelyezett irodájává vált, velük szoros együttműködésben készültek sorra Tünde templomfelújítási tervei. Tünde irányította az 1983-as müncheni nemzetközi virágkiállítás magyar pavilonjaként szolgáló csökölyi porta felállítását, ezzel két aranyérmet szerzett a kiállításon, s ezzel párhuzamosan született meg a szennai skanzen *Europa Nostra*-díja. Minthogy nagyon rossz szemmel nézték a pártközpontban, hogy nyugat-európai díjat kapjon egy

magyar létesítmény, Ábrahám Kálmán, építésügyi miniszter magyarázatul kitalálta, hogy Európa keleti határa a Duna, ezért az attól nyugatra eső területre vonatkozó díj még elfogadható. Száznál több helyreállítási terve alapján kapta meg az Ybl-díjat, bár a templomfelújítás akkor még a klerikális propaganda témakörébe soroltatott.

1983-ban vált végre konkrét megbízássá, hogy Kaposvár belvárosát főforgalmú országútból sétálóutcává átalakítsák. A tanácselnök azzal támadt a terv ellen, hogy amíg a szegények földes utcán járnak, addig nem lehet pénzt költeni a fő utcára. A helyi pártbizottság vezetői, ahogy az új városközpont létesítésekor megvédték a fő utca házait a lebontástól, most is a tervezők mellé álltak. Pedig a küzdelemnek nehéz csatáit kellett megvívni, például a mai Csokonai Szálló emeletéről nyolc cigány családot kellett átköltöztetni, ami azonnal etnikai kérdésként vetődött fel. A városrekonstrukciós munkát Franci irányította. (Mellékelt tanulmányrészlete hitelesen mutatja be, hogy az akkor még előkép nélküli folyamatot mindenre kiterjedő figyelemmel volt képes áttekinteni, nemcsak a létesítés, hanem a későbbi működés vonatkozásában is.) 12 munkatárssal készítette a terveket, amelyek nyomán a mai napig is folyik a környező tömbök átépítése, csak ingatlanfejlesztési szempontok miatt a tömbbelsőket tervezett feltárása marad el. A több mint húsz éve elvégzett munka eredményei az eredeti koncepció helyességét igazolják. A munkatársak egymás mellé rendeltésben dolgoztak, ez a munkamódszer jellemezte Kenzo Tange és a japán metabolisták tevékenységét, Magyarországon még a Pécsi Ifjúsági Irodában volt hasonló az együttműködés. Tünde készítette természetesen a városközpont három kötetnyi műemléki felmérését.

A csapatmunka működési rendje az új köztemető tervezésekor alakult ki. Miközben Franci városi főépítész volt, egy Tündével közös sétán bukkant a temető közelgő betelése miatt szükségessé váló új temetőnek alkalmas területre. Az észak-déli irányú, még beépítetlen donneri völgyet a rendezési terv módosításával erre a célra kijelölte, s elindult egy hároméves rendkívül feszített tempójú és az egész csapatot átlelkesítő munka. Kiindulásul szolgált az a gondolat, hogy a temető legalább ötven éven át fog folyamatosan épülni, ezért biztosítani kell, hogy a munkában minden korosztályból legyen részvevő, mindig legyen, aki tudni fogja figyelemmel kísérni az eredeti célkitűzések megvalósulását. A csapat tagjai egymás között felosztották a feladatokat, a tervezéshez több társterület kutatását elvégezték, s erről előadásokat tartottak a többieknek. Minden csapattag betanulta az alapkoncepciót, ami a szerves kontinuitás fenntartásához volt nélkülözhetetlen.

Ez a koncepció az 1974 körül elkezdődött antropozófiái kurzus eredménye volt. Kampis Miklós előbb Francinak, aztán a legszorgalmasabb tanítvánná váló Tündének, majd Dabóczy Józsefnek, Papcsik Jenőnek, s fokozatosan egyre szélesebb körnek tartott előadásokat Rudolf Steiner szemléletéről és tanairól. Vendégelőadók is érkeztek, Kálmán István, Makovecz Imre, Károly Sándor, Karátson Gábor, Halmy Miklós. Havonta volt egy-egy közös program Csete György pécsi csapatával, Franci, aki mindig nagy becsben tartotta székely gyökereit, Csetéékkel együtt járt ekkor Erdélyben. Ezek a foglalkozások a Dél-Dunántúli Építész Stúdiónak nevezett szervezet keretében történtek, hivatalosan a MÉSZ helyi intézményéről volt szó, s hivatalos vezetője a nemrég elhunyt Erdélyi Zoltán volt. A Pécsi Ifjúsági Iroda elleni fellépés egyik első jeleként hangzott el, a már zajló tulipán-vita idején, hogy Kampis javaslatára, mikor a Stúdióba küldendő képviselő kijelöléséről volt szó, az a válasz érkezett: miért pont a Csete? Nincs itt más építész? A Stúdióban hangzott el Makovecz Imre nevezetes előadása, amely az 1978-ban *Napló* címen megjelent kiállítási katalógusának szövegét adta.

Az önképzőköri továbbképzésnek egy másik ága a Kaposvár-Deseda városrész rendezési pályázatának révén alakult ki. Az elméleti munkarész megírására felkérték Liska Tibort, akivel aztán szoros kapcsolat alakult ki, rendszeresen járt előadni, hozta a barátait, Hankiss Elemért, Hoppál Mihályt, Hernádi Gyulát. Az előadásokat a rendőrség nagy figyelemmel kísérte, feltételként szabták, hogy az előadás teljes hanganyagát le kell adni. A magnószalagot kézbesítővel egy ízben közölte az átvevő, hogy szerezzen még sok ilyen felvételt, mert ez nagyon érdekes. Egy alkalommal a Nádor szállóban ebédelt az előadásra készülő társaság, mikor Dévényi Sándor érkezett a hírrel, hogy betiltották a programot. Hernádi a telefonhoz ment, majd rövid beszélgetés után közölte a többiekkel, hogy a tilalmat feloldották. Hogy Aczél Györggyel beszélt, azt csak sejtették.

A temetőt, amelynek egész eszmei terve az ember és a kozmosz felépítését tükrözte, s amelynek megfelelően a szertartások rendjét, ruháit, sírjeleit is kidolgozták, amely felépítésével és működésével a magyarországi szerves építészlet legteljesebb remekműve lehetett volna, a város elfelejtette, az elkezdett földmunkákat félbehagyták, a területet átsorolták, s nincs is válasz arra, hogy az akkor sürgetővé vált problémát hogyan oldják meg.

1986-ban Szigetvári György nyugdíjba ment, a siófoki iroda levált a Somogytervtől, az új igazgató megválasztása hatalmas csalódással járt, a pénzügyi nehézségek miatt már

új utakat kereső építészek, tizenöten, ekkor alakították meg a Kapostertvet kisszövetkezetként, amihez igen nagy utánajárásra volt szükség. Tünde ekkor vállalta el a megyei főépítési állást, amelynek nagy tekintélyt szerzett, kiváló képessége volt rá, hogy kikerülje a politikai csapdákat, hogy minden figyelmét a szakmai munkára fordítsa. Egy héten négy napot kis somogyi falvakban töltött, felkutatta a rejtett értékeket. Utódainak már folytonos harcot kell vívniuk a lobbizó vállalkozókkal, s többnyire tehetetlenek. A műemlékek javán túladtak, elherdálták, amit lehetett.

A Kaposterv néhány évig remekül működött, aztán a rendszerváltás idején lazulni kezdtek a régi kapcsolatok, amelyek szép lassan tovább enyésztek. Egyre többen érezték nyugtának a közös tehervállalás kötöttségeit. 1992-ben Franci is megalapítja feleségével és fiaival az Arker Stúdió kft-t. Utolsó tizenöt évét az új iroda fejlesztése és működtetése töltötte ki. Olyan műhelyt teremtett, amely a nagy tervezővállalatok erényeit vitte – és viszi – tovább, egyre több fiatal gyűjtött maga köré, akiket a tervezési munkák kapcsán szakmára és emberi helytállásra tanított. A szakma lett az egyetlen nagy kihívás számára; figyelemmel kísérte a cég valamennyi munkáját, és folyamatosan foglalkozott a műszaki megújítással. 1998 óta kísérleteztek organikus formák számítógépes kezelésével.

Sajátos módon Franci és kollégái Kaposvárott alig jutottak munkához. Főépítési megbízásai révén Franci elsősorban a Balaton-parti községekbe tervezett, s csak a legutóbbi években vált egyértelművé, hogy az Arker kapjon olyan megbízásokat Kaposvárott is, amelyek képességei szerint megilletik és amelyeket korábban csak a politikai-gazdasági összefonódás szempontjai szerint osztottak szét.

A vele évtizedeken át dolgozó munkatársai szerint Kampistól a gondolkodást, Francitól a szakmát lehetett megtanulni. Folyton a terveken járt az agya, de nem logikusan és következetesen, hanem ösztönösen talált rá a jó megoldásokra. Gyakran éjjel nézett be az irodába, közös mulatozások után, az asztalokon heverő pauszokra felvázolta a javaslatait, amelyeket nyugodtan követni lehetett. Minde nem volt a munkája, ha az ihlet úgy kívánta, nem volt hétvégéje, ünnepnapja, folyamatosan dolgozott. A munka és a család összefonódott, hiszen együtt dolgozott velük. Kikapcsolódást a szőlőhegyen talált és a horgászat mellett.

Szabad szellemű ember volt, és amiben hitt, abban nem ismert lehetetlent. Egész életében sietett, több lángon égett. Most dermesztő az úr, de egyértelműen mutatta élete során az utat, amerre menni kell, együtt jártunk Vele rajta, így tudjuk merre kell folytatni – Veled uram, de nélküled... – írta róla egy családtagja a halála utáni napokban.

Lőrincz Ferenc
SÉTÁLÓUTCA KIALAKÍTÁSA
KAPOSVÁRON

(Somogyi Műszaki Szemle 1984, részletek)

Városépítészettünkben, környezetalakító építészeti tevékenységünkben és mindezzel szembeni elvárásokban, megítélésben az elmúlt évtizedek szinte minden változatot felszínre hoztak. A múltunkat elfelejtő, mindenütt újat akaró beavatkozásoktól napjaink szinte „minden szép, ami régi, és minden rossz, ami új” szélsőséges, nosztalgikus szemléletéig, valamennyi elgondolás és zászlóra tűzött dogma érvényt kapott. Ezek médiumaként valósultak meg környezetünk magunk építette formái, házai, utcái, terei, lakótelepei... S velük együtt nőtt hiányérzetünk.

Nem vitatom, érthető szükségszerűségként változott környezetünk, de elmaradt a szerves folytatás. Egyre több lett a „sokarcúság” s vele együtt az „arcnélküliség”. Környezetünk összemosódott, uniformizálódott, újabb városrészeink, városaink egymásra kezdtek hasonlítani, s leginkább önvesztésükre. Eközben pedig lassan felszínre került társadalmi és individuális szinten a minőség igénye. A történetiség, hagyománytisztélet s egy realisabb gazdasági megfontoltság és cselekvés.

Úgy érzem, eljutottunk egy alapvető szemléletváltózásig, amely biztosítéka lehet a komplex problémamegoldó gyakorlati munkánkknak. Azoknak a településeknek, amelyeknek az elmúlt évek „országformáló” átépítése megkímélte központjukat, most lehetőségük nyílik hagyományos városrészeik fizikai, erkölcsi értékét és jelentéstartalmát magasabb, mai szinten visszahelyezni eredeti jogaiiba. (Nevethetjük ezt rehabilitációnak vagy revitalizációnak is.) Vigyázni kell azonban, hogy épített környezetünk érezhető konfliktusainak kritikájából kiindulva az eddigi „csak fejlesztés” szemléletét – amelyben pl. a szanálás nem gyógyítást, hanem bontást, megszüntetést jelentett, vagyis nem eredeti fogalmát hordozta – ne az ellentéte, a „csak védelem” váltsa fel. Nem a konzerválás-bemutatás a cél, hanem a védelemfejlesztés olyan, egymással csakis együtt értelmezhető felfogása, amely a meglévő és értékes elemeket felhasználva, azokat a mai (és ez nagyon fontos) lehető legmagasabb szinten és igényességgel továbbfejlesztve, „szerves folytatást” tűz ki célul.

Mi, akik a Somogytervnél most Kaposvár belvárosának rehabilitációján és ennek első lépéseként a Fő utca (Május 1. u.) sétálóutcává alakításának tervein dolgozunk, e folytatásnak szeretnénk utat nyitni.

Tudjuk, hogy a történeti városnövekedés és környezetformálódás saját és sokszor rejtett törvényei helyett most egy gondolati modellt kell alkotni, amelynek valóságosságát csak a jövő bizonyíthatja. Ahhoz viszont, hogy ebben a munkában ne tévesztessünk, éppen gondolatilag minden utat be kell járnunk a múlt, jelenünk és a várható jövő valamennyi területén, s ugyanakkor nem nélkülözhetjük a legszélesebb társadalmi és szakmai véleményt sem.

Történeti áttekintés

A vár létéről az 1300-as évek végétől tudunk az okmányokból. A Kapos ingoványára épített vár körül nem alakulhatott ki a város. A mai település ezért a városból kivezető utak csatlakozásánál, a Széchenyi vagy Kossuth téren fejlődött ki az 1600-as évek végén. Az eddigi kutatások egyértelműen nem tisztázták, hogy a mai Széchenyi vagy Kossuth tér tekinthető-e a város első magjának. A város első építési területének azonosítási vitája mellett megállapítható, hogy a mai város kialakulása szempontjából a várból kiinduló és a Nagykanizsa–Szigetvár országos út nyomvonalai játszottak fontos szerepet, amelyek a mai városszerkezetben is élnek. A kisvárosi léptékre utal az 1700-as évek azon fejlődési szakasza, amelyben a városközpont lényegében a Kossuth térből állt. Itt épült fel a templom, vendégfogadó, iskola, később a község-, illetve városháza, itt volt a piac, sőt a templom körül a temető is.

A Május 1. utca kiépítésének folyamatát az Esterházy-birtokközpont fő épületének elhelyezése nyitotta meg, majd a legjelentősebb közintézménnyel, a megyei tanáccsal folytatódott. Így bontakozott ki a Kossuth térből a Fő utca, fontos városközponti funkciót kapva. A dinamikusabb városfejlődés az 1873. évi gyékényes–budapesti vasútvonal megnyitásával indult meg. A kereskedelem fellendülése, a finánctóke koncentrációja a századfordulóig virágzó kereskedelmi, pénzügyi, igazgatási centrumot hozott létre a kisvárosból. A mai Május 1. utca ekkor alakult ki és vált meghatározóvá. Az utcában sorra létesültek a bankok, üzletek, kávéházak, cukrászdák, vendégfogadók, melyek igazi korzóvá varázsolták. A technikai fejlődés mérsékeltebb időszakában a gyalogosok magukénak érezhették a korzót. A gépjárműforgalom növekedésével, a cél- és átmenő forgalom e helyre történt koncentrálódásával azonban a korzójelleg fokozatosan megszűnt, és a zajos, balesetveszélyes gépjárműforgalom vette át az utca életének irányítását. Ezen a helyzeten segített az észak-déli tehermentesítő útvonal kiépítése, ami az átmenő forgalom átirányításával a kialakult feszültséget enyhítette, s egyben felvette a belvárosi korzó visszaállításának gondolatát.

A feladatok általános meghatározása

A városközpontban létrehozható gyalogosövezet egyik legfontosabb eleme tehát a Május 1. utca Kossuth tér és Dorottya Szálló közötti szakasza. E terület a hagyományos városközpont legjellemzőbb része, a központképző funkciók – kereskedelem, vendéglátás, igazgatás – legkoncentráltabb térsége. Az utóbbi évek városfejlesztési lépései értették e rész sétálóutcává történő alakítását, mint a városközpont nagyobb kiterjedésű gyalogosövezeténél első ütemét.

Ez az igény egyrészt mint általános célkitűzés fogalmazódott meg eddig. A városrendezési tervek területfelhasználási, szerkezeti, morfológiai javaslatain túl azonban komplex intézkedési, végrehajtási lépések – koordináltan, a cél érdekében összehangolva – a mai napig nem történtek. Ezzel szemben megindultak az akcióterületen belül azok a konkrét tevékenységek, amelyek tovább nem nélkülözhetik a fő célkitűzés szellemében történő irányelvek tisztázását és az ezek alapján történő összehangolt, ütemezett, folyamatos irányítást.

Az akcióterületen túl, azaz a Május 1. utca kisebb (háztáros tömbök) és nagyobb térségében (városközpont) is szükséges feltárni azokat az intézkedéseket, amelyeket az

utca funkcióváltozása magával hoz, illetve amelyek visszahatnak a megvalósítás folyamatára – mind gazdasági-műszaki, mind igazgatási vonatkozásban. A végcél az, hogy a Május 1. utca e szakasza visszakapja korzójellegét, ismét a gyalogosoké legyen, és ehhez kell megteremteni az igazgatási, jogi, pénzügyi és műszaki feltételeket, magas szintű építészeti és városrendezési javaslatok keretében.

Városméretű összefüggések, úthálózati, forgalmi kapcsolatok

A Május 1. utca Kossuth tértől Dorottya Szállóig terjedő szakaszának gyalogosforgalmi célra történő kialakítása a városközpont egészén belül önállóan nem kezelhető feladat. A tervezés jelen szakaszában a Május 1. utca önálló akcióterületként való kezelését nehezíti, illetve teszi lehetetlenné az a tény, hogy az utca ilyen célú rehabilitációjával és annak összefüggéseivel az általános rendezési terv eddig nem foglalkozott. A városközpontnak használható részletes rendezési terve tulajdonképpen nincs. A fentiek miatt a terv készítésének metodikai rendszere a konkrét akcióterületet térbelileg és funkcionálisan is a városméretű összefüggésekből fokozatosan közelíthető lehet. E fokozatosságnak kell megjelennie a rehabilitációs előkészítés, tervezés és kivitelezés, valamint üzemeltetés területén is. (...) A Május 1. utca sétálóutcai szakaszának a járműforgalomból való

A kaposvári sétálóutca a megyei tanács klasszicista műemléképületével; mögötte a Városi Múzeum épülete, 2007

küiiktatása, valamint az ott lévő intézmények és valamennyi funkció kiszolgálása, az autóbuszforgalom, autóval való megközelítés új feltételekkel adekvát megoldása nem ragadható ki a városközpont egészét érintő közlekedési és forgalmi szempontok átgondolása nélkül. (...)

Részletes rendezési terv-szintű, és tömbrekonstrukciós feladatok

Alaphelyzetként elfogadhatjuk azt a tényt, hogy a Május 1. utcával mint a belváros „egyutcás”, mindent az utcáról való feltárára szervezett, jellegzetesen lineáris elemével állunk szemben. A határoló tömbök zártak, nagy kiterjedésűek (ez országos viszonylatban is sajátság Kaposvár esetében). Amíg a fejlődés el nem vezetett az utcát terhelő valamennyi forgalom tarthatatlanságáig, addig ez természetes, és a város szerkezetéből, egészéből következő, logikus állapot volt.

A megváltozott helyzetből adódóan, lehetséges modellként – analóg a történeti fejlődéssel – azt kell állítanunk, hogy gyalogos használatú zóna az utca felülete kell hogy legyen (szemben pl. Eger gyalogbelváros esetével), és a kiszolgáló forgalomnak, az utcával párhuzamosan vezetve, az északi és déli oldalon kell új utat, tömbfeltárást biztosítanunk. (...)

A hátsó kiszolgáló utak határozzák meg – nyilván műszaki és gazdasági feltételeik függvényében – a sétálóutca egyes szakaszainak jellegét. Részletekbe menően kihatással bírnak az utca burkolatára, az ott elhelyezett utcabútorokra, teljes gyalogos felületet lehetővé téve vagy kolátozott célforgalom (üzletek utcáról való feltöltése, hulladékszállítás stb.) megtartását igényelve.

A lakásfelújítás, -korszerűsítés elvei

A rehabilitációs átépítés maga után vonja, hogy az utca melletti térfalként megjelenő lakóházakban és telkekben nagyobb méretű beavatkozást eszközöljenek. A beavatkozás során jelentős számú lakás szűnik meg. A lakóterületbe való beavatkozás alapvető szempontjai az alábbiak:

- a.) **Lakáscsökkenés** • Meg kell szüntetni, illetve felújítás alá nem kell vonni: valamennyi udvari lakást, továbbá mindazokat a lakásokat, amelyek a főépület elbontandó udvari emeletes szárnyába esnek. • Meg kell szüntetni funkcióváltozás miatt az épületek földszintjén és alagsorában lévő lakásokat. Az ezek megszüntetésekor felszabaduló területeket intézményterületnek kell felhasználni. • A rehabilitáció során csökkenteni kell a lakásszámot ott, ahol a teljes korszerűsítés ezt kívánja (pl. az utólagosan leválasztott, komfort nélküli,

funkcionálisan elfogadhatatlan lakások összevonása).

- b.) **Lakáskorszerűsítés** • A rehabilitáció során teljes korszerűsítést kell végrehajtani mind műszaki, anyagi, mind komfort-, illetve használati érték, funkció vonatkozásában is. A lakásnagyságnál törekedni kell a magasabb komfortfokozat létrehozására. Ily módon megszüntethető a régi, erkölcsileg-anyagilag avulni hagyott lakásokkal szembeni előítélet. Az eddigi általánosodó elöregedési jelenséggel szemben a visszaköltöző, többgyermekes fiatal családok a városközpontban egészségesebb társadalmi összetétel létrejöttét teszik lehetővé.
- c.) **Lakásnövekedés** • Az a.) pontban tárgyalt lakásmegszűnés következtében pénzügyileg kritikus helyzet állhat elő a teljes igényű rehabilitációs törekvésekben. Ezért szükségeszerű a tetőterek felhasználásával új lakások építése. A használati értéküket veszített tetőterek felhasználása a fentiekén túl is gazdaságos.
- d.) **A lakóterületek lehatárolása** • A Május 1. utcai lakóházak jellegzetessége a középén vagy egyoldalt elhelyezett átmenő szárazkapualj, amelyből nyílik az emeletre vezető lépcső. A kapuk és kapualjak, sőt a lépcsőházak igényesen díszítettek, egytől-egyig (ahol még megmaradt) védhető, helyreállítható részei legyenek az épületnek. A lakó- és közterületek elhatárolásának és kapcsolatának általános szempontjaként az alábbiakat javasoljuk: • A kapualjak – a lépcsőházak vonaláig – a gyalogosutca közhasználatú részei lehetnek. • A lépcsőházaktól – az ide hátrahozott kapuval lezárva – a lakóépülethez tartozó használatú legyen a kapualj. • Lakásokat csak az emeleten, illetve a tetőtérben szabad kialakítani. • Lakásokhoz tartozó udvart kell kialakítani.

tani a kapualjak saját használatú részein át megköze-
líthetően. Ezek az udvarok igényes kertészeti kialakítá-
súak legyenek és tömör táglabástyával vagy beton-
fallal, zöld növényzettel legyenek elválasztva a környe-
ző – általában gazdasági jellegű – közterülettől. • A
lakások gazdasági forgalma (hulladék eltávolítása,
szállítás, gépkocsis megközelítés) a fentiekben leírt
udvarokról legyen biztosítva, zárható kapukkal, köz-
használatú gazdasági zóna felé nyithatóan.

A területelőkészítési, igazgatási, beruházói kérdések
szempontjából a fenti rehabilitáció sokrétű feladat. Elke-
rülhetetlen, hogy a rehabilitáció végrehajtását megelőzően
a lakásokra vonatkozó ütemezett felújítási program készül-
jön, amely előre tisztázhatja valamennyi feltétel megvaló-
síthatóságát.

A sétálóutcában lévő intézmények helyzetével és fejlesztésével kapcsolatos alapelvek

A városközpontban az egyik legnagyobb gondot jelenti a
közületek, kereskedelmi-szolgáltatási hálózatok megfelelő
minőségű átorganizálása. Ezek során a következő feladatok
merülnek fel:

- a.) meglévő, nem az intenzív gyalogosutcába való közüle-
tek végleges elhelyezése más területre;
- b.) kiköltöztetett közületek helyett új bérlők, illetve be-
ruházók kijelölése;
- c.) a megmaradó közületek saját tevékenységének ma-
gasabb igényű átszervezése, ezzel adekvát környezet
létrehozása (belsőépítészet, portál, reklám).

A közületek (üzlet, szolgáltatás, iroda, raktár, intézmény)
ki- vagy áthelyezésével kapcsolatos intézkedéseket a rehabi-

litációs program megvalósításának kezdetén, a tervezés
stádiumában pontosítani kell, és a végrehajtást a tanácsi
szerveknek (ÉKV, TEF, igazgatási és tervosztályok) szigo-
rúan meg kell követelni. Ezt egyrészt a rendelet adta lehe-
tőségek pontos ismeretével és következetes, időben való
érvényesítésével, másrészt az átmeneti közületi elhelyezés
biztosításával kell végrehajtani.

Közületek építészeti kialakításával és környezetével
kapcsolatos egyéb szempontok: Intézményeket csak a la-
kóépületek földszintjén vagy alagsorában (pl. hasznosítá-
ható pince esetén) javasolunk elhelyezni. Kivételt képez
az épület teljes egészében való közületi rendeltetése (pl.
Dorottya-ház, a megyei tanács régi épülete). • A közületek
személyforgalmú megközelítése a Május 1. utca felől tör-
ténjen. • Gazdasági bejáratok, árufeltöltés: az I. ütemben
célforgalmi korlátozással a Május 1. u. felől, a II. ütemben
időbeli korlátozással a Május 1. u. felől. Végleges kiépítés
esetén hátsó szervízutakról, a lakóházakhoz tartozó udva-
rok között. • Az építési hatósági engedélyezés során köz-
forgalmú helyiségeknél külön meg kell követelni az igényes
és az utcához, valamint épülethez harmonikusan illeszke-
dő portál és homlokzati kialakításon kívül az üzletek
belső tereinek színvonalas kialakítását is.

A legnehezebb, de egyben kulcskérdés, a kereskedelem,
a vendéglátás és szolgáltatás kérdése. Hiába lesz sétálóutca,
ha nincs miért sétálni. Jellegzetességét, hírét az itt kapott
élmények alapozzák meg. A tulajdonképpeni cél az, hogy
mindenből, ami itt van, az csakis itt, a sétálóutcában legyen
megtalálható, csakis itt és itt a legjobb minőségben. Ezek
a funkciók nyilván nem lehetnek állandóak, éppen ez
utóbbi lenne ellentmondás (mint ahogy a néhány, már jó
ideje az utcába nem illő üzlet makacs egy helyben mara-
dása). (...)

Az utca felülete

(közlekedési, közhasználatú területek zónája)

(...) A teljes felület gyalogosforgalom céljára szolgálhat.
Az utca térarányai (szélesség: 18–22 m, épületmagasság
általában F+1, kb. 8 m) szükségessé teszik, hogy az útfelü-
letet ne hagyjuk teljesen üresen, vagyis a teret megosztó és
ugyanakkor a két oldalt funkcionálisan is összekapcsoló
sávot tartunk helyesnek. Úgy gondoljuk, hogy ellenkező
esetben az utca két oldalának portálok melletti sávja szétesik
kétfelé és mintegy járdaként működik. Javaslatunk szerint
az utcát három sávra kell bontani: a két szélső, homlokza-
tok melletti sáv a mozgó gyalogossáv, üzletek forgalma,

Új közműfedlapok a sétálóutcában

kirakatok, lakásbejáratok, kapualjak stb.; • a középső az ún. *pihenőzóna*, ahol két fasor között, illetve mellett – lehetőleg alacsony növéssű fákkal – ücsörgésre, sétálgatásra, nézelődésre alkalmas, árnyékolt felületek vannak. Ide lehet kihelyezni az üzletek, vendéglők szabadtéri kiszolgáló helyeit, sőt itt kellene állandó vagy időszakos magánárusító standoknak helyet adni, vásárt, piacot rendezni. Itt kell helyet biztosítani a padoknak, ivókutaknak, szobroknak, szökőkutaknak, vízmedencéknek az utca egy-egy fontosabb pontján.

A végleges kialakítás, egyes helyek „helyértéke”, az oda elhelyezendő elemek csak a lakóházak földszintjén megvalósuló funkciók ismeretében határozhatók meg. Az utca gyalogos felületeihez kell csatolni a kapualjak egy részét, itt falra szerelhető kirakatokat helyezve el. (...)

Az utca burkolatát a funkcionális tagozódásnak megfelelően javasoljuk három részre bontani: kétoldalt és a kapuk alatt az intenzívebb közlekedésnek megfelelően simább, öntött felületű vagy nagyméretű fagyálló kő-, műkö- (kerámia-) lapokból készült burkolat; • a középső részen, a fasorok között és két oldalán rusztikusabb, kisebb elemekből álló kő- vagy klinkerburkolat. (...)

Kaposvár jellegzetes elemei voltak a kovácsolt- vagy öntöttvas korlátok, virágkosarak és lámpatartó oszlopok. Ennek megfelelően – a hagyományra támaszkodva – kell megtervezni a fák körüli védőkorlátokat, illetve a lámpatartó oszlopokat, padokat és virágkosarakat. Célszerű olyan egyedi lámpaoszlopok készítése – nem típusoszlopok alkalmazása –, amelyek virágtartó kosarakkal vannak kombinálva. A középső sávban vízvételi helyek, kutak, padok, kerékpártartók, hulladékátalók stb. helyezendők el. Anyagukat és formájukat a burkolatokkal és környezetükkel összhangban, komplexen kell kialakítani.

A közforgalmú felületekre jellemző és fő elem a kettős fasor. Az utca szélessége, téraránya, valamint az északi oldal nyáron rendkívüli nagy kontrasztja feltétlenül igényeli a zöldet. (...) A végleges kialakításig sem szabad üresnek, várákozónak, program nélkülinek tekinteni az utcát. Meg kell próbálkozni az utca felületének használatával. Utcai árusítást, fogyasztóhelyek kialakítását, vásárokat, rendezvényeket kell tartani. Fát és zöldfelületet kell modellként, kísérletként elhelyezni és meg kell találni a lakosság, a használók véleményének, javaslatainak olyan megismerését, amelyet valóban a köz érdekében lehet kamatoztatni.

Felszín alatti létesítmények

Eljutottunk ahhoz a területhez, amelyet az összes információ birtokában lehet megbízhatóan meghatározni (kapa-

citás, hely, csatlakozási pontok stb.), de ugyanakkor éppen fizikai avultságuk miatt legelőször kell megvalósítani. Ide tartoznak az elektromos kommunális kábelek, a közvilágítási hálózat és felépítménye, a távbeszélő-alépítmény, tévéantenna-hálózat, gázellátás, fűtés, hőellátás, vízellátás, szennyvíz- és csapadékvíz-elvezetés. (...)

A városvédelem és környezetalkítás alapelvei és módszerei

Tárgyilagosabb és önzetlenebb, alázatosabb, az előzményeket formájában és törvényeiben, történetiségében jobban megismerő szemlélettel kell közelítenünk munkánk tárgyához. Értem ezen a meglévő, a már elpusztult és csak emlékekben vagy levéltárban, dokumentációkban létező vagy általunk létrehozott valamennyi új elemét, épületét, részeit munkánknak. Nagyon fontosak a kutatások mint a fejlesztést megalapozó munkák. Ez a kutatás terjedjen ki várostörténeti, helytörténeti, építészeti, műemléki vonatkozásokra.

Kaposvár nem rendelkezik kiemelkedő jelentőségű műemlékekkel. A védelem elsősorban városképi, környezeti jelentőségű. Szükségesnek tartjuk a kutatási anyagra támaszkodó várszépvédelmi javaslat kidolgozását, amely megfelelő biztonsággal és tartalommal szolgálhat az építési hatóság részére a felújítások, korszerűsítések engedélyezése és ellenőrzése során.

Az épületek felújításánál a következő szempontokra kiemelten tekintettel kell lenni: • A felújítást csak a véglegesen megmaradó épületszárnyakban szabad elvégezni. • Teljes felújítás, korszerűsítés szükséges a megmaradó épületeknél (funkcionális, építészeti és gépészeti vonatkozásban is). • A homlokzati színezéseket az ütemezett felújítás sorrendjében az épület megmaradó egészén kell elvégezni, nemcsak az utcai homlokzatokon. • Az épületek homlokzatai, kapualjai, lépcsőházai, korlátjai és egyéb épületedíszei, melyeknek védelmét a vizsgálati anyag javasolja, eredeti állapotukban állítandók helyre. • Ahol az eredeti kapu megvan, vagy megfelelő utalások vannak rá, ott eredeti állapotban állítandó helyre. Ahol nincs, ott magas színvonalon, építészeti, képzőművészeti igényességgel kell újat építeni. • A tetőfedés mindenütt piros hódfarkú cseréplegyen. • A portálok megfelelő fokozatossággal, a műszaki elavulás függvényében, illetve teljes átépítés, funkcióváltozás esetén a felújítás során, átépítendők. Az új portálokat az épület tagozatainak szabadon hagyásával falpillérek közé helyezve javasoljuk kialakítani, lehetőleg fából készíteni. • Ahol a funkció kívánja – az északi oldalon – vissza kell állítani a jellegzetes mobil ponyvatetőket. • A tetőtérbeépítéseket, azok homlokzati kialakítását az épület alapvető

karakterének megtartásával-fejlesztésével kell meghatározni. • Mindez nemcsak a homlokzatokon, hanem a belsőben is következetesen értendő (tehát pl. a lépcsőházban, folytatásánál; korlát, falfestmény védelme stb.).

Az egyes épületek felújítási terveinek elbírálásánál külön zsűrit kell az ÉKV-osztály részéről alkalmanként összehívni, éppen a részleteiben is jelentős feladat miatt. (Már működik is a városi főépítész jóvoltából.) Nem szabad megengedni, hogy az éppen létező építőipari felszereltség és kapacitás határozza meg a rehabilitáció színvonalát. Hogy ez ne csak tiltó és adminisztratív szabályozás legyen, előre fel kell mérni és ütemezni a felújítás műszaki-kivitelezői kapacitásigényét, organizációs tervet kell készíteni, majd ennek alapján időben ütemezni és biztosítani a kivitelezői háttérrel. A felújítás ütemezését úgy kell elvégezni, hogy az a tömbrekonstrukcióval összefüggésben valósuljon meg, és feltétlenül olyan térbeli sorrendben, hogy az utca egy-egy szakasza folyamatosan üzemeltethetővé váljon.

L. Szabó Tünde kezdeményezésére a nyolcvanas években a Zárda utca torkolatában helyezték el a kaposvár-toponári kastélykertből való, eredetileg 1770-ben, Festetics Kristóf által állíttatott, rokokó stílusú Szűz Mária fogadalmi oszlopot

Információs rendszer, reklámok

A sétáló-gyalogosutca egyik fontos eleme az információk, reklámok rendszere. Bármilyen műszaki-építészeti környezet biztosításának csak akkor van értelme, ha párosul egy intenzív kereskedelmi-vendéglátási-szolgáltatási környezettel, amely mintegy fő funkciója a gyalogosközpontnak. E funkció fizikailag megjelenik a belső terek minőségében, az épületeken át a külső térrel való kapcsolatában (portál, bejárat, kültéri előadóterek), a reklámokban, információkban. Ez utóbbi lehet végleges és ideiglenes, egy-egy eseményhez kapcsolva aktualitását.

Rögzített és végleges információk, reklámok kialakításánál javasoljuk, hogy az épületet betakaró, zárt felületű táblák megszüntetésével az épületestre, elsősorban portálokra, bejáratokra függesztett önálló felirat vagy embléma kerüljön elhelyezésre. • A konzolosan kiálló homlokzatsíkra merőleges sík vagy térbeli cégérek kerüljenek kialakításra képzőművész-iparművész színvonalon tervezve. • Ahol lehet, ott épületre festett felirat készüljön. • Az ideiglenes – hosszabb vagy rövidebb ideig tartó – reklámoknál Európában már kialakult példákat alapul véve javasoljuk a színes műanyag, textilanyagú zászlók, transzparensok elhelyezését. Ezekre vonatkozóan (jellegre, méretre és helyre) javaslatot kell készíteni a struktúrájában egységes rendszer érdekében. • A hang- és fényreklámokról, éjszakai, nappali információkról is külön gondolkodni kell. • Az utcai közlekedés információrendszerét is ki kell alakítani.

Részletek Szabó Tünde (2003-ban elnyert) mesterfokozati kérelméhez benyújtott, korábbi tervismertetéseiből

SZENNA, FALUMÚZEUM

Somogy megye több, sajátos tájegységre tagolódik, melyek közül a Kaposvártól délre húzódó, erdőben gazdag terület a Zselic. A Zselicégtől nyugatra fekvő terület Belső-Somogy, a Balaton déli partján Külső-Somogy terül el. A megye legdélibb része a Dráva mente. E tájegységek településeit és népi építészeti emlékeit vizsgálva szembetűnő, sajátos jegyekkel találkozunk. A települések korábban erdőirtások helyén vagy patakmedrek mentén szétszórva helyezkedtek el. A korábban szabálytalan halmazfalukat csak a későbbi falurendezés alakította utcássá. Gyakori az egyutcás település az észak-dél irányú völgyekben. A halmaztelepüléseknél csak a kisebb melléképületek, ólak

álltak a lakóház közelében, a pajták távolabb helyezkedtek el, szérűskertekben csoportosultak. A telkes, rendezett beépítésnél a lakóházak általában fésűs elrendezésben épültek, a melléképületek már a lakóház után vagy azzal szembe kerültek. Régebben híres volt az erdei makkoltató sertéstartás, amelyet később a belterjes gazdálkodás váltott fel. Jellemző volt a szőlőművelés. Minden somogyi településhez tartozott szőlőhegy. A jellegzetes szőlőfajták mellett leggyakoribb gyümölcs a dió, szilva, alma, gesztenye volt. A szőlőhegyek jellegzetes épületei a pincék, préházak, amelyek a szőlőgazdálkodás mellett embernek, állatnak is szállást adtak.

Míg a szomszédos Zala megyében, a fában gazdag területeken az úgynevezett boronafalas építési mód volt a leggyakoribb, Somogyban a XIX. században a már kevesebb fát igénylő, favázás, talpas ház a jellegzetes építési forma. Legszebb példái a Zselicségben és Belső-Somogyban maradtak meg. A leggyakrabban tölgyfából készült talpgerenda-koszorút közvetlenül a döngölt földre helyezték, ez volt az alapozás. (Volt rá példa, hogy a házat ezeken a talpakon más helyre vontatták.) A sarkokra faoszlopok (szöglábak) kerültek, amelyeket felül koszorúgerendák kötöttek össze. A faoszlopokat faszegekkel rögzített támasztófák (könyökök) kötötték össze talpakkal. Ezután kerültek fel a födémgerendák, amelyek közül a mestergerenda sokszor díszesebb volt a többinél, esetleg ezen jelölték az építés idejét. Legvégül a tetőszerkezetet rakták fel, ez már készülhetett fenyőfából is.

A mai napig fennmaradt műemlék lakóházak három helyiségből állnak. A szoba-konyha-kamra vagy szoba-konyha-szoba elrendezésű házakat egy oldalon vagy elől és oldalt díszesen faragott oszlopokkal kísért pitar, tornác kíséri. A tetőhéjalás rozsszalmából készített zsúpfedés. A tetőformák között leggyakoribb a kontyolt vagy csonkakontyolt megoldás.

A korábbi típusok az úgynevezett füstökonyhás lakóházak. Ezeknél minden helyiség a tornácra nyílik. A középső a konyha, benne a hagyományos, sárral tapasztott kemencével, katlanhellyel, sárpadkával. Az első vagy

mindkét szoba szemeskályháit innen fűtötték. Így a szobák füstmentesek voltak, a füst a konyhából vagy a padlástérbe távozott, vagy a konyhaajtó feletti füstnyíláson át a szabadba. A füstökonyhákat később a szabad kéményes konyhák váltották fel, amikor a füst a húsfélék füstölésére alkalmas, nagyméretű, bolthajtásos, téglából készült kéménykürtön át távozott.

A házak oromfala díszes, erre különösen a csonkakontyolt épületeknél van lehetőség. Sok helyen találkozunk szépen faragott mestergerenda végekkel, többretegű, szinte csipkeszerűen kialakított díszlécekkel, amelyek nemegyszer festettek is voltak. A házak fala korábban sárral tapasztott sövényfonás volt, később a talp- és koszorúgerenda közé helyezett, függőleges karókat tapasztották be kívül-belül sárgombócokkal – ez a fecskerakásos fal.

A Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény Somogyban, az országban egyedülállóan, helyi kezdeményezésre, élő faluban létrejött falumúzeum. Célja a somogyi faépítkezés legszebb, napjainkig fennmaradt emlékeinek megmentése, az objektumok szabadtéri néprajzi gyűjteménybe történő áttelepítésével. Az áttelepítés a hitelesség igényével, az eredeti faelemek lehető legnagyobb mértékű megtartásával, a hagyományos anyagok és a hagyományos technika alkalmazásával történik. Épültrekonstrukciót, épületmácsolatot nem alkalmaztunk. A gyűjtemény Szennában történő létrehozását a falu népi építészeti hagyományai, a néhány itt, eredeti helyén található talpas ház, a település táji adottságai, valamint a kiemelkedően szép, festett, kazettás mennyezetű templom indokolták. Szenna a Zselic jellegzetes települése, korábban halmaztelepülés volt, az 1860. évi falurendezés határozta meg mai szerkezetét. Régi utcanevei még utalnak a korabeli faluszerkezetre. A főutcán folyó patak fölül emelt téglaboltozatú hidak a falu jellegzetes díszítőelemei. A talpas házak építéséhez szükséges faanyagot korábban a környező, hatalmas tölgyerdőkből szereztek be. A ma itt található legrégebb lakóház az 1848-ban épült, Zóka Peti Lidi néni-féle népi műemlék.

A falu jellegzetes épülete a református templom, Somogy megye egyik legszebb műemléke. 1785-ben, II. József

császár türelmi rendelete után épült, népi barokk stílusban, festett, kazettás mennyezettel. Belső berendezését „Nagypalbalao (Nagypálba való) Nagyváti János asztalos mester készítette”, nevét és az építés idejét az északi karzat írott kazettáján örökítette meg. A festett karzatok, padok mellvédei, mennyezeti kazetták őrzik a reneszánsz óta fennmaradt és virágzó szépműves mesterség legszebb motívumait. Különösen jellegzetes a sellőfigurás kazetta. A Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény megvalósítása a templom helyreállításával indult meg az 1970-es évek elején.

A néprajzi gyűjtemény a templom körüli beépítetlen, szabad területen került kialakításra. Az egy utcából álló épületsor az egykori fálvak hangulatát idézi. A lakóépületek fő homlokzatukkal a református templomra néznek, melynek helyreállítása 1974-ben fejeződött be. A templom elé épült, műemlék jellegű volt lelkészlakásból alakítottuk ki a múzeumi fogadórészt, pénztárat, kiadványárúsító helyet és a gondnok lakását. A néprajzi gyűjtemény gazdája, üzemeltetője a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Az első lakóépület áttelepítésére 1975–76-ban került sor. Az 1978. évi megnyitó alkalmával a templom, a műemlék jellegű lelkészlak és az első, berendezett porta vált a közönség számára megtekinthetővé. Az építés folyamatos, így a már kész épületek mellett az építés alatt álló objektumok is érdekes látnivalói a múzeumnak. A tanulmánytervben három porta elhelyezését terveztük. (Rinyakovácsi, kisbajomi és csökölyi) Építés közben bővült ki a program a nagykorpádi és somogyszobi portával.

Az áttelepítésnél alkalmazott főbb szempontok: lehetőleg a hagyományörzőbb zselici és belső-somogyi épületek, talpas házak kerülnek áttelepítésre, amelyeknél a faelemek szakszerű szétszedése és összeépítése hitelesen megoldható. A porták egyes épületei lehetőleg azonos faluból kerüljenek ki, de maradéktalanul ezt csak a csökölyinél valósíthattuk meg. Az áttelepítendő porták mind az épülettípus, mind az építetők vagyoni helyzete szempontjából eltérő stílust képviseljenek.

A falu végén útelágazásban áll a faszindellyel fedett kopárpusztai fa harangláb. A gyalogút itt elkenyárodik a szó-

lőhegy felé, az út mellett áll a Balaton környékéről áttelepített fakereszt bádóg-Krisztussal. A domboldalon már felépültek a zselickisfaludi, segesdi zsilipelt boronafalas pincék és a szalacskahegyi uradalmi présház. Berendezéseik: faragott prések, hordók, kádak és egyéb borászati eszközök, jól érzékeltetik a somogyi szőlőművelés, borkészítés évszázados hagyományait. A tervek szerint ide további présházakat telepítünk át. Itt kerül felállításra a szőlőskislaki harangláb. Hamarosan látni lehet a templom melletti domboldalon s-zépen faragott református fejfákat is.

A második ütemben beépülő területre a múzeum ipari emlékek, műhelyek, malom áttelepítését tervezi.

SZÁNTÓDPUSZTA, MAJORMÚZEUM

Somogy megye műemlékei között rangos helyet foglal el Szántódpusztá. Mára valamennyi épület helyreállításra került és vagy megtartotta eredeti funkcióját, vagy jellegéhez, adottságaihoz igazodó újat kapott.

Szántódot I. András említi 1055-ben kelt okiratában, mint a Tihanyi Apátság tartozékát. 1211-ben közel kétszáz lakosa volt. A török idők alatt a helység elnéptelenedett, a XVI. század végétől csak pusztaként említik. A törökök kiűzése után megindult az újjáépítés, a majorsági gondolkodás fellendülésével Szántód első virágkorát élte. Ágostházi László és Boross Marietta dolgozta fel a pusztá teljes építéstörténetét (Szántódi Füzetek X.) E forrásmunkából tudjuk, hogy a XVIII. századi major épületei sárból és tőmésből készültek. A házakat náddal fedték, csak az 1735-ben épült Szent Kristóf kápolna volt zsindegyfedésű. Az 1799-ben készült térkép alapján tudjuk, hogy már állt a dombon a kápolna és jelenlegi helyén a kúria. A pusztá főbejáratától egyenes út vezetett a balatoni kikötő felé. Istállók, kukoricagóré, kocsmá, cselédlakások és egyéb gazdasági épületek szerepelnek a térképen, készítők, Csissik Miklós kamarai mérnök az épületek használatáról is részletes leírást adott. A pusztá második virágkorát a XIX. században éli meg. Új, korszerű téglapépületek épültek, kialakult a ma ismert

együttes végleges formája. Szántódpuszta Pálóczi Horváth Ádámról is híres, aki a XVIII. század utolsó évtizedeiben élt a kúriában. Számátalan tanulmányt és verset írt, ahogyan Ő nevezte: „remetelakában”. Olyan hírességek látogatták, mint Kazinczy Ferenc.

Szántódpuszta újkori története elválaszthatatlan a SIOTOUR nevével. Az 1970-es évekre elhanyagolt, rossz műszaki állapotú és üres épületekből több mint két évtizedes munkával olyan idegenforgalmi központot hoztak létre, melyhez hasonló talán nincs is több Közép-Európában. A kastély az együttes központja, helyt ad nem csak változó, színvonalas kiállításoknak, hanem tudományos konferenciáknak is. A hatalmas borospince ma is üzemel, látogatható. A Szent Kristóf kápolnában esküvőket, kereszteleket tartanak, a vendégsereg a volt cselédházakból kialakított kényelmes fogadóban tud elhelyezkedni. A puszta fontos látványosságai közé tartoznak a lovak. Valamennyi istálló megtekinthető, a magtárban kismesterségek bemutatója és vására, a cselédházakban a puszta életét, történetét bemutató kiállítás és balatoni akvárium fogadja az ide látogatókat. A Majormúzeum 32 épületét Ágostházi László Ybl-díjas építész tervezte.

A feladatom egy kovácműhely és lábaspajta rekonstrukciója volt. Ez a részben romos épület, részben szomszédos puszták analógiái alapján sikerült. Ebben a lábaspajtában rendeztük meg 1996-ban azt az Alpok-Adria Falu vándorkiállítást, amely azóta Európát bejárta. A több mint száz tabló az Alpok-Adria Munkaközösség tagjai – köztük Somogy megye – népi építészetét mutatja be.

BUZSÁK, TÁJHÁZ

Buzsák helyén a középkorban Akts és Magyar falvak voltak. Nevükre a mai dűlőnevek is utalnak. A terület a somogyi vár tartozékaként a XIII. században a Bő nemzetség birtoka volt. Akts névvel okleveles iratokban először

az 1400-as években találkozunk. 1500-ban mindkét település Corvin János és Enyingi Török Imre tulajdona. Az 1536. évi adólajstrom szerint a két falu egyesült. Ebben az időben Délvidékről rá telepések költöztek ide. A ma is használatos Buzsák névvel először egy 1675. évi periratban találkozunk. Más források szerint a telepések a falut Borokcsának nevezték. 1678-ban a Jankovics és Lengyel földbirtokos családok között osztották fel a települést, ezen alapul a XX. századig fennmaradt Jankovics-Buzsák és Lengyel-Buzsák elnevezés. A telepések elmagyarosodtak, 1831-től magyar nyelvű az iskola és fokozatosan kiszorult a szláv nyelv. A mai családnevek nagy része utal a régi telepésekre (Jancsekity, Pasztusics, Mikics, Dumity).

A századfordulón szinte az egész falu szoba-konyhakamra beosztású, ollóágas tetőszerkezetű, elől csonkakontyos (üstökös), hátul teljesen kontyolt, nádfedésű házakból állt. Az udvar felőli hosszanti homlokzatot a pitar kísérte végig. Gyakori volt az oszlop nélküli, vagy a csak oszlopos kialakítású ház. Ritkábban használták a vastag téglavagy sároszlopokat, falazott mellvéddel. Az eredetileg kemény nélküli, füstökonyhás házakat a századfordulón szabadkéményesre építették át, dongaboltozatát téglából készítették. Sajnos napjainkig alig maradt a régi házakból. Ezért különösen jelentős, hogy a falu központjában a SIOTOUR 1977-ben megvásárolt egy nagyméretű régi portát. A nagygazda telken a XIX. század második felében épült vertfalú lakóház, egy istállópajta és egy különálló, alapincézett magtár áll. Az együttest gémeskút és oszlopos galambdúcok egészítik ki.

A lakóházat többször átalakították. Helyreállítása régi családi fényképek, a helyszíni falkutatás és a falubeli analóg példák alapján történt. A konyha közepén álló szögletes kemence, a kétoldali sárpadka, a katlanhely a volt tulajdonos adatközlése alapján készült. A padozat felbontása után a régi kemence alapjai is előkerültek, így hitelesen helyreállítható volt a tüzelőberendezés. Az első szoba és a konyha hagyományos berendezése a régi, buzsáki szobakonyha rendjét mutatja. Az istállópajtából konyha és

nyitott fogyasztóhely készült keményfa asztalokkal és falócákkal. A tájház előtti kiskertben viola, őszirózsa, nancvirág, kukacvirág nyílik, az ablakban és a pitarmellvéden muskátlik piroslanak. A kerítésen kívül Szent Vendel, a pásztorok védőszentje szobra áll, amelyet Buzsák község 1863-ban emeltetett.

A népi építészet mellett a falu nevezetessége a helyi népviselet és a hímzés. A legkorábbi viseletleírás a Nagyberék horvát lakóival kapcsolatban 1730-ból való, amikor Bél Mátyás azt állapítja meg, hogy az ide települt szlávok a magyarokéhoz hasonló ruhában járnak, s a nők viseletét alig lehet a férfiakétól megkülönböztetni. Malonyay Dezső *A magyar nép művészete* című könyvének negyedik kötetében olvashatjuk: *Somogyinak a Balatonhoz eső részén, az óriás Nagyberék szélén fekszik Töszentpál, Varjaskér, Buzsák és Táska község, ahol a népies hímzőművészetnek talán legtöbb termékét találjuk. ... Különösen a nők ingei, a vánkoshéjak és a halotti lepedők pompáznak a jellegzetes tömött, sötétzsfolt, színes díszítésektől, amelyekben főként a kék és piros szerepel egyenlő arányban.* A régi szabású, például nyakbaráncolt ujjú vászoningek a tájház kiállításán láthatók. Ismert az ingujj alján és az ingujj hosszában elhelyezett díszítés is. Az ingujj végét sokszor széles csipkével díszítették, a csipkéket is az asszonyok verték.

Ugyancsak nagy múltra tekintenek vissza a szőttesek. A szövés-fonás mesterségét már 8-10 évesen megtanulták a lányok, hiszen 15-16 évesen már férjhez mentek. A házi-szőttes vászomból készültek a férfiak ingei, gatyái, a női blúzok és az alsószoknyák. A lepedőket színes szőttessel és rátéttel díszítették. Az abroszok, a kenyérruhák és a törülközők a mai napig féltve őrzött darabjai a háztartásnak. A szőttesek leggyakrabban használt motívumai a rózsa, a szegfű, az árvácska, de az állatfigurákat is szerették. Sajátos helyi hagyomány és szokás fűződik a buzsaíki szőttes díszítésű lepedőkhöz. A díszlepedőket a lányok a férjhezmenetelükkor kapták. Minden anya kioktatta a lányát arra, hogy melyik lepedőt mire lehet használni. A gyermekágyas lepedőt az asszony ágya elé, a gerendába vert szegre akasz-

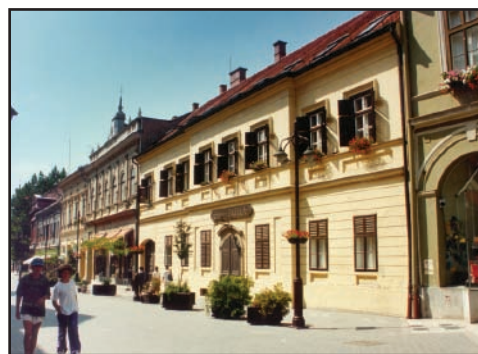
tották szemmelverés ellen, más volt a halottas lepedő, és másikat használtak bérnálásakor vagy nagyobb egyházi ünnepeken. Idős asszonyok mesélik, hogy ha a püspök látogatott a faluba, végig letakarták a kerítést díszes, piros díszítésű lepedőkkel.

A fafaragásnak, pásztorművészetnek is jelentős hagyományai vannak Buzsákon. 1930-ban fafaragó iskola indult a faluban. Kapoli Antal, a híres pásztor faragó is tanított itt két hónapig. A tájház kiállításán néhány szép, régi faragás is látható. A néptáncmozgalom szervezett fellendülése az 1930–32-es évekre jellemző, ekkor alakult meg a buzsaíki Gyöngyösbokréta egyesület. A régi buzsaíki táncok között legismertebb a pörgös, a kopogós, a libegős.

Gyakran hallani: a mi falunkban semmi rendkívüli, a múltat őrző emlék nincs. Ez azok hangja, akik vagy nem ismerik fel az értéket, vagy nem akarják vállalni a megőrzésükkel járó felelősséget, pedig a településeket összekötő szálak szétfoszlanak, ha már nincs múlt. Múlt nélkül, közös történelem nélkül a település csak emberek és épületek formátlan halmaza. Az ember (és minden élőlény) tevékenységével múltat termel. S ha ezt nem tiszteli, önmagát tagadja meg, és sohasem láthatja megvalósulni céljait.

KAPOSVÁR, VÁROSKÖZPONT REKONSTRUKCIÓ

Kaposvár újkori története 1712-ben kezdődött, amikor az akkori földbirtokos, Esterházy Pál herceg letelepedési engedélyt adott és különböző kiváltságokat biztosított az itt letelepedők számára. A ma is meglévő műemlékek közül ekkor két meghatározó épülete volt a városnak. A legrégebbi a zselicszentjakabi apátság, amely a várost délről körülvevő hét domb egyikén épült. 1061-ben alapították Szent Jakab tiszteletére. A XI. századi kegyúri templom mellé épült a bencés kolostor és a különálló nyolcszögű kápolna. A másik jelentős objektum, az akkor már szintén

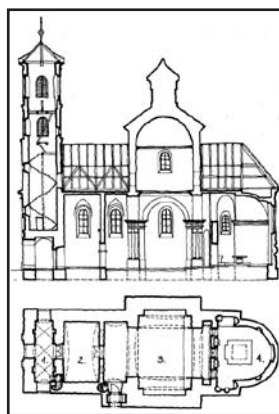
romjaiban álló kaposvári vár. A jelentős középkori birtokközpont a Kapos folyó mocsaras részén épült fel, az első, árokkal körülvett udvarház fokozatosan épült át négyzetes alaprajzú lakótoronnyá, majd fallal körülvett védelmi erődde. A XIV–XV. században a dél-dunántúli védelmi rendszer fontos láncszeme volt. 1555-ben a török elfoglalta, jelentősen átépítette. A középkori város a vár mellett épült, e tényrt számos régészeti lelet igazolja. 1702-ben a várat felrobbantották. Ezt követően az új város jóval keletebbre, a mocsaras területtől távolabb alakult ki. Ezidőtől birtokos itt az Esterházy család.

A XVIII. századból jelentős, barokk eredetű épületek is fennmaradtak. A Dorottya-ház eredetileg földszintes kialakítással az Esterházyak uradalmi, intézői lakása volt, ugyanis maga a család nem itt élt. A barokk épület a város főutcájának, a főtérhez közeli, meghatározó épülete volt akkor is, a XIX. században megnagyobbítva, átépítve szinte a város jelképévé vált. Ehhez az épülethez kapcsolódik Csokonai *Dorottya* című eposza, melyet egy itt rendezett báli vígasság alkalmából írt. Ma az épület fogadóként üzemel. A XVIII. századból fennmaradt másik jelentős műemlék az Arany Oroszlán gyógyszertár, melyet 1774-ben építettek. Ekkor a megyében még csak két patika működött, a segesdi és a nagyatádi ferences kolostorban. Mindkét műemlék helyreállítva rangos színfoltja lett Kaposvár belvárosának.

GRÁBÓC, GÖRÖGKELETI SZERB TEMPLOM

Grábóc Tolna megyei kisközség, Bonyhádtól keletre. A török elől menekülő délszlávok több csoportban érték el hazánkat és haladtak észak felé a XV. században. A görögkeletli szerb szerzetesek 1580-ban érkeztek ide a dalmáciai szerb Dragovity kolostorból. Grábócon ekkor már éltek

korábban ide vándorolt szerb családok. A település a világtól elzártan, erdővel borított dombok között búj meg, a völgyben édes vízű forrással és patakkal. Az egyik domb tetején keresztény templom maradványaira találtak, valószínűleg az oklevelekben a XIII–XIV. században előforduló Garáb település elpusztult monostorára. A szerzetesek az itt élő szerb családok kérésére, valamint a kedvező hely miatt telepedtek le és építették fel első fatemplomukat. Kérésükre 1585-ben Szokolov Musztafa budai pasa engedélyezte fatemplom helyett kőből sárba rakott templom építését. A templomot a Szent Arkangyal tiszteletére szentelték fel. Krónikájukat 1593-ban kezdték írni, közel 200 éven keresztül minden fontosabb eseményt feljegyeztek. Ebből hiteles képet kapunk a templom és a kolostor történetéről, az itt élő szerzetesek életéről. A szerzetesek kemény munkával formálták át és tették termővé a tájat. 1594-ben 60 hold erdőt irtottak ki, hatalmas szőlőt és gyümölcsösöket telepítettek. Gerászim barát 1600-ban gyalog Oroszországba ment és két év múlva onnan visszatérve miseruhákat, könyveket és más kegytárgyakat hozott magával. Ő lett 1610-ben a rend főnöke, de az állandó háborúskodás és fosztogatás miatt néhány évre a kolostor elnéptelenedett. 1619-ben a szerzetesek újabb csoportja érkezett Dragovityből, akik pusztuló kolostoruk kegytárgyait is magukkal hozták. A krónika szerint 1663-ban több mint 60 szerzetes élt Grábócon. Szimeon szerzetese Jeruzsálembé zarándokolt és visszatérve magávalhozta Szent Borbála homlokcsontjának egy darabját. 1667-ben a törökök feldúlták a kolostort, a szerzeteseket megölték. 1690-ben Péterfi András püspök megerősítette a zárdát régi jogaiban és újabb falvakat adományozott számára. 1703-ban a kolostor újra elnéptelenedett, a szerzetesek nagyobb része visszatért a sisatováci kolostorba és értékes kegytárgyaikat magukkal vitték. 1711-ben Mérey Mihály szekszárdi apát visszahívta a szerzeteseket, akikkel több szerb család letelepedett itt. A lerombolt templom helyén felépítették kis, vert falú temp-

lomukat, amelyet 1736-ig használtak. Ekkor kezdték meg a mai téglatemplom építését: az újat a korábbi köré építették, majd elkészülte után a régi templomot lebontották. A belső munkák 1740-re készültek el, 1761-ben a torony építése is befejeződött. 1768-ban Vaszilie Osztojity szerb festő elkészítette a hatalmas ikonosztázt. A templom belső festése 1785-ben fejeződött be, mesterei az ukrán Andrej és a bécsi Franz Florian Hoffmann voltak.

Az együtttest a patakon ívelő kőhídon át közelíthetjük meg. Mellette kisméretű kútház áll, melynek emeleti szobája korábban a kapusé volt, majd vendégek szálltak meg benne. A közeli forrás vizét agyagcsöveken át vezették a kútház alsó szintjén levő kifolyóba: ennek szamarhátíves kőkeretezése gazdagon faragott. A nyugati oldalon álló 1787-ben épült barokk kolostor oldalfolyosós elrendezésű, eredetileg nyitott volt. 1895-ben építették át, akkor kapta eklektikus homlokzatát is. A kolostortól keletre áll az egytornyú, hatalmas kupolával fedett templom. A templomtól keletre az együtttest gazdasági épületek zárják le: ólak, istállók, műhelyek.

A templom kelet-nyugati tájolású, nagy tömegű barokk épület. Tájolása megfelel a szerb liturgia szabályainak: benne a hívők mindig keletre, Jeruzsálem felé néznek. A templom három részre tagolódik; első a női rész, amely a szenvedő, a középső a férfiaké, a küzdő, végül a szentély, mely diadalmas egyház szimbóluma. A női részt – középen keresztelőmedencével – boltíves, nyílásokkal áttört, tömör fal választja el a főhajótól, a férfi résztől. Ennek déli bejárata kisméretű, nyitott, ülőfülkés előtérből nyílik. A felette lévő könyvtárszoba csigalépcsőjét itt, a falvastagságon belül alakították ki, bejárata rejtett, a rányíló vasajtó mögött.

A középső teret impozáns kupola fedi. A gazdagon aranyozott ión félpillérek által tartott, díszesen tagozott háromrészes párkányra támaszkodnak a boltozatok közötti hevederek. Ezek hordozzák a kupolát és az ablakokkal áttört dobját. A kupolára falazott lanterna a belső térből nem látszik, csak a templom tömegét díszíti. A szerb templomokban orgona nincs: a kántorok a főhajóban, a kétoldalt elhelyezett kántorszékeken foglalnak helyet és énekükkel kísérik a szertartást. Ma évente egyszer miséznek a templomban, Péter-Pálkor, ekkor történik az új kenyér felszentelése. A templom berendezése a fal melletti papi padokból, a díszes Szent Mihály- és Mária oltárokból, a Szűz Anya trónjából és a püspöki trónusból áll. A férfi részt a szentélytől háromajtós, gazdagon faragott és festett képekkel díszített ikonosztáz választja el. A szentélybe nő nem léphet be, a középső, ún. királyi kaput csak felszentelt személyek használhatják. A szentély közepén áll a vörösmárvány úrasztala.

A templombelső XVIII. századi templómépítészetünk egyedülálló példája, orthodox egyházművészetünk kiemelkedő alkotása. A falakat freskók borítják, a falképek közötti mezők vörösmárvány utánzatúak, hasonlóak a gazdagon aranyozott, ion fejezetű félpillérek is. A templombelső legfőbb dísz az ikonosztáz: a mennyezet alatti kereszt két oldalán Szent János és a Szűzanya látható, hat-hat prófétával. Az ikonosztáz közepén a Szűzanya megkoronázása jelenik meg kétoldalt az apostolok azonos méretű képeivel. A királykapun az Angyali üdvözlés, felette Ábrahám és Izsák képe, az északi mellékajton I. Vértanú Szent István, felette Mihály arkangyal képmása, a déli mellékajton pedig Aranyszájú Szent János, felette Gábor arkangyal látható. A falképek szigorúan kötődnek a görögkeleti liturgiához. A jelenetek és a szentek képzőművészeti megformálásánál a szigorú bizánci tradíciók dominálnak ugyan, de markánsan érződik a kor európai stílusa, a barokk hatása.

Egyhajós, nyugati tornyos épület, melynek nyugodt tömegén a négy oldalán lesarkított kupola uralkodik. Tornya homorú oldalú, bár nem egyszerre épült a templommal, szervesen kapcsolódik ahhoz. A csúcán díszes kovácsoltvas kereszt. A templom ablakai és ajtajai kőkeretesek, az ablakokon kovácsoltvas, bújtatott rácsok. A homlokzatok jellegzetes elemei: a falmezőket keretező lizénák, a gazdagon tagolt választó- és főpárkányok. A nyugati homlokzaton Szent Mihály arkangyal festett képe látható. A kupolára épített lanternán napóra mutatja az időt.

Az 1922. és 1969. évi kisebb javítások után a teljes helyreállításra 1981-1987 között került sor. A kiviteli tervet az OMF megbízásából a Somogyterv készítette, az OMF Pécsi Kirendeltsége kivitelezte. A megbízás egyik legnehezebb tervezési feladatomból volt. A kutatáshoz és tervezéshez nagy segítséget nyújtott Horváth Aliz, Busi Györgyné és Sztepanov Radovan szerb esperes.

SOMOGYVÁR, BENCÉS APÁTSÁG MŰEMLÉKI HELYREÁLLÍTÁSA

Somogy megye legjelentősebb középkori műemlékegyüttese a pogány Koppány vezér egykori birtokán, a somogyvári Kapuvár-hegyen álló bencés kolostor és bazilika. Szent Egyed, Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére I. László királyunk 1091-ben alapította, akit 1095. júliusában itt is temettek el. A bazilika a Kapuvár-hegy déli részén áll, két nyugati toronnyal, északi oldalához épült a XII. században a bencés kolostor. Az együtttest a domb peremén valószínűleg erődíj vette körbe, valamikor idáig ért a Balaton, a

nagyszabású királyi építkezéshez hajón hozhatták ide az építőanyagot.

A bazilika méreteit tekintve az ország egyik legjelentősebb temploma volt, háromhajós, háromapszisos alaprajzzal, gazdagon díszített, bélétes déli és nyugati kapujával, eredetileg nyitott fedélszékű, később boltozatos oldalhajóival méltó reprezentánsa királyi alapítású templomainknak. A régészeti feltárás során számos középkori faragvány került elő, díszítésük, műves kiképzésük királyi építkezéshez méltó. A templomhoz északon csatlakozó kolostor díszudvarát kerengő vette körbe, a kolostor építése egybeesik a bazilika XII. századi első nagy átépítésével. A kerengő folyosót kettős, a sarkokon ötös pillérkötegek kísérték, a díszudvaron 7 méter mély ciszterna helyezkedett el. A kolostor főbejárata az együttes nyugati oldalán, a konyha, ebédlőterem és vendégszobák az északi, az apáti kápolna, a káptalanterem és a betegház a keleti oldalon helyezkedtek el.

Az együttes hanyatlása valószínűleg Zsigmond uralkodása alatt kezdődött, a török időkben folytatódott, végül az egyre romló épületegyüttest a lakosság széthordta. A somogyvári Széchenyi-kastély, a régi magtárépület, számos lakóház, sőt még a falu műemlékjellegű temploma is őriz másodlagosan beépített középkori kőfaragványokat. Az együttes régészeti feltárását 1972–79 között dr. Bakay Kornél vezette. Közel 200 000 lelet került elő. A helyreállítást az OMF és Somogy megye költségén az OMF Pécsi Kirendeltsége végezte 1980–91-ben. Az építész tervezők Koppány Tibor, Cséfalvay Gyula és dr. L. Szabó Tünde voltak. A művészettörténeti kutatást dr. Levárdy Ferenc készítette. A nevezetes együttest helyreállítás közben, 1983-ban történelmi emlékhellyé nyilvánították. A műemléki helyreállítás az alapítás 900. évfordulóján, 1991-ben készült el, Szent László napján püspöki mise keretében szentelték fel. A nevezetes eseményre Győrből ide szállították Szent László hermáját.

A műemlékek helyreállításánál különös tervezési problémát jelent a romok helyreállítása és bemutatása. Miközben

a régészeti feltárás egyre mélyebben halad rétegről rétegre, az építész aggódva figyeli a szétbontott padlószinteket, a különböző korokban egymásra épült falak szétbontását. A legfontosabb kérdés: hol van a határ a visszaépítésnél, mit és mennyit lehet és szükséges megmutatni?

Legfontosabb tehát a műemlékhelyreállítási koncepció. A műszaki megvalósulást már e koncepciónak, mint vezérelvnek kell alávetni. Magától érthetődő, hogy magas szakmai színvonalú, hiteles műemléki helyreállítást csak harmónikus, jó szakmai kapcsolatban együttműködő régész, művészettörténész és építész munkája eredményezhet. A somogyvári apátság bazilikájának és a kolostor első ütemének kiviteli tervét Koppány Tibor készítette 1976-ban, amikor a régészeti feltárás még folyt. Ennek alapján készült el a templomhelyreállítás. Helyes és következetes megoldást választott a tervező, mikor a külső falakéval megegyező technikájú falkiegészítést tervezett, kerülve a túlépítést.

A templom belsejében a padlón jól nyomon követhetők a pillérek, valamint a pillér-alapok megerősítését szolgáló XII. századi gerendarács, melyet a tervező a padló burkolatában megmutatott. A fő tengelyben áll a Szent László egykori sírját körülvevő fal. Koppány Tibor tervei szerint kezdődött a kolostor műemléki helyreállítása is. Időközben azonban újabb leletek, az Árpád-kori kerengő számos középkori kőfaragványa került elő, melyek alapján a kolostor helyreállításával kapcsolatos koncepció ártértékelésre került.

Az új kiviteli terv készítésére a Somogyterv kapott megbízást. Ennek alapján készült el a helyreállítás második üteme. Ez tartalmazta a két torony hangsúlyos továbbépítését az első emeleti választópárkányig, oly módon, hogy az északi toronyban megépítendő, belső gerendavázis lépcső és fődém a rommezőre biztosítson rálátást. A torony hangsúlyos továbbépítését az OMF tervtanácsa nem hagyta jóvá, míg az Árpád-kori kerengő egy szakaszának vizuális rekonstrukciójával egyetértett. Továbbá ennek a tervnek

megfelelően a rekonstruált ebédlőtermet kőtár céljára hasznosították volna, ez, valamint a kerengő-szakasz cserépfedést kapott volna. 1989-ben újabb terv készült. A már említett alapkérdés, a visszaépítés mértékének problémája újra felmerült a kerengő észak-keleti sarkának rekonstrukciójánál. A korábbi elképzelés szerinti, cserépfedésű védőtető helyett acélszerkezetű védőépületet terveztünk a rekonstruált kerengő-szakasz fölé. A rendelkezésre álló kőfaragványokból dr. Levárdy Ferenc állította helyre a kerengő ívsorának ötös és kettős oszlopkötegeken nyugvó három ívszakaszát. Egy-egy félbehagyott ívvel és csonka oszloplábazattal pedig érzékeltette azt az ellentmondást, amely a régészeti eredmények, a művészettörténeti analízis, az építészeti intuíció és az épület sorsából eredő fájdalmas töredékesség között feszül. A kerengő feletti védőtető elsődlegesen a kőfaragványok védelmére épült, de az egykori épületrész tömegét is jelezni kívántuk vele.

A kolostor keleti és északi szárnyának visszaépítésére nem kerülhetett sor, ezért a folyosó hátfalait sem emelhetjük fel a félnyeregűtő síkjáig. Ezt a hátfalat csak az acélszerkezet tartópillérei és andráskereszt-merevítései jelölik. A tetősíkok acél szaruzatára pikkelyes hatású üvegfedés került tagasztott üveglapokból. Az üvegtető a belső oldalon is jó megvilágítást biztosít az oszlopfelvezetek gazdag figurális díszítése számára. A tetősíkok lépcsőzetes lehatárolása és a szélső üvegsor konzolos kinyújtása a töredékívek jelzésértékét erősíti a már említett alapelv jegyében. Az üvegtető a Kupavár-hegy legmagasabb építménye, a romterület hangsúlyos pontja lett, amely törekeny és áttetsző, mint minden építészeti, műemlékvédelmi lehetőségünk ezen a történelmi széljárásnak kitett magaslaton.

A Kupavár-hegyre vezető út végére, ahol a hajdani védőárkon és a várfalon átvezető híd és kapu helyezkedett el, múzeumi fogadóépületet terveztünk. A szabálytalan hatszög-alaprajzú két épületrész a bevezető út két oldalára került. A kiszolgáló funkciókat magába foglaló együttes úgy illeszkedik a műemléki környezetbe, hogy a kolostor felől csak a tetőzet körvonalai jelennek meg. Az út felé egyszerű, rusztikus homlokzati felületek tekintenek, a fagerendázattal áttört kőfal mögött történeti formákat idéző téglahomlokzat tárul fel. A helyreállítás történetén végigtekintve, sok megválaszolható és válasz nélkül maradt építészeti, műemlékvédelmi kérdést kell lajstromba vennünk. A szakmai kapcsolatok és barátságok sorát idézve fájdalmas emlékeznünk arra, hogy Dr. Levárdy Ferenc, a kiváló művészettörténész, a kerengő rekonstruálója, a bencés rend történetének kitűnő ismerője, Pannonhalma monográfusa, már nincs közöttünk.

A Zselic név eredetére több magyarázatot is ismerünk. Így a szláv *Zseliza* kies, ékes, kellemes jelentésű, a délszláv *Zselud*, *Zselod* makkot jelent, legismertebb a vasat jelentő *Zselezo*. A valamikori rengetegben a királyné kanászai éltek és terelték kondáikat. Maga a Zselic név először I. László adománylevelében, 1093-ban fordul elő. A ma is erdővel borított területet észak-déli irányú patakok, patak völgyek tagolják. Őshonos növényzete, jellemző erdőtípusai, az ezüst-hársas bükkösök, cseresek, és az erdei fenyők. A völgyekben ligeterdők, s a patakok partján és a réteken, tavasztól őszig ezerféle virág díszíti a tájat. Védett növényritkaságokat találhatunk, mint a tavaszi hérics, a kakasmandinkó, a kontyvirág vagy a szakállas szegfű. Az erdőben szarvasok bógnek, s őzek rezzennek fel a vetésből a gépkocsizajra. A patakok felé vaddisznócsapások vonulnak, a védett állatfajták közül megtalálható itt a borz, a nyest, a nyuszt, a hermelin, a vidra, sőt a vadmacska is. Változatos és gazdag a madárvilág, erdei szalonkák, feketegolyák, vörösvércsék fészkelnek s az apróbb madarakat az egerészölyvek és héják tartják nagy riadalomban.

A Surján völgye a Zselicség északkeleti részén, Kaposvártól délre húzódik. A Surján neve növekvő, sarjadó, bozótos-bokros helyeken folyó patakot jelent, s ezeréves történelmünk tanújaként függően igyekszik a Kaposba. A valamikori erdőirtások mentén együttes falvak települtek, melyeknek szinte a mai napig megélhetést nyújt az erdő. A Surján völgyében Sántos, Cserénfa, Szentbalázs, Kaposgyarmat, Hajmás és Gálosfa szinte mind középkori eredetűek, valamikor a XI. századi alapítású zselicszentjakabi bencés monostorhoz tartoztak. A legjellegzetesebb település Gálosfa. Nevével 1425-ben Galusfalva alakban találkozunk. Az 1536. évi adólajstromban Gálosfalva már az Imrefy család tulajdona. 1703 után a Festetics családé egészen a XX. század elejéig. Temploma korábbi sövénytemplom helyén épült 1808-ban, barokk stílusban. A település központjában kialakult téren építette fel kúriáját a Festetics család, valószínűen a XVIII. század végén. A kúria egyszerű tömegű, földszintes, hajlított alaprajzú épület. Homlokzatai fehérek, hatalmas cserépteteje uralkodik az épületen. Tágas, napfényes szobáiban míves cserépkályhák ontották régen a meleget. Középen végigfutó folyosójára nyíltak a vendég- és hálószobák, a szalon, az ebédlő és az északi oldalon a konyha és más gazdasági helyiségek. A folyosó mindkét végén közvetlenül a kertre nyílt. A századfordulón készült fényképfelvételeken jól látszik, szépen gondozott kert és park vette körül.

Már bontás fenyegette a lepusztult, beszakadt tetejű kastélyt, amikor új gazdára lelt, aki felismerte értékeit és kétévi fáradságos munkával saját embereivel helyreállította. Hatalmas tetőterét is beépítette, vendégszobák, társalgó, kiállítótér és színpad készültek itt. A berendezésénél törekedtek a régi hangulat visszaadására: a falakon régi festmények, a különterem remekművű kandallójában égő fahasábok mellett mai is éjszakába nyúlnak a beszélgetések.

SOMOGYDÖRÖCSKE, ÉRTÉKVIZSGÁLAT

Somogydöröcske festői fekvésű település a Koppány völgyében. A falu közepén levő döröcskei patak két oldalán a Keleti és Nyugati utcák szebbnél szebb házai szinte érintetlenül őrzik a múlt század és századforduló építészeti hagyományait. 1756-ban 70 német család települt az akkorra elnéptelenedett vidékre Stuttgart környékéről. Az áttelepülés, a letelepedés és az elmúlt 250 év történetét máig őrzik a falu német nyelvű krónikájában. A műemlékjellegű evangélikus templom 1836-ban épült, klasszicizáló, későbarokk stílusban. A falu jellegzetes népviselete híres volt a környéken. A németek jó egyetértésben éltek a magyarokkal. A századforduló körül 1800 a lakosság, ez 1945 után 900 főre csökkent, ma alig haladja meg a 200-at. 1970-ben, az akkori körzetesítési program keretében Törökkoppányhoz csatolták, társközségként.

Új építési engedélyt 1951 és 1990 között nem adtak ki a faluban. E ténynek köszönhető, hogy szerkezete, a fésűs beépítés, a telkek elrendezése, a házak vakolatdíszes homlokzata épségben megmaradt, és a megyében szinte egyedülállóan őrzi sajátos építészeti hagyományait.

Felfigyelve a falu és a környék értékeire a Somogy Megyei Önkormányzat részéről 1991-ben felkértük a pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskola tanárait és hallgatóit, hogy féléves terv keretében készítsék el a falufelmérést. Így került sor 53 lakóház részletes építészeti felmérésére, azoknak az

építészeti szempontoknak a rögzítésére, amelyet részben a meglévő házak felújításánál, részben a foghíjtelkek beépítésekor figyelembe kell venni. Szándékunk az volt, hogy a Kaposterv által rendszerezett, album formában dokumentált anyagot a helyi önkormányzatnak átadjuk, ezzel segítve a falusi turizmus beindítását, és ehhez vállalkozók keresését. Gyakorlatilag helyi védelemre került sor, amit az önkormányzat is szívügyének tekintett.

A tenniakarásról, a falu megmentésének szándékáról az itt élők tanúbizonyságot tettek. Somogyországban kevés Somogydöröcskéhez hasonló, érintetlen település maradt fenn. Összefogással még megmenthetőek voltak az itt levő értékek. A település méltán érdemelte meg az 1998-ban átvett Európai Falufelújítás díját.

SZÓLÁD, LÖSZPINCÉK

Szólád a Balaton háttértelepülései körében főként jó minőségű borairól ismert somogyi kistelepülés.

Az alig 800 lakosú falu elhelyezkedését, faluszerkezetét jelentősen meghatározta földrajzi helyzete, geológiai sajátosságai. Az itt található 10–15 méter vastag löszhátat a faluból a külterületre, a szőlőkbe vezető löszmélyutak szabdalják. E földutak – melyeket a megye más területén *horhóknak*, itt *horognak* hívnak a falubeliek – meredek oldalába emberemlékezet óta löszpincéket építettek a szőládiak. Mint a partifecskék hasonló helyen sorakozó odu-fészkei, egymás mellé épültek a sok helyen 5 méter mélységet is meghaladó, löszbe vájt tárolóhelyiségek, pincék. Vörös Gyula polgármester hívta fel a figyelmemet rájuk, lévén maga is tanácstalan, hogy milyen védelemben kellene részesíteni őket. Nyilvántartás nem készült, telekkönyvezve nincsenek, hozzájuk földterület nem tartozik. Sok közülük beomlott, nem gondozzák, soknak a tulajdonosa sem ismert. Megjelent néhány pincefogláló a környező településekről, akik egy-egy gondozatlan, gazzal benőtt pincét kitisztítottak, helyreállítottak és azt használják.

A helyszínelés során megállapítottuk, hogy a Pálinkás-ház-horogban 7, a Kakasdombon 13, a Vadvirág utcának nevezett horogban 40, a nezdei Molnár-horogban 15 löszpince található. Bár Somogy megyében több településen, így Kapolyban, Kötcsén is találkozunk hasonló tárolóhelyekkel, ilyen nagy számban (75) és pincesor-szerűen telepített változatban tudomásom szerint csak itt találhatók.

A Szólád környéki szőlőművelésnek évszázados hagyományai vannak. A középkori, 1229-ben kelt királyi oklevél már utal rá, hogy Zoulat faluban 3 művelt és 2 műveletlen szőlője volt a székesfehérvári káptalannak.

Szólád középkori történetét Guzsik Tamás dolgozta fel és adta közre a település monográfiájában.

Érdekes adat került elő a török hódoltság korából, török forrásokból. E szerint Szóládon 1695 és 1715 között 34 háztartás volt, eszerint a település nagyobb volt, mint az akkori Teleki, Öszöd, Szárszó és Kereki. A törökök által kivetett adók között az egyik legtetemesebb volt az úgynevezett *mustized*, amely ugyancsak szőlőművelésre utal. A XVIII–XIX. században gróf Hunyady József birtokába került a település és környéke. A XIX. század elején 240 hold szőlőt tartottak nyilván a Hunyady birtokon, a jobbágyok tulajdonában 449 hold szőlő volt. A filoxera itt is nagy pusztítást végzett, és csak a XX. század elején indult újra fejlődésnek a szőlőművelés.

A település körül elhelyezkedő szőlőterületeken általában nem építettek pince-présházakat. A leszüretelt szőlőt lovaskocsin szállították a gazdák a faluban levő házaikhoz, itt préselték ki és általában itt is tárolták. Egy helyi adatközlő elmondása szerint a löszpincék a század elején készültek. Ő is épített ilyet 1930 körül édesapjával. Egy 5 méter mély pincét két ember egy hét alatt tudott elkészíteni, csákánnyal, ásóval és vermes-kapával. Naponta 1 métert tudtak haladni. A pince padozata a terepszint alatt 15–20 centiméterrel volt, általában 1,50 méter szélességű üreg volt, felette 4–5 méteres földtakarással. A horog felől pallóból készült ács tokos ajtóval zárták, mely fölött ugyancsak löszbe vájták a szellőzőlyukat. Télen-nyáron egyformán 15 fok volt a pincében, ami igen kedvezett a bor és különböző termények tárolásának. Például a krumpli nem csírázott ki. A falubeli lakosok elbeszélése szerint ezeket a pincéket eredetileg rejtékhelynek építették. Vagyis ide csak azt a bormennyiséget hozták, amit el akartak dugni a fináncok elől. Háború idején ide rejtették a lányokat, asszonyokat. A pincék keskeny volta miatt csak egyik oldalon helyezték el ászok-gerendán a hordókat. A mécesst, poharakat, üvegeket a löszfalba vájt fülkékben tárolták. A gazdák még ma is szinte naponta lá-

toztatják a pincéket. Több helyen kispadot, asztalt helyeztek elé. Itt tartották a legénybúcsúkat, pincszereket, ilyenkor bográcsban főtt a pörkölt vagy a halászlé, és a horog hangos volt a vidám beszélgetésektől és énekszótól. E hagyományt megőrizték, sőt fel is elevenítették. Egyre többen hoznak helyre beomlott pincéket vagy hozzák rendbe a sajátjukat. A környékbeli települések kedvelt kirándulóhelye, hiszen az itt levő gazdák mindig kaphatók egy jó beszélgetésre, melyhez szívesen kínálnak a jófajta helyi rizlingből.

LŐRINCZ FERENC

1942–2007

Szakmai önéletrajz

1971-ben végeztem el a Budapesti Műszaki Egyetem Építőmérnöki Karának Magasépítési Szerkezetépítőmérnöki szakát. 1974 és 76 között hallgatója voltam a BME Továbbképző Intézete és a MÉSZ Mesteriskolájának. 1977 és 79 között hallgatója voltam a BME Városépítészeti és Városgazdasági Szakmérnöki Képzésének. Diplomatervet nem készítettem.

Munkahelyeim: 1962–76 a Somogyterv műszaki rajzoló-

ja, szerkesztője, majd tervezője • 1977–79 Kaposvár város főépítésze • 1980–85 a Somogyterv műteremvezetője • 1986–91 a munkatársaimmal együtt alakított Kaposterv Tervező Kiszövetkezet (majd szövetkezet) ügyvezetője és vezető tervezője • 1985 óta több Balaton-parti településen látok el tanácsadó főépítész munkakört (Balatonszárszó, Fonyód, Balatonlelle) • 1992-től ARKER Stúdió Kft. Építésziroda ügyvezetője és vezető tervezője

Szakmai tevékenységemre alapvetően két időszak jellemző. Az egyetem elvégzése alatti és utáni időszak a MÉSZ Mesteriskola befejezéséig ill. városrendezési tanulmányok folytatásáig. Ezalatt főleg ipari, oktatási és lakóépületek, középületek tervezésében vettem részt mint munkatárs, ill. később mint tervező. Szakmai tevékenységem második időszaka a Mesteriskola utáni korszak, ahol egyrészt szakmai és szellemi mestereim: Erdélyi Zoltán, Makovecz Imre, Kálmán István és Kampis Miklós irányításával végzett munka és tanulás volt meghatározó, melyet elmélyített az a műhelymunka melyet a Somogytervnél végeztünk (Kampis Miklós, L. Szabó Tünde, Egyed Tibor, Gáts András, Borbás Gábor stb. társaságában) nagyszabású csoportmunkákban (Kaposvári új köztemető, Városközpont és sétáló utca, pályázatok), továbbá a Dél-Dunántúli Építészeti Stúdió intenzív önképzése, majd később a Kós Károly Egyesülés alapító tagjaként 1990 óta az Egyesülés munkájában való részvétel.

A szakmánkat ill. főleg munkahelyi vállalkozási körülményeinket elérő (politikai, jogi, gazdasági és szellemi) változások miatt identitásunkat megőrizve és szakmagyakorlásunkat folytatva alakítottuk meg a Kapostervet majd az ARKER'S Kft-t, biztosítva fiatalok bevonását a munkába. Kitüntetések, tudományos fokozatok: Ybl Miklós Díj, DLA

FONTOSABB TERVEK ÉS ÉPÜLETEK JEGYZÉKE

Városrendezési tervek

Kaposvár, városközpont RRT. 1982.

Kaposvár, 4 belvárosi tömb rehabilitációs terve, 1989.

Kaposvár, gyalogos övezet terve, 1982–1988.

Balatonöszöd, kormányüdülő fejlesztési terve, 1987.

Bánya üdülőfalva rendezése, 1988.

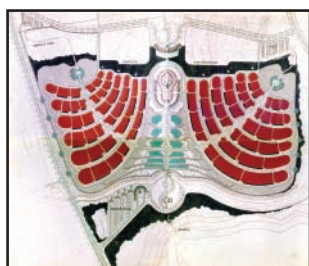
Kötcsé, ÁRT. 1994–1997.

Kaposvár, Egyenesi úti telekosztások terve, RRT. 1994.

Zamárdi, Káposztáskert, RRT. 1995.

Zamárdi, TSZ földek rendezése, RRT. 1995.

Kaposvár, új köztemető

Kaposvár, sétálóutca

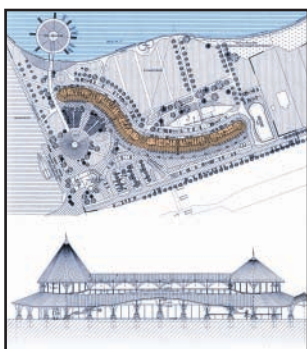

Szárszó, ravatalozó

Fonyód, Vodicska-ház

Fonyód, kikötő épülete

Balatonszárszó, volt Harisnyagyári üdülő, RRT. 1996.
 Fonyód, Deltaköz gyalogos tereinek terve 1996.
 Fonyód, Sirályszálló és környéke, RRT. 1996.
 Fonyód, ÁRT. 1996.
 Balatonszárszó, ÁRT. 1996.
 Szántód, ÁRT. 1997–
 Balatonlelle, Fortuna és környéke, RRT. 1997.
 Balatonlelle, Szent István téri sétálóutca terve, 1997–
 Balatonlelle, Kis-hegy, RRT. 1997.
 Fonyód-Bélatelep, Mecseki Szénbányák üdülője, RRT. 1997–
 Fonyód, kikötő és strand rekonstrukció, 1997–1998.
 Magyaratád, településrendezési terv, 1998–
 Polány, településrendezési terv, 1998–
 Bonyhád, Cikói és környéke, RRT. 1999.
 Fonyódliget, Templom tér rekonstrukciója, 1998–2000.
 Fonyód, ÁRT. Korszerűsítése, 2000.
 Kaposvár, Kisgát II. ütemének rendezési terve, 1999–2000.
 Kaposvár, IBISZ Szálló és környéke rendezési terve, 2000.

Műemléki munkák

Hollókő-Ófalu, Öregek háza, 1982.
 Magyarországi fa haranglábak felmérése
 Magyarországi zsinagógák felmérése
 Grábóc, görögkeleti szerb templom felmérése
 Somogy megyei népi műemlékek felmérése
 Somogy megyei nem védett kastélyok, kúriák és udvarházak
 hasznosítási javaslata
 Kisgyalán, Festetics-kastély felújítása, 1998.
 Alsóbogát, Festetics-kastély, állagmegóvás, 2003.

Üdülő és nyaralóépületek

Balatonlelle, MALÉV üdülő, 1991.
 Balatonöszöd, kormányüdülő, kisépület rekonstrukció, 1992.
 Balatonöszöd, kormányüdülő, nagypépület rekonstrukció, 1993.
 Balatonöszöd, kormányüdülő, 17, 19. sz. villa rekonstr., 1994.
 Tihany, kormányüdülő rekonstrukció, 1996.
 Fonyód, Szalai apartmanházak, 1997.
 Balatonföldvár, Kazal-villa rekonstrukció, 1998-1999.
 Fonyód, 12 lakásos vendégház, 1999.
 Balatonszárszó, Baumgarten ház 1997–1999.

Lakóépületek

Fonyód, Vodicska-ház, 1992.
 Fonyód, Thomas-lakóház, 1992.
 Fonyód, Fáró-lakóház, 1994.
 Kaposvár, Orosz-lakóház, 1995.
 Kaposvár, Ajtay-lakóház és orvosi rendelő, 1995.
 Fonyód, Szász-lakóház, 1996.
 Budapest, Brinning-lakóház, 1996.
 Balatonlelle, Bogdán-lakóház, 1996.
 Balatonfenyves, Stefán-lakóház, 1996–97.
 Budakeszi, Veress-lakóház, 1997.

Balatonlelle, ravatalozó

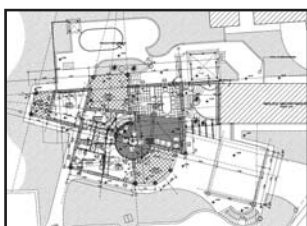
Fonyód, Thomas-ház

Kaposvár, belvárosi áruház,
 első tervváltozat

Fonyód, Szász-ház

Gyermely, Köteles-ház

Budapest, Baumgarten-ház

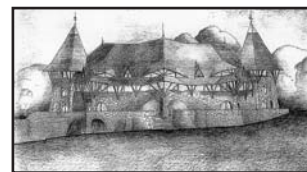

Fonyód, Kutsche-ház

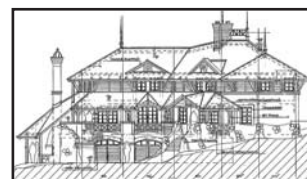
Balatonlelle, Udvaros-lakóház, 1997.
 Várpalota, Huszár-lakóház, 1998–1999.
 Ráckeve, Piróth-lakóház, 1997–2000.
 Varászló, üdülőfaló 30 apartman, 2000.
 Balatonlelle, Simon- és Szabó-lakóház, 1999–2000.
 Gyermely, Köteles-lakóház, 1999–2000.
 Budapest, Baumgarten-lakóház, 1998–2000.
 Fonyód, Ady Endre utcai lakóházak tetőráépítés,
 vázlattevé 1999–2000.
 Fonyód, Kutsche-lakóház, 1998–2000.
 Fonyód, Kossa-lakóház, 1998–2000.
 Balatonszárszó, Hotel Holiday, 100 szobás szálloda
 rekonstrukciója 2000.
 Sukoró, Szunder-lakóház, 2002.
 Budapest, Glatz-lakóház, 2003–2004.
 Balatonlelle, apartmanház, 2003–2005.
 Fonyód, 8 lakásos társasház, 2004.

Középületek:

Kaposvár, Tűzoltólaktanya rekonstrukció, 1968.
 Kaposvár, 500 fős leányotthon, 1973.
 Kaposvár, Déliép irodaház, 1975.
 Kaposvár, 500 fős diákotthon, 16 tantermes középiskola, 1976.
 Kaposvár, orvos- és nővérszálló, 1978.
 Kaposvár, Bp. FMV irodaház és szerelőcsarnok, 1978.
 Marcali, Mechanikai Művek szerelőcsarnok, 1978.
 Kaposvár, 200 fős óvoda, 1978.
 Lábod, 200 fős óvoda, 1983.
 Balatonszemes, PM Hivatal bővítése, 1986.
 Balatonlelle, strandépület, 1987.
 Somogyaszaló, Panoráma Panzió és étterem, 1992–1996.
 Budapest, Árutőzsde terem kialakítása, 1992.
 Balatonszárszó, Soli Deo Gloria
 konferenciatelep tanulmányterve, 1995.
 Kaposvár, szolgálati lakás és orvosi rendelők, 1995.
 Balatonlelle, ravatalozó, 1995–1996 (2005).
 Balatonlelle, városháza és rendőrőrs, 1995–1997.
 Fonyód, Delta étterem bővítése, üzletek, 1995–1997.
 Kaposvár, Borostyán szálloda, étterem, 1995.
 Kaposvár, Mercedes autósalon és szerviz, 1995.
 Kaposvár, Nissan autósalon, 1996.
 Fonyód, Fábrián üzletház, 1996–1997.
 Kaposvár, Somogyi Hírlap székház rekonstrukció, 1996–1997.
 Balatonlelle, Albatrosz étterem bővítése és üzletház, 1997.
 Fonyód, Piac-Udvar üzletház, 1997-
 Balatonboglár, Aranykígyó patika, 1997.
 Fonyód, kikötői üzletházak és vendéglők, 1997.
 Kaposvár, Belvárosi Üzletközpont, 1998-
 Fonyód, üzletház és apartmanok, 1999–2000.
 Fonyód, városháza rekonstrukció, engedélyezési terv, 1999-
 Fonyód, Szent István utcai lakások és üzletek, 1999–2000.
 Fonyód, Lidó Üzletház és apartmanok, 1999-

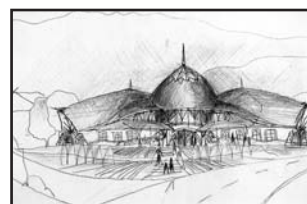

Fonyód, Varga-ház

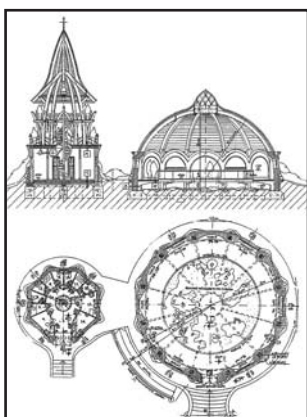
Budapest, Veress-ház

Balatonlelle, városháza
 és rendőrség, első vázlat

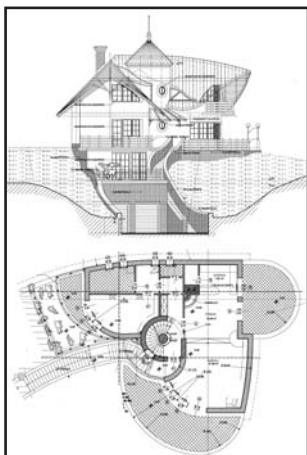

Szárszó, Soli Deo Gloria konferenciaközpont makettje

Bodrog-Alsóbü, vaskohászati múzeum

Fonyód, Kossa-ház

Kaposvár, OBI Barkácsáruház, 1999–2000.
 Balatonszárszó, Kezola áruház, 1999.
 Bodrog-Alsóbü, vaskohászati múzeum, 1999.
 Lengyeltóti, Polgármesteri Hivatal, bővítés, vázlattevé, 2000.
 Kaposvár–Deseda, szabadidőközpont terve, 2000–
 Balatonlelle, Hotel Lido rekonstrukció és bővítés, 2000–
 Kaposvár–Toponár, sportközpont, 2001.
 Fonyód, termálfürdő és üdülőfalu terve, 2001.
 Fonyód, sporthajó kikötő, 2002.
 Fonyód, kulturális központ tanulmányterve, 2002.
 Kaposvár, SEFAG irodaház, 2004.
 Kaposvár, élményfürdő, 2005.
 Magyaratád, tornaterem, 2006.
 Simonfa, kilátó, 2006.
 Kaposvár, Csiky Gergely Színház rekonstrukciója, 2006.

Fonyód, sporthajó-kikötő

Szerzőtársak:

L. Szabó Tünde, Kampis Miklós, Borbás Gábor, Sziklai Ákos, Lőrincz Piroska, Sziklai Judit, Troll István, Egyed Tibor, Litkei Tamás, Müller Csaba, Kovács Gábor, Gáts András, Mohay Gábor, Rácz Tamás, Szabó Tibor, Fischer Zsuzsa, Heil Tibor, Kovács Péter, Váradi Tibor, ifj. Lőrincz Ferenc, L. Balogh Krisztina, Ligeti Ádám, Bánkúti Melitta, Farkas Ibolya, Kuli László, Pintér Balázs, Kovács Ágnes, Markot Imre, Paksi András, Kétnyári Aranka

Pályázatok:

Velence-tavi szőlőhegyi nyaralók I. díj
 Hollókői–Ófalu, fogház I. díj
 Somogy megyei családi ház ajánlott terve III. díj
 Kaposvár, városközpont, RRT. II. díj
 Siófok, városháza bővítés II. díj
 Kaposvár, 450 fős középiskolai kollégium II. díj
 Mesteriskolás pályázatok II-III. díjak

Szerzőtársak:

L. Szabó Tünde, Kampis Miklós, ifj. Lőrincz Ferenc, Ligeti Ádám, Váradi Tibor, L. Balogh Krisztina, Gerle János

Szakmai díjak:

1991. Ybl Miklós-díj a Kaposvári sétálóövezetért és városközpont rehabilitációjáért
 1980–1990. Év lakóháza, országos I. díj
 1994. Kaposvár városért
 1999. Balatonszárszó településért

Fonyód, termálfürdő

Kaposvár, Csiky Gergely Színház, rekonstrukció

L. SZABÓ TÜNDE

1944–2004

Szakmai önéletrajz (2002)

1968-ban végeztem el a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karát. Diplomatervemmel diplomadíjat nyertem, egyidejűleg MÉSZ tagságot is. 1968-tól 1986 november 30-ig a Somogytervénél dolgoztam építésztervező, majd vezető tervező minőségben, 1986. december 1-jétől Somogy Megye főépítésze vagyok. Legjelentősebb műemlékhelyreállítási munkáim ez időben épültek meg.

Műemléki szakmérnöki diplomámat 1973-ban szereztem meg, a műszaki doktor címet 1981-ben

1982-ben Ybl Miklós díjat kaptam a szennai falumúzeum tervezéséért, a létesítményt 1982-ben *Europa Nostra* díjjal jutalmazták. 1986-ban építészeti nívódíjat kaptunk Dr. Ágostházi Lászlóval közösen a szántópusztai major-múzeum tervezéséért.

FŐÉPÍTÉSZI TEVÉKENYSÉG 1986-TÓL

A hagyományörző somogyi falvak építészeti értékeinek felmérése, dokumentálása (Somogydöröcske, Kisbajom, Nagyszakácsi, Libickozma.)

Az építészeti értékek helyi védelme – főépítészeti módszertani útmutató kidolgozása a somogyi helyi önkormányzatok részére.

A somogyi népi műemlékek és szőlőhegyi pincék védelme, felmérése és a helyi rendeletek kidolgozásában való közreműködés.

Főiskolai és építész egyetemi hallgatók bevonása a somogyi kastélyok, majorok, magtárak felmérési dokumentálási munkáiba.

A faluszépítő egyesületek felkarolása és képviselőjük a Város- és Faluvédő Egyesület Választmányában, a kis falvak népfőiskoláin szakmai előadások tartása.

Műemlékek népszerűsítésével kapcsolatos publicisztikai tevékenység.

Címzetes főiskolai tanári kinevezés alapján oktatás a pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskolán.

TERVEK ÉS MEGÉPÜLT ÉPÜLETEK

Szenna rendezési terve, a Szennai Falumúzeum, 1972–1982.

Szennai református műemléktemplom helyreállítása, 1972.

Velencei szőlőhegyi nyaralók,

országos pályázat Lőrincz Ferencsel, I. díj 1975.

Grábóc, görögkeleti szerb templom helyreállítása, 1978–1988.

Hollókő Ófalu, 7 foghíj beépítése,

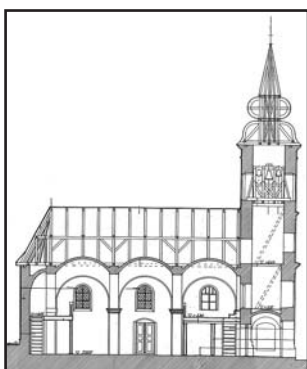
országos pályázat Lőrincz Ferencsel, I. díj 1980.

Gálosfa, Festetics-kastély műemléki helyreállítása, 1982.

Somogyaszaló, református templom helyreállítása

Bolhás, Tallián-kúria helyreállítása, 1982.
 Kaposvár, Rippl Rónai-villa helyreállítása, 1983.
 Somogyvár, bencés apátsági kolostor helyreállítása, 1983–1991.
 Szántódpusztá, majormúzeumban lábaspajta és kovácsműhely
 műemléki rekonstrukciója, 1980.
 Magyarországi zsinagógák felmérése,
 OMVH megbízás, 1981–1982.
 Magyarországi fa haranglábak felmérése,
 OMVH megbízás, Lőrincz Ferencsel 1981–1982.
 Hollókő Ófalu, öregek napközi otthona,
 Lőrincz Ferencsel, 1981.
 Kaposvár, Hotel Csokonai (Dorotya-ház)
 műemléki helyreállítása, 1980–1982.
 Kaposvár, Arany Oroszlán-patika műemléki helyreállítása, 1982.
 Badacsony, Szegedi Róza-ház műemléki helyreállítása, 1990.
 Kötcse, Antal-kúria műemléki helyreállítása, 1996.
 Balatonkeresztúr, Festetics-kastély műemléki helyreállítása, 1998.
 Tíz somogyi település építészeti értékvizsgálata
 (Zamárdi, Fonyód, Somogytúr, Kötcse,
 Somogydöröcske, stb.), 1991–2000.
 Somogydöröcske, Európai Falufejlesztési Díj
 pályázati anyagának összeállítása, díj: Brüsszel, 1998.
 Szőlád, Lőszpincék felmérése, Henry Ford díj, 1999.
 Felsőmocsolád, református templom, belső felújítás, 2003.
 Somogyaszaló, református templom felújítás, 2004.
 Balatonszemes, Postamúzeum, 2003.

Felsőmocsolád, református
 templom belső felújítása

FONTOSABB PUBLIKÁCIÓK

Somogy megye fényképes műemlékjegyzéke, ÉTK kiadó, 1977.
 Somogy megye fényképes műemlékjegyzéke, ÉTK kiadó, 1984.
 Tájak-korok-múzeumok kiskönyvtár füzetek (Szenna, Buzsák,
 Grábóc, Gálosfa, Somogydöröcske) 1980–1993.
 Somogy néprajza. Anyagi kultúra. Népi építészet. 1980.
 Dél-Dunántúl népi építésze. *Szőlőhegyi pincék, présházak a
 Balaton déli partján*, tanulmány. Szentendre-Pécs, 1991.
Könyv az építészetéről. Pécs JPTE, 1998. (499–509. old.)
Magyarország vármegyéi sorozat, Somogy megye.
 SZÜV-CEBA Kiadó (923–938. old.)
 Cikkek és tanulmányok a *Műemlékvédelem*, a *Magyar
 Építőművészet*, a *Műemléklap*, a *Somogy*, a *Somogyi
 Honismereti Híradó*, az *Önkormányzat*, a *Házak*,
 az *Országépítő* és más szakmai folyóiratokban.

Balatonszemes, postamúzeum

HÍREK

Az Építészfórum tette közzé a Magyar Közlönyben megjelent, **A BALATON-PARTI BEÉPÍTÉS FELTÉTELEIT MÓDOSÍTÓ ÚJ KORMÁNYRENDELET** – 152/2007. (VI. 26.) Korm. Rendelet a balatoni vízpart-rehabilitációs szabályozás követelményeiről szóló 283/2002. (XII. 21.) Korm. Rendelet módosításáról, aláíró Kiss Péter szociális és munkaügyi miniszter – rövid értékelését. Tekintettel arra, hogy korábban foglalkoztunk a Balaton helyzetével, ismét felhívjuk a figyelmet a megváltozott jogi környezetben rejlő veszélyre, miután tavaly a kempingek jelentős része önkormányzati és állami tulajdonból egyetlen magáncég érdekeltségi körébe került. A rendeletmódosítás például úgy növeli a korábbi kormányrendeletben foglaltakhoz képest a partmenti területeken a beépítési magasságot, hogy az az OTÉK elő-

írásait is túlhaladja. A korábbi 4,5, másutt 7,5 méteres magassági korlátot 8, illetve 12,5 méterre emeli. Új lehetőségként jelenik meg gazdasági területeken a víz-, hal- és nádgazdálkodás mellett a hajóépítés, sportterületeken megnyílik a szálláshely építésének lehetősége. Megszűnt a kempingek 10 százalékos beépíthetőségi korlátozása, és ami a legsúlyosabb következményekkel fenyeget: a módosítás lehetőséget ad az engedély nélkül feltöltött területek fennmaradására. A jelenlegi vízmeder partvonalának, az engedély nélkül feltöltött és beépített területeknek a továbbiakban nem kell szerepelniük a vízpart-rehabilitációs tanulmánytervek térképlapjain. A Balaton nádasait védő 1998-as kormányrendeletből pedig kiesik a nádasok védelmét szolgáló, mindennemű mechanikai beavatkozást tiltó előírás.

Július 2-án hatvan magánszemély levelet írt **SÓLYOM LÁSZLÓ** köztársasági elnöknek. Sólyom László a levél kézbesítése előtt néhány órával a törvényt megfontolásra visszaküldte a Parlamentnek, ami egyúttal azt is jelenti, hogy lemondott a jogáról, hogy a törvénnyel szemben alkotmányossági kifogással élhessen. Így nem várható, hogy az Országgyűlés ősszel az eredeti törvény szövegén érdemben módosítsa. A levél szövege nem jelent meg a napi sajtóban, csak annak kommentálása, s az aláírók teljes névsora (*Magyar Hírlap*, július 16.). Az aláíró építészek: Ekler Dezső, Ertsey Attila, Gerle János, Krizsán András, Makovecz Imre, Osskó Judit, Schneller István

Alulírottak arra kérjük Önt, hogy az állami vagyonról szóló, a parlament által érdemi vita nélkül elfogadott törvényt előzetes normakontroll céljából, kihirdetés előtt juttassa el az Alkotmánybírósághoz.

Az Alkotmány 10.§(1) bekezdése szerint a magyar állam tulajdona nemzeti vagyon, sorsáról tehát csak a nép képviselői rendelkezhetnek. A jelen törvény ezt a jogot a minisz-

terelnök által kinevezett tisztviselőkre, a kormány irányítása és felügyelete alá eső szervezetekre ruházza, egyben felhatalmazza őket e vagyon értékesítésére. Közcélok ellátását szolgáló, nélkülözhetetlen ingatlanok válnak így kiszolgáltatottá a mindenkori végrehajtó hatalom döntéseinek. Ezzel elhárulnak az utolsó akadályok az állam tulajdonát képező középületek – kórházak, múzeumok, egyetemek, kormányzati épületek –, valamint a stratégiai vállalatok és a Nemzeti Földalaphoz tartozó termőföldek eladásának útjából. Ez a törekvés meggyőződésünk szerint a legsúlyosabban sérti a közérdeket: az államot a cselekvőképesség, a társadalmat az önrendelkezés elemi eszközeitől fosztja meg. A nemzet vagyona elődeink áldozatos munkájának gyümölcse, a jövő nemzedékek öröksége. Megengedhetetlen, hogy ezt a vagyont most az államháztartás hiányának csökkentése céljából felélje, áruba bocsássa ugyanaz a kormány, amely a hiány felhalmozódásáért elsősorban felelős.

Elnök Úrtól, mint az ország alkotmányos rendjének legfőbb őretől azt várjuk, hogy tegyen meg mindent e katasztrofális következményekkel járó kísérlet megakadályozására.

HATÁROK NÉLKÜL A BELSŐÉPÍTÉSZETBEN

Üdvözljük az ihletek világában! Társaságunk a teremakusztika céljaira megalkotott Heradesign termékcsaládot kifejezetten azért fejlesztette ki, hogy átfogó design- és vevőközpontúságával a legmagasabb fokú építészeti kívánalmaknak is megfeleljen.

Heradesign.

Heraklith.

A HERADESIGN TERMÉKCSALÁD TERMÉKEI

Herakustik fine • Finomszálú, magnezitkötésű, esztétikusan igényes fagyapot akusztikai lap

Herakustik star • Rendkívül finom szálszerkezetű, magnezitkötésű fagyapot akusztikai lap

Herakustik micro • Nemes és finompórusú látszó felületű fagyapot akusztikai lap

FELHASZNÁLÁSI TERÜLETEK • Ideális egyedi, dekoratív és funkcionális födém- és falburkolatokhoz, iroda- és hivatali épületekben, színházban, zenetermekben, kulturális- és rendezvénycsarnokokban, lakóépületeknél, óvodáknál, iskoláknál, fedett fürdőknél, éttermeknél vagy sportcsarnokoknál.

LEGFŐBB TULAJDONSÁGOK • Klímaszabályozás helyiségekben • Kimagasló akusztikai értékek
Az összes színlehetőség (RAL) • Nemzetközi szabványformák • Labdaálló • Építésbiológiai ajánlott

SZÍNVÁLASZTÉK • A Heradesign lapok alapszíne natúr bézs. A RAL 840 HR színjegyzék alapján, felár ellenében más szín is kérhető. Metál színárnyalatok, valamint motívumok felvitele kérésre szintén lehetséges. A gyári festéshez kálivízüveg-bázisú szilikátszíneket használnak. Ilyen színek alkalmazásával megmaradnak a lapok építésbiológiai tulajdonságai. A Herakustik star, fine és micro lapokat többször is be lehet festeni anélkül, hogy elveszítenék a kitűnő hangelnyelő tulajdonságokat.

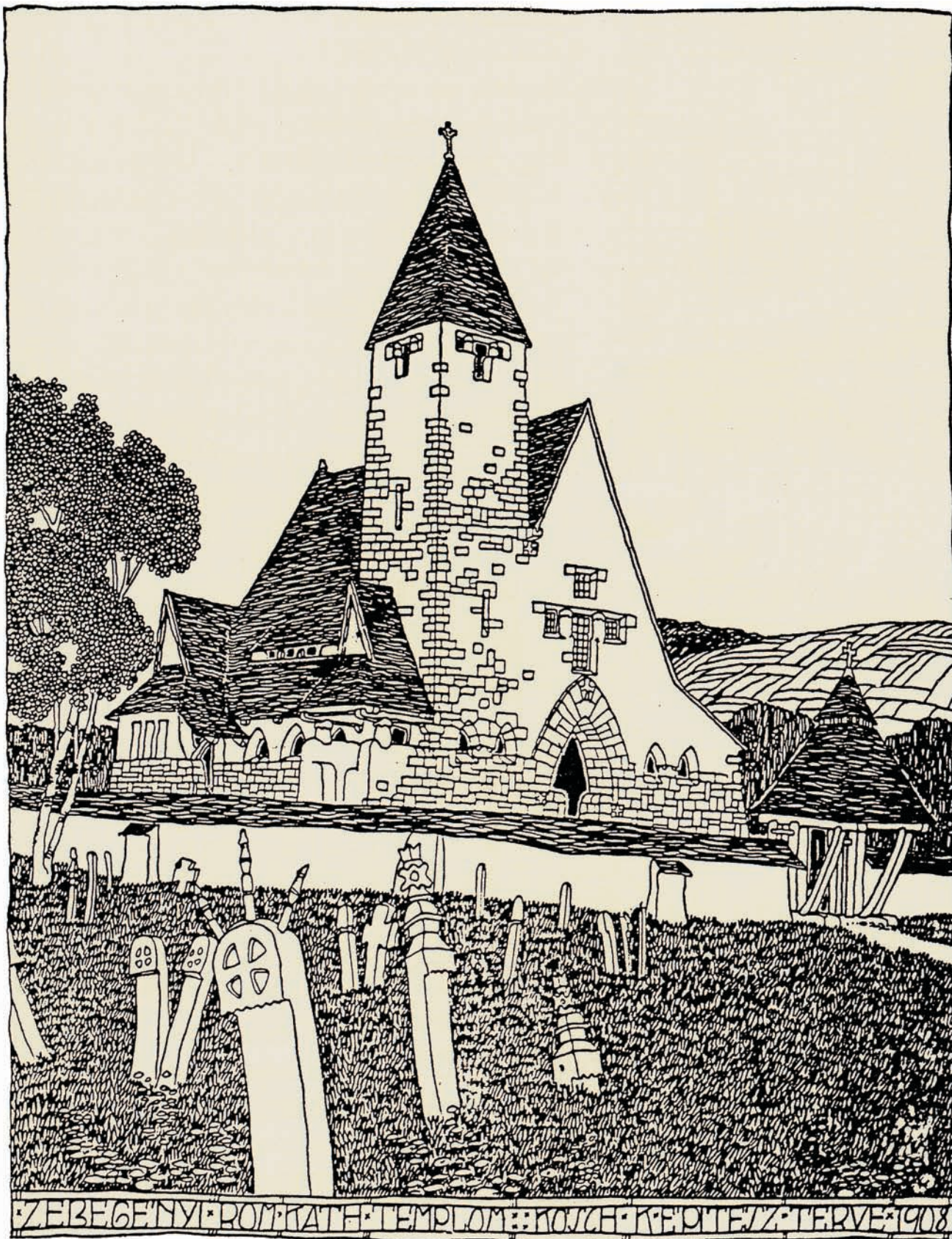
LABDAÁLLÓ TULAJDONSÁG • A Heradesign lapok nemcsak hangot, de nagy ütközési energiákat is elnyelnek. Különösen a sportcsarnokokban kell a fal- és födémburkolatoknak 90 km/h labdaütközési sebességeket elviselni. A Herakustik fine és micro megfelelnek ezen terheléseknek.

ÉLKÉPZÉS • A Heradesign lapok különböző élképzéssel kerülnek kivitelezésre, így módon a Heradesign lapokat a piacon létező közel összes függesztő rendszerre és beépítési módra lehet alkalmazni.

ALKALMAZÁSI FELTÉTEL • A Heradesign akusztikai lapokat 90 % relatív páratartalomig lehet alkalmazni. Olyan épületek esetében, ahol az állandó páratartalom ≥ 80 % illetve 90 %, javasolt az épületfizikai méretezés.

HANGELNYELÉS • A Heradesign lapok kimagasló hangelnyelő képességük miatt irányadók. Teremakusztikai igénytől függően a Heradesign termékek alkalmazásával a legkülönbözőbb elvárásoknak tudunk megfelelni. Akusztikus mérnökök segítségével a Heradesign termékekkel minden akusztikai igényhez tökéletesen tervezhető a megfelelő megoldás.

Knauf Insulation Kft.

*Kós Károly és kora – építészeti kiállítás Nagyszébenben, Európa kulturális fővárosában,
a magyar pavilonban – augusztus 23-tól*

TIZENNYOLCADIK ÉVFOLYAM – NYÁRI SZÁM – ÁRA 800 Ft.